

Marja Vaarama

TYÖPAPERI

Kaikenikäisille Hyvä Suomi

Sukupolvipolitiikalla sosiaalisesti ja taloudellisesti
kestävään hyvinvointiyhteiskuntaan

Työpaperi 18/2013

Kaikenikäisille Hyvä Suomi

Sukupolvipolitiikalla sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävään hyvinvointiyhteiskuntaan

Marja Vaarama

SOSIAALI- JA
TERVEYSMINISTERIÖ

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

© Kirjoittaja ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

ISBN 978-952-245-928-2 (painettu)

ISBN 978-952-245-929-9 (verkkajulkaisu)

ISSN 2323-363X (verkkajulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-929-9>

Copy-Set Oy
Helsinki 2013

Esipuhe

Niin Suomessa kuin muissakin ikääntyvässä yhteiskunnissa väestörakenteen muutos, eli ikäkäiden määrän kasvu ja nuorempien ikäluokkien määrän väheneminen, on nostanut huolen hyvinvointiyhteiskuntien taloudellisesta kestävydestä julkisen keskustelun kestoaiheeksi. Viime vuosina taloudellisen kestävyden rinnalle on noussut kysymys sosiaalisesta kestävydestä – jos ja kun on supistettava, niin kuinka tehdä se eri sukupolville oikeudenmukaisella tavalla. Esimerkiksi ikääntymistä koskevan YK:n kansainvälisen toimintaohjelman, ns. Madridin toimintaohjelman, seurannassa ei enää puhuta vain ”ikäntyvästä yhteiskunnasta” ja siihen liittyvistä haasteista, vaan ”kaikkien yhteiskunnasta” ja siitä, miten siihen voisi päästä sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus korostuu myös EU:n ohjelmissa, sillä sukupolvien välisen konfliktin nähdään vahingoittavan yhteiskuntien eheyttä. Myös Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön strategiassa vuoteen 2020 sosiaalinen kestävyys on keskeinen strategiaa ohjaava tavoite.

Näistä lähtökohdista sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Paula Risikko asetti syyskuussa 2012 ajatushautomo-tyyppisen työryhmän pohtimaan, miten Suomi voi turvata ikääntyvän väestön oloissa mahdollisimman korkean hyvinvoinnin kaikenikäisille kansalaisilleen. Työryhmän tuli pohtia, kuinka suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa tulisi kehittää niin, että vahvistetaan sukupolvien välistä solidaarisuutta ja kaikenikäisten mahdollisuutta aktiiviseen elämään. Tästä pyydettiin esittämään konkreettisia ja innovatiivisia ehdotuksia. Työryhmän toivottiin ottavan kantaa arvoihin ja asenteisiin, esteettömään ja turvalliseen elinympäristöön, asumiseen, sosiaaliturvaan, yksityisiin ja julkisiin palveluihin, sosiaaliturvan ja sosiaali- ja terveystieteiden rahoittamiseen, työn ja perheen yhteensovittamiseen, eri-ikäisten kykyjen tukemiseen sekä kansalaisten osallistumismahdollisuuksiin. Työ sovittiin toteutettavaksi yhteishankkeena Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa. Ryhmälle annettiin työskentelyaikaa kesäkuun 2013 loppuun saakka.

Ryhmä otti nimekseen ”Kaikenikäisten Suomi”. Työtä organisoiti ja koordinoiti Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, ja puheenjohtajana toimi ylijohtaja, professori Marja Vaarama. Työryhmään kutsuttiin 20 eri-ikäistä eri alojen asiantuntijaa tavoitteena monipuolinen ja monia näkemyksiä omaava ryhmä. Ryhmän tuli myös osallistaa eri-ikäisiä kansalaisia mukaan ehdotusten laadintaan ja arviointiin. Kansalaisilla oli mahdollisuus osallistua sekä sukupolvi- että nettifoorumiin ja lähettää työryhmälle sähköpostia.

Työryhmän toivottiin keskustelevan vapaasti ja ideoivan ehdotuksia ilman arviota siitä, kuinka helppoa tai vaikeaa niitä on käytännössä toteuttaa. Ehdotusten tuli kuitenkin olla niin konkreettisia, että niitä voidaan hyödyntää esimerkiksi seuraavan hallitusohjelman ja mahdollisesti aloitettavan poikkivaltiosuhteellisen toimintaohjelman valmistelussa. Kyseessä ei ollut poliittisesti edustava tai intressiryhmien etuja yhteen sovittava työryhmä tiukkoine yksimielisyysvaatimuksineen, vaan keskustelussa haluttiin nousevan esiin hyvinkin erilaisia näkemyksiä. Työryhmän puheenjohtaja on kirjoittanut tämän loppuraportin ja toimenpide-ehdotukset ryhmän keskustelujen, kansalaispalautteen ja kuultujen asiantuntijapuheenvuorojen pohjalta.

Raportissa esitetään toimenpide-ehdotuksia, jotka kumpuavat näkemyksestä kaikenikäisille hyvästä Suomesta. Raportissa esitetään sosiaalisiin investointeihin ja sukupolvien väliseen ja sisäiseen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa sukupolvi-politiikkaa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan modernisoinnin muutosstrategiaksi. Kun rahat ovat tiukassa,

on tärkeää investoida tulevaisuuteen, ”syömäviljan sijasta siemenviljaan”. ”Kaikenikäisille hyvässä Suomessa vuonna 2030” jokaisella on mahdollisuus osallisuuteen ja omien voimavarojen kehittämiseen sekä oikeus saada näihin tarvittaessa tukea. Jokaisella on myös oikeus ja velvollisuus olla kykyjensä mukaan hyödyksi itselleen ja yhteiskunnalle. Tämä merkitsee ensinnäkin, että sosiaaliturvan ja palveluiden toimintalinjaa muutetaan jo toteutuneiden riskien reaktiivisesta hoidosta proaktiiviseen, ihmisten terveyttä ja toimintakykyä, kasvua ja kapasiteettien käyttöä sekä osallisuutta ja osallistumista tukevaksi. Tämä merkitsee myös sosiaaliturvan nykyistä suurempaa kannustavuutta ja mullistusta nykyisessä palvelukulttuurissa kohti yksilöllistä yhteistyötä asiakkaan kanssa, tavoitteena hänen voimavarojensa vahvistaminen. Julkisen sektorin eri sektorien osaoptimointia vähentämällä saadaan järjestelmän osat toimimaan yhteistyössä kansalaisen tarpeiden mukaisesti.

Tässä raportissa esitetään yhdeksän tavoitetta ja niitä toteuttamaan yli neljäkymmentä toimenpide-ehdotusta, joilla turvata kaikenikäisille hyvä Suomi myös tulevaisuudessa. Työryhmä esittää, että ehdotukset otettaisiin jatkokäsittelyyn perustamalla parlamentaarinen komitea valmistelemaan ja sukupolvifoorumi keskustelemaan ehdotuksista ja että tähän liitetään perusteellinen tutkimus- ja selvitystyö toimien arvioiduista kustannuksista ja vaikutuksista sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden kannalta. Toivomuksena on myös, että työryhmän työ voisi tukea seuraavan hallitusohjelman laadintaa.

Työryhmän puheenjohtajana kiitän ryhmän jäseniä heidän arvokkaasta panoksestaan tähän työhön. Ryhmä on työskennellyt hyvässä hengessä ja arvostanut toistensa hyvin eriäviäkin näkemyksiä asioihin. Yhteisissä keskusteluissa on ollut mahdollista löytää ne keskeiset viestit, jotka allekirjoittanut on pukenut tähän raporttiin. Haluan myös kiittää THL:n monia asiantuntijoita, jotka ovat auttaneet ehdotusten muotoilemisessa. Erityisesti haluan kiittää Susan Kuivalaista, Pasi Moisiota ja Mira Koivusiltaa THL:ssä sekä Raija Volkia ja Jenni Kellokumpua STM:ssä heidän arvokkaasta panoksestaan raportin aikaansaamiseksi. Kiitokset myös THL:n ja STM:n viestinnälle raportin ripeästä julkaisukuntoon saattamisesta.

Työryhmän puolesta kiitän sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikkoja luottamuksesta ja historiallisesta mahdollisuudesta ideoida vapaasti keinoja, joilla modernisoida suomalaista hyvinvointiyhteiskuntaa kaiken ikäisille ja kaikille sukupolville hyväksi ja oikeudenmukaiseksi paikaksi elää.

Helsingissä kesäkuussa 2013

Marja Vaarama

Professori, ylijohtaja
Työryhmän puheenjohtaja

Tiivistelmä

Suomessa väestörakenteen muutos on Euroopan nopeinta. Erityisen nopeasti kasvaa 80 vuotta täyttäneen väestön määrä. Samaan aikaan nuoremman väestön määrä pienenee. Pidentyneen eliniän ansiosta elämme jo nyt historiallista neljän samanaikaisen sukupolven aikaa. Mikäli työllisyysastetta ei saada nykyisestä nousemaan ja eläkkeelle siirrytään nykymalliin, vuoteen 2026 mennessä työssäkäyvien osuuden koko väestöstä ennustetaan laskevan alle 40 prosenttiin. Tähän on aikaa 13 vuotta, joka politiikan elämässä on kolme hallituskautta.

Tätä taustaa vasten on selvää, että työllisyysasteen nosto, työttömyyden kääntäminen laskuun ja työurien pidentäminen ovat keskeisiä tavoitteita hyvinvointiyhteiskunnan turvaamiseksi myös tulevaisuudessa. Kaikki ikääntyvät yhteiskunnat joutuvat kuitenkin myös uudistamaan ja sopeuttamaan sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmiään sekä muita toimintamallejaan vastaamaan useamman samanaikaisesti elävän sukupolven tarpeisiin. Kansantalouden kestävyys joutuu koetukselle, ellemmme sopeuta järjestelmiämme vastaamaan väestörakenteen muutokseen sekä käytettävissä ja näköpiirissä oleviin resursseihin ja jos emme osaa ottaa ikääntyvän väestön voimavaroja todelliseen käyttöön. Rahat eivät riitä kaikkeen, on priorisoitava. Kysymys kuuluu, kuinka tämä tehdään eri sukupolville oikeudenmukaisella tavalla.

Näistä lähtökohdista sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Paula Risikko asetti syyskuussa 2012 erikikäisistä eri alojen asiantuntijoista koostuvan työryhmän pohtimaan toimenpiteitä, joilla varaudutaan väestön ikärakenteen muutoksiin. Työryhmän tehtävänä oli kansalaispalautetta keräten laatia konkreettisia ja innovatiivisia ehdotuksia siitä, miten suomalaista yhteiskuntaa tulisi kehittää niin, että se voi *sosiaalisesti kestäväällä tavalla* turvata eri-ikäisille mahdollisimman kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin. Työryhmän puheenjohtaja professori Marja Vaarama koosti työryhmäkeskusteluiden ja niissä hahmoteltujen toimenpiteiden, kansalaispalautteen ja työryhmän kuulemien asiantuntijaesitysten pohjalta työryhmän loppuraportin toimenpideehdotuksineen.

Raportissa esitetään *sosiaalisiin investointeihin* ja sukupolvien väliseen ja sisäiseen sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa *sukupolvipolitiikkaa* suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan *modernisoinnin muutosstrategiaksi*. Kun rahat ovat tiukassa, on tärkeää investoida tulevaisuuteen, ”syömäviljan sijasta siemenviljaan”. Raportin toimenpide-ehdotuksissa korostuu tavoite sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävästä kaikenikäisten hyvinvointiyhteiskunnasta, jossa keskiössä ovat aktiivinen kansalainen ja mahdollistava yhteiskunta. Perustana on pohjoismainen hyvinvointimalli, jota halutaan kehittää vastaamaan nykyisiin hyvinvoinnin riskeihin ja samanaikaisesti elävien useampien sukupolvien tarpeisiin pitäen mielessä velvoite myös tulevia sukupolvia kohtaan. Kaikenikäisille hyvässä Suomessa työ on edelleenkin parasta sosiaaliturvaa, lasten ja nuorten kasvun tukeen investoidaan huonoinakin aikoina ja toisten avusta riippuvaisista vanhuksista ja vammaisista pidetään huolta. Kansalaisilla on oikeus ja velvollisuus omien voimavarojensa maksimaaliseen käyttöön itsensä ja yhteiskunnan hyväksi. Kaikenikäisille hyvä Suomi investoi inhimilliseen pääomaan, kuten varhaislapsuuden kasvatukseen ja elinikäiseen oppimiseen. Yhteiskunnan sosiaaliset ja taloudelliset tavoitteet kietoutuvat yhteen. Tämä näkyy panostamisena toimiin, jotka mahdollistavat inhimillisen pääoman tehokkaan käytön, kuten työn ja perheen sekä työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen. Hyvinvointiyhteiskunnan velvollisuus on pitää huolta niistä, jotka eivät itse kykene järjestämään elantoaan, tarvitsemaansa tukea tai hoivaa itselleen. Yksilöt ja perheet kantavat ensisijaisen vastuun hyvinvoinnistaan, yhteiskunnan vastuulla on turvata kaikille hyvinvoinnin perusta ja ta-

sata mahdollisuuksia hyvinvointiin. Yhteisöt ovat merkittäviä sosiaalisen tuen antajia ja ne tarjoavat kansalaisille mahdollisuuksia osallistua, tavata muita ja olla yhteisöjen jäseniä. Tämä kasvattaa ja vahvistaa sosiaalista pääomaa sekä yhteiskunnan eheyttä. Markkinat puolestaan ovat julkisen sektorin kumppaneina hyvinvoinnin tuotannossa, ja tähän yhteistyöhön tarvitaan uusia muotoja, kannustimia ja yhteisiä pelisääntöjä.

Raportissa asetetaan hyvinvointiyhteiskunnan kehittämiseksi yhdeksän tavoitetta ja niitä toteuttamaan yli neljäkymmentä toimenpide-ehdotusta.

1. Eläkejärjestelmän pitää olla kestävä, ymmärrettävä ja oikeudenmukainen myös tuleville sukupolville

Eläkejärjestelmän tehtävänä on turvata perusturva ja ansiotyön jälkeinen kohtuullinen elintaso. Väestön ikääntyessä ja työikäisten ikäluokkien pienentyessä kysymys eläkejärjestelmän kestävydestä on olennainen. Valmisteilla olevan työeläkeuudistuksen tulee *turvata eläkelupauksen kestävyys* niin, että eläkkeet ovat riittäviä kohtuulliseen toimeentuloon, että niiden rahoitus on kestäväällä pohjalla ja että järjestelmä on *eri sukupolville oikeudenmukainen*. Eläkkeiden rahoitus pohja tulee turvata samalla kun huolehditaan siitä, että ei vaaranneta välttämättömien julkisten palvelujen turvaamista kansalaisille.

Eläkejärjestelmä on monien mielestä monimutkainen, ja siitä on vaikea tavallisen ihmisen ottaa selvää. Siksi *eläketiedotusta* tulee kehittää niin, että myös nuorilla on mahdollisimman hyvä tietämys siitä, että kyse on ”sukupolvisopimuksesta”, joka on rakennettu turvaamaan myös heidän eläketurvaansa. Eläkkeelle siirtymistä harkitsevien puolestaan tulisi saada tietoa, millaisia vaikutuksia eläkkeellesiirtymisellä ja työssä jatkamisella on omaan eläkkeeseen.

2. Ihmisten oikeuksia palveluihin pitää selkeyttää

Suomen lainsäädännössä kansalaisille turvataan tarvittavat sosiaali- ja terveystalvet. Tätä voidaan kutsua yhteiskunnan kansalaisilleen antamaksi *palvelulupaukseksi*. Kyse on monimutkaisesta säädösviidakosta, mikä näkyy myös palvelujärjestelmän monimutkaisuutena. Avun tarvitsijalla on vaikeuksia löytää palveluja. Kansalaisille pitää antaa selkeä tieto siitä, mitä palveluja yhteiskunta *pitää niin välttämättöminä, että julkinen valta takaa niiden saannin*. Nämä palvelut, niiden laajuus ja saannin edellytykset pitää määritellä selkokielellä ja listata *konkreettiseksi palveluvalikoksi*. Palveluvalikon tulisi olla helposti saatavilla esimerkiksi internetissä ja eri palvelupisteissä, kuten kaupoissa, posteissa, kirjastoissa sekä sosiaali- ja terveystoimen palvelupisteissä. Palvelulupauksessa tulee ensisijaisesti turvata kaikille lapsille ja nuorille mahdollisimman hyvät lähtökohdat elämälle ja tarvittava kasvun tuki. Myös toisten avusta riippuvaisten vammaisten ja vanhusten oikeuksia palveluihin ja tarvittavaan apuun tulee vahvistaa.

3. Sosiaali- ja terveystalveluiden pitää olla tasaveroisesti kansalaisten saatavilla ja niiden laadun pitää olla hyvä

Suomen terveydenhoitojärjestelmä on OECD-maiden eriarvoisimpia ja sosioekonomiset terveyserot ovat suuret. Sosiaali- ja terveydenhuollon *palvelurakenne- ja rahoitusuudistus* tulee toteuttaa eriarvon vähentämiseksi ja peruspalvelujen voimavarojen turvaamiseksi niin, että palvelujen järjestämisvastuu on riittävän suurilla väestöpohjilla ja rahoitus mahdollisimman yksikanavainen. Palvelujen laatua ja palvelukulttuuria tulee parantaa *asiakaslähtöisesti*, nyt lähdetään liikaa järjestelmän tarpeista. Kansallisella *sertifiointijärjestelmällä* voidaan tukea julkisten ja yksityisten palveluiden laadun kehittämistä ja valvontaa. Laatusertifiointi lisää kansalaisten mahdollisuuksia verrata eri tuottajia toisiinsa sekä päätöksentekijöiden ja palveluntuottajien mahdollisuuksia seurata, arvioida ja verrata palveluja. Se parantaisi myös valvonnan mahdollisuuksia ja yhdenmukaisuutta maan eri osissa.

4. Sosiaaliturvan ja palvelujen tuotantoon ja rahoitukseen pitää luoda kannusteita ja uusia muotoja

Tarve julkisten sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmien tarjoaman perusturvan täydentämiseen yksityisillä säästämis- ja vakuutusperusteisilla ratkaisuilla tulee kasvamaan tulevaisuudessa. Yksi tapa keventää julkisen sektorin hoivamenorasisusta on luoda edellytyksiä sille, että ihmiset voivat käyttää nykyistä joustavammin omia varojaan haluamiensa palvelujen ostoon. Käytännössä *oman varallisuuden laajempi hyödyntäminen* edellyttää uudenlaisten vakuutus tuotteiden, kuten *hoivavakuutusten*, luomista ja verotuksen muuttamista. Asia vaatii avointa julkista keskustelua, onko tämä kannatettavaa. Asian valmistelemiseksi tulee käynnistää perusteellinen selvitys- ja tutkimustyö, jossa arvioidaan toimien hyötyjä ja haittoja.

Tulevaisuudessa kunnan rooli palvelujen järjestäjänä niiden tuottamisen sijasta tulee edelleen korostumaan. Vain harvat kunnat osaavat tuottaa palvelunsa hyvin kilpailua varten. Julkisen sektorin palvelujen *tilaaja- ja tuoteistamisosaamista sekä kustannustuntemusta* on parannettava. Palvelusetelin käyttö on yleistynyt. Kunnat käyttävät palveluseteliä eri tavoin, ja saman palvelun hankkimiseen myönnetyn palvelusetelin arvo voi vaihdella kunnittain. Nämä seikat voivat johtaa ja ovat johtaneetkin eriarvoisuuteen palvelujen saannissa. Tämän vuoksi palvelusetelikäytäntöjä tulisi pyrkiä harmonisoimaan kuntien kesken. Tarvitaan *yhtenäiset maksuperusteet ja yhteiset pelisäännöt* toimintaa ohjaamaan.

5. Työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen pitää saada joustavaksi myös omaishoitajille

Työllisyysasteen nostaminen vaatii työ- ja perhe-elämän parempaa yhteensovittamista. Työn ja perheen onnistuneeseen yhteensovittamiseen vaikuttavat yrityksissä käytössä olevat joustavat työaikamallit ja erilaiset työnteon muodot, joissa voidaan ottaa huomioon myös työntekijöiden yksilöllisiä tarpeita. *Joustavia työjärjestelyjä työpaikoilla on vahvistettava. Perhe- ja vapaa-aikajärjestelmää* tulee myös kehittää niin, että perheen ja työn yhteensovittaminen helpottuu alle kouluikäisten ja alakouluikäisten lasten vanhemmille. Tutkimusten mukaan merkittävä osa pienten lasten vanhemmista olisi kiinnostunut osa-aikatyöstä. Työn ja perheen yhteensovittaminen koskee tulevana vuosina väestön ikääntyessä omista vanhemmista ja lähisukulaisista huolehtivia aikuisia. *Omia vanhempiansa tai muita läheisiään hoitaville* on luotava pienten lasten osittaisen hoitovapaan ja -rahan tapainen järjestely helpottamaan ansiotyön ja omaishoidon yhteen sovittamista.

6. Työtä ja sosiaaliturvaa pitää sovittaa yhteen osallistavasti ja kannustavasti

Pitkittänyt työttömyys heikentää nopeasti ammattitaitoa, työkykyä ja henkilön hyvinvointia. Jo työttömyyden alusta lähtien tulisi varmistaa, että työttömyys ei johda eristäytymiseen ja syrjäytymiseen. *Kunnille ja TE-toimistoille tulee asettaa velvoite osallistaa työttömät yhteiskuntaan.* Osallistamisen keinoina ovat perinteisten TE-hallinnon toimenpiteiden lisäksi myös vapaa-ajan palvelut ja yhteisöllinen päivätoiminta. Tämä osallistaminen tulee sovittaa yksilön toimintakykyyn mukaan, mutta työttömillä on vastaavasti *velvollisuus ottaa sitä vastaan.* Osallistava sosiaaliturva ylläpitää työkykyä ja vähentää syrjäytymistä ja antaa siihen osallistaville merkitystä ja näkymiä.

Kannustinloukuilla tarkoitetaan tilannetta, jossa sosiaaliturvan ja verotuksen jälkeen henkilön käteen jäävät tulot eivät kasva työllistymisen tai työnteon lisäämisen jälkeen. Kannustinloukkuja voidaan vähentää erinäisin toimin. Näitä ovat muun muassa sovitellun työttömyysturvan työajanseurannasta luopuminen ja osan ansiotuloista etuoikeuttaminen asumistuessa.

7. Kaikilla pitää olla oikeus asuntoon, hyvään asuinympäristöön, välttämättömään tietoliikenteeseen ja sähköiseen tunnistautumiseen

Asunnolla, kodilla ja hyvällä asuinympäristöllä on keskeinen merkitys ihmisen hyvinvoinnille. Lisäksi asunto on edellytys työssäkäynnille, perheen perustamiselle ja toimivalle perhe-elämälle. *Asunto ensin -politiikan* käyttöönottoa pitää vahvistaa erityisesti pääkaupunkiseudulla niin, että lisätään *halpojen vuokra- ja tukiasuntojen* rakentamista erityisesti nuorille ja perheille. Näin tuetaan myös pääkaupunkiseudun elinkeinoelämää, koska pienipalkkaisiin palveluammattaihin ei löydy tekijöitä, ellei tarjolla ole edullisia vuokra-asuntoja. Lisäksi tulee ottaa käyttöön *aktiivinen tilapolitiikka* niin, että esimerkiksi kansalaisjärjestöt voivat käyttää nykyistä paremmin julkisia tiloja kokoontumis- ja harrastuspaikkoina.

Väestön ikääntyessä rakennusten esteettömyys on aiempaa tärkeämpää. Samalla esteettömyyssäädökset nostavat asuntojen hintoja ja hidastavat rakentamista. Tämän vuoksi on tärkeää *tarkistaa esteettömyyssäädöksiä*. Liikkumisen esteettömyyden parantamiseksi tulisi *käynnistää uusi esteettömyysohjelma*. Osallisuuden parantamiseksi ja sähköisen asioinnin esteettömyyden turvaamiseksi kaikille tulisi olla tarjolla *kohtuuhintaiset tietoliikenneyhteydet*. Jokaiselle kansalaiselle tulisi turvata myös *sähköinen tunnistautuminen*, sillä nykyinen yli 50 euron hintainen henkilökortti on pienituloisille kallis ja hyödytön sähköiseen asiointiin. Suomessa olisi harkittava otettavaksi Viron tapaan käyttöön digitaalinen *kansalaiskortti*, jonka hinta on vaikkapa porrastettu tulojen ja elämänvaiheen mukaan niin, että se on lapsille, nuorille ja vähävaraisille jopa maksuton.

8. Sosiaalisen pääoman merkitys on suuri ja sen käyttöön ottoa pitää vahvistaa

Kansalaistoimintaa ja sen toimintaedellytyksiä tulee tukea ja kansalaisjärjestöjen ja -toiminnan edellytyksiä vapaaehtois- ja auttamistyön tekijöinä tulee vahvistaa. Vapaaehtoisen ja omaehtoisen toiminnan edellytysten parantamiseksi on olennaista *vähentää ja yksinkertaistaa hallinto-byrokratian* asettamia taloudellisia ja hallinnollisia velvoitteita. Etenkin verotus- ja kilpailulainsäädännön tiukka tulkitseminen estää monen hyvän tarkoituksen toteutumisen. Esimerkkinä tästä on verottajan tulkinta, että vanhempien vapaaehtoistyö urheiluseuroissa on palkkatyötä jos vapaaehtoistyö alentaa lapsen jäsenmaksuja. Tämä vähentää monen pienituloisen perheen lasten mahdollisuuksia osallistua urheilutoimintaan. Olisi järkevää säätää jokin vuosiraja, jonka alle jäävä vapaaehtoistyöstä saatava taloudellinen hyöty ei olisi veronalaista tuloa.

Olisi tarpeen myös käynnistää kansallinen *sosiaalisen pääoman ohjelma tai strategia*, joka keskittyy siihen, miten sosiaalista pääomaa voidaan yhteisöissä vahvistaa. *Lähidemokratiaa* tulee kehittää kansalaisten osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamiseksi. Myös *koulun roolia* osallisuuteen kasvattajana ja kansalaisvaikuttamisen areenana tulisi vahvistaa.

9. Tutkimuksella tietoon pohjaavaan päätöksentekoon, kehittämistyöllä hyvät käytännöt leviämään

Päätöksenteon tulisi *perustua todennetulle tiedolle ja soveltavan tutkimustiedon tulee tarjota tukea päätöksenteolle*. Keskeisiä ”Kaikenikäisille hyvää Suomea” tukevan tutkimuksellisen tiedon tarpeita ovat muun muassa hanke pohjaisen kehittämispolitiikan, kuten KASTE-ohjelman, vaikuttavuuden arviointi, omavarautumisen mahdollisuuksien ja muotojen tutkimus ja vertailu, julkisten palvelujen palvelumuotoilu uusien palvelumuotojen kehittämiseksi yhteistyössä kansalaisten kanssa, palvelukohtaisten laatu kriteerien kehittäminen kansallisen sertifiointijärjestelmän pohjaksi, ehkäisevien toimien ja peruspalvelujen kustannus-vaikuttavuusindikaattorien kehittäminen, väestörakenteen muutoksen haasteiden ja mahdollisuuksien eurooppalaiseen vertailevaan tutkimukseen osallistuminen vaihtoehtoisten tulevaisuuden hyvinvointimallien

laatimiseksi, sekä sosiaalisen kestävyuden, koetun hyvinvoinnin ja sukupolvivaikutusten arvioinnin indikaattorien rakentamiseen liittyvä tutkimus.

Työryhmä esittää, että sen ehdotukset otettaisiin jatkokäsittelyyn esimerkiksi perustamalla parlamentaarinen komitea valmistelemaan ja sukupolvifoorumi keskustelemaan ehdotuksista, ja että edistettäväksi valittuihin ehdotuksiin liitetään perusteellinen tutkimus- ja selvitystyö toimien arvioituista kustannuksista ja vaikutuksista sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden kannalta. Toivomuksena on myös, että työryhmän työ voisi tukea seuraavan hallitusohjelman laadintaa.

Sisällys

1 Johdanto	13
2 Toimeksianto ja ryhmän työskentely	17
2.1 Toimeksianto	17
2.2 Koordinaatio ja jäsenet.....	17
2.3 Työskentelymenetelmät.....	18
3 Tiivistelmä ryhmässä käydyistä keskusteluista	20
4 Kohti sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointiyhteiskuntaa	28
5 Yhteenveto kansalaispalautteesta	31
6 Kaikenikäisten Suomen tavoitteet ja niitä toteuttavat toimenpide-ehdotukset	35
TAVOITE 1. Eläkelupaus kestäväksi, ymmärrettäväksi ja oikeudenmukaiseksi myös tuleville sukupolville.....	36
TAVOITE 2. Julkisesta palvelulupauksesta selkeä	38
TAVOITE 3. Sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestäminen ja rahoitus tulee yhdistää kestävällä tavalla ja varmistaa palvelujen hyvä laatu	41
TAVOITE 4. Luodaan sosiaaliturvan ja palvelujen tuotantoon ja rahoitukseen kannusteita ja uusia muotoja.....	43
TAVOITE 5. Työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta entistä joustavampaa	46
TAVOITE 6. Työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen osallistavaksi ja kannustavaksi	48
TAVOITE 7. Kaikilla on asunto ja hyvä asuinympäristö sekä oikeus välttämättömään tietoliikenteeseen ja kansalaiskorttiin	51
TAVOITE 8. Vahvistetaan sosiaalisen pääoman kasvua ja käyttöön ottoa.....	54
TAVOITE 9. Tutkimuksella tietoon pohjaavaan päätöksentekoon, kehittämistyöllä hyvät käytännöt leviämään.....	57
7 Lopuksi	60

1 Johdanto

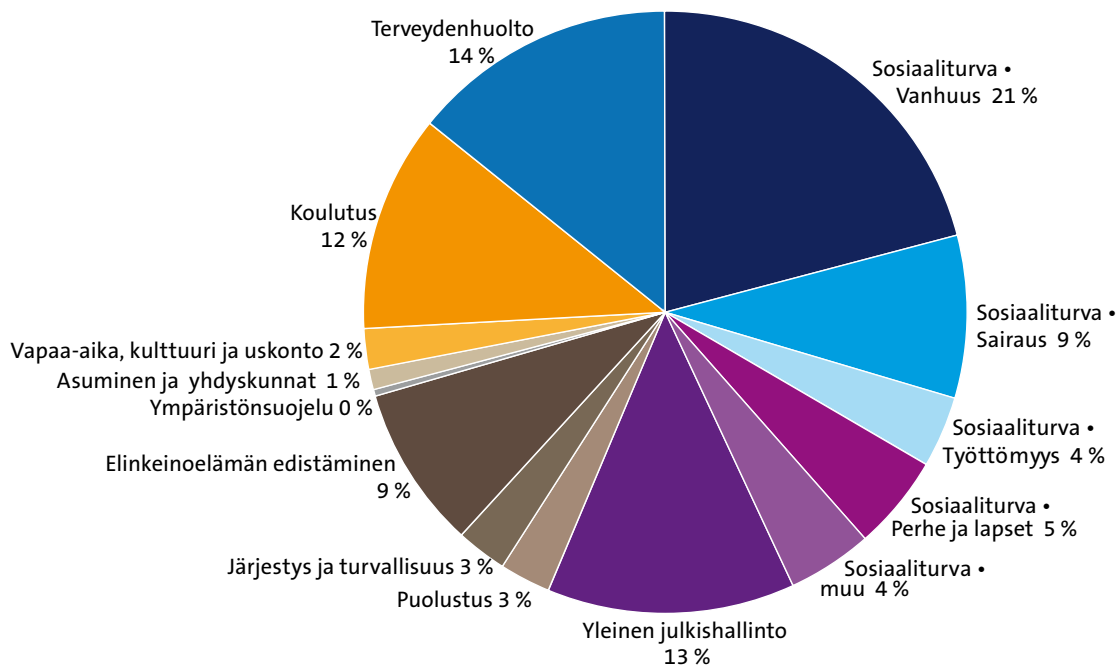
Suomen väestörakenteen muutos on Euroopan nopeinta. Ennusteen mukaan työikäisen väestön osuus väestöstä pienenee nykyisestä noin 65 prosentista 58 prosenttiin vuoteen 2026 mennessä. Mikäli työllisyysaste ja eläkkeelle siirtyminen jatkuvat nykymalliin, työssäkäyvien osuus laskee nykyisestä noin 44 prosentista alle 40 prosenttiin. Tähän on aikaa 13 vuotta, joka politiikan elämässä on kolme hallituskautta. Ikääntymiseen, ja etenkin 80 vuotta täyttäneiden ja sitä vanhempien ihmisten nopeaan määrän kasvuun liittyy myös terveyspalvelujen tarpeen kasvu. Vuodesta 2030 kasvupaine siirtyy pysyvän koti- ja laitoshoidon tarpeeseen.

Suomen väestön ikääntyminen selittyy sekä eliniän pitenemisellä että syntyvyyden laskulla. Syntyvyys on Suomessa eurooppalaisittain korkea, noin 1,84 syntynyttä lasta naista kohden. Silti se on alle niin sanotun väestön luonnollisen uusiutumisrajan, joka on 2,1 syntynyttä lasta naista kohden. Suomen väestö on kasvanut viimeisten kahdenkymmenen vuoden aikana 20 000 henkilöllä vuodessa. Ennusteiden mukaan Suomen väkiluku nousee kuuteen miljoonaan vuoteen 2050 nykyisestä 5,4 miljoonasta. Suomen väkiluvun kasvu lähivuosisikymmeninä selittyy eliniän pitenemisellä ja maahanmuutolla. Maahanmuutosta odotetaan apua väestörakenteen muutoksen hidastamiseen. Ulkomaalaistaustaisten osuus Suomessa on eurooppalaisittain vielä pieni, mutta maahanmuutto Suomeen on noin kaksinkertaistunut kymmenen viime vuoden aikana. Muuta kieltä kuin suomea, ruotsia tai saamea äidinkielenään puhuu kuitenkin vasta noin 3,5 prosenttia väestöstä.

Maahanmuuton ja väestön ikääntymisen lisäksi kolmas merkittävä väestörakenteen muutostekijä on perherakenteen muutos. Noin miljoona suomalaista asuu yksin, ja yksinasuvien määrä kasvaa kaikissa ikäryhmissä nopeasti. Kasvu on ollut 20 prosenttia kuluneen kymmenen vuoden aikana. Yksinasuvien määrän kasvua selittävät nuorena yksinasumisen yleistyminen, ikääntyminen (leskeytyminen) sekä perheiden hajoaminen eron tai muuttoliikkeen seurauksena. Neljäs merkittävä väestörakenteen muutos on maan sisäinen muuttoliike: nuoren työikäisen väestön liikkuminen kasvukeskuksiin sekä haja-asutusalueiden tyhjentyminen. Tällä ja yksinasumisen yleistymisellä on monia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Asuntojen tarjonnan määrä ja laatu eivät kohtaa kasvukeskuksissa, muuttotappioalueilla on vaikeuksia muun muassa löytää työvoimaa ikääntyvän väestön palvelujen turvaamiseen. Epävirallisen avun verkostot eivät välttämättä kannattele riittävästi sukupolvien asuessa eri puolilla Suomea.

Väestörakenteen muutoksen seurauksena julkisten menojen ennakoidaan kasvavan voimakkaasti erityisesti eläke- ja hoivamenojen osalta. Suomen julkiset menot olivat vuonna 2011 noin 104 miljardia euroa ja ne muodostivat 55 prosenttia bruttokansantuotteesta (kuvio 1). Suurin menoerä on sosiaaliturva, jonka yhteenlaskettu osuus kaikista julkisista menoista on 43 prosenttia. Vanhuuteen liittyvät menot, lähinnä eläkkeet, muodostavat yksinään noin 21 prosenttia julkisista menoista. Muut isommat menoerät ovat terveydenhuolto, yleinen hallinto, koulutus ja elinkeinoelämän edistäminen.

Julkisten menojen osuuden bruttokansantuotteesta oletetaan nousevan lähivuosisikymmeninä. Tämä johtuu väestön ikääntymisen aiheuttamasta ikäsidonnaisten sosiaali- ja terveysmenojen kasvusta. Pitkällä aikavälillä terveys- ja sosiaalimenojen osuuden bruttokansantuottees-

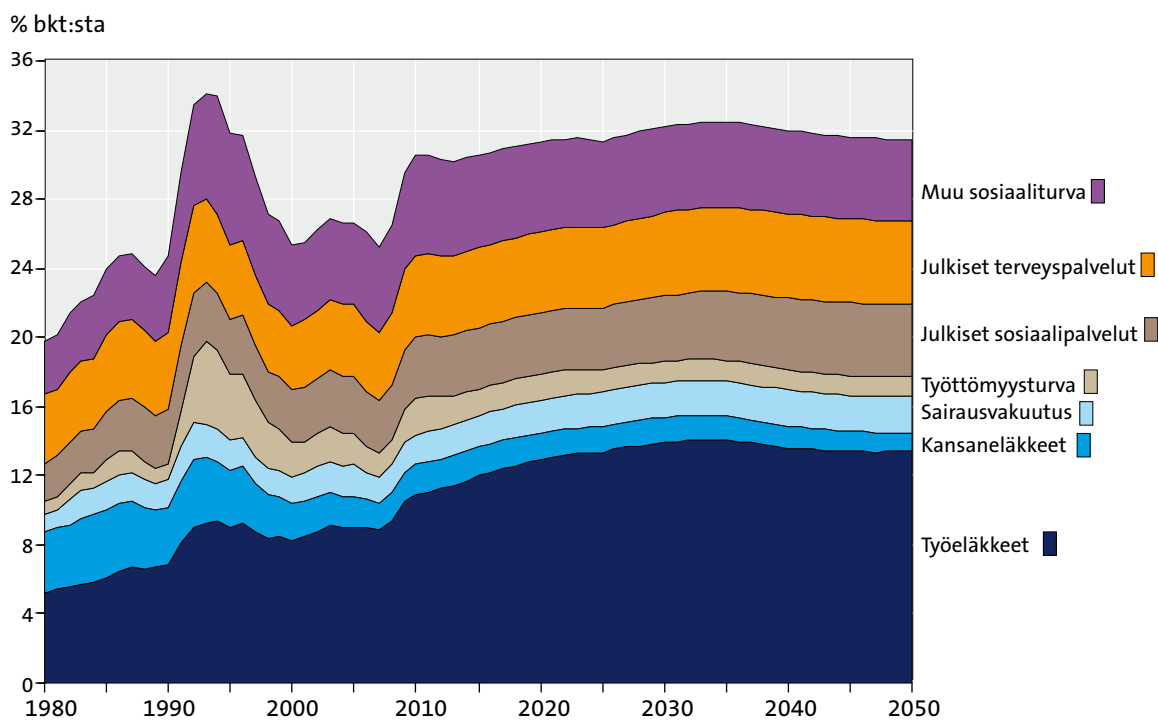
Lähde: Tilastokeskus 2013

KUVIO 1. Julkisyhteisöjen menot tehtävittäin 2011.

ta ennustetaan kasvavan nykyisestä noin 30 prosentista yli 33 prosenttiin (kuvio 2). Julkisten menojen kasvua ennakoidaan ennen kaikkea eläke-, hoiva- ja terveydenhuoltomenojen osalta. Sen sijaan lapsiin ja nuoriin liittyvien menojen ennustetaan pienentyvän ikäluokkien pienentyessä. Sosiaali- ja terveystenomenojen kasvu painottuu työeläkemenoihin. Työeläkemenojen suhteen bruttokansantuotteesta ennakoidaan kasvavan nykyisestä 11 prosentista 14 prosenttiin seuraavan kahden vuosikymmenen aikana. Julkisten terveydenhoitomenojen suhteen bruttokansantuotteesta ennakoidaan kasvavan viidestä prosentista kuuteen prosenttiin ja julkisten sosiaalipalvelujen neljästä prosentista viiteen prosenttiin pitkäaikaishoitomenojen kasvun seurauksena.

Väestörakenteen muuttuessa on samanaikaisesti myös työmarkkinoilla ja taloudessa tapahtunut rakenteellisia muutoksia. Talouden globalisoituminen ja tuotantoteknologian kehitys ovat asettaneet Suomen pienen talouden aivan eri asemaan kuin mitä se oli kaksi-kolme vuosikymmentä sitten. Vuonna 2008 alkanut taloustaantuma ja velkakriisi ovat kaventaneet kansallisvaltioiden mahdollisuuksia vastata väestörakenteen ja talouden muutokseen. Pitkä nousukausi 2000-luvulla ei sulattanut rakenteellista työttömyyttä, ja taantuman pitkittyessä työttömyys, etenkin nuorisotyöttömyys, on kasvanut. Työttömyyden kasvu heijastuu lisääntyvänä syrjäytymisenä yhteiskunnassa. Työttömyys kasvattaa julkisen talouden menoja suoraan ja välillisesti. Tuottavuuden ja tehokkuuden kasvun tavoittelun koulutus- ja työmarkkinoilla ei tulisi tarkoittaa sitä, että ne jotka eivät pysty 100-prosenttisesti näihin vaatimuksiin vastaamaan ovat 100-prosenttisesti ulkona työelämästä. Ikääntyvän väestön ja pienentyvien työikäisten oloissa Suomella ei ole tähän varaa – ei kansantaloudellisesta eikä inhimillisistä syistä.

Suomalainen hyvinvointimalli on kansainvälisissä vertailuissa kärkisijoilla, mutta mitalilla on kaksi puolta. Keski- ja alaluokkaiseen ja keskimääräiseen hyvinvointiin katsomalla unohtuu helposti, että hyvinvointi jakautuu aiempaa epätasaisemmin yhteiskunnassamme. Jakolinjoja

Lähde: SOME malli, STM 2013.

KUVIO 2. Sosiaali- ja terveysmenojen kehitys pitkällä aikavälillä, % BKT:sta.

on niin sukupolvien välillä kuin sisälläkin, ja ne heijastuvat usein pitkälle ja jopa yli sukupolvien, kuten on käynyt esimerkiksi köyhyyden periytymisen kanssa. Onkin etsittävä aktiivisesti keinoja, joilla voidaan turvata kestävä ja asianmukainen sosiaaliturva, palvelut ja hyvinvointi kaikenikäisille suomalaisille ja saada vastavuoroisesti myös kaikkien kansalaisten panos yhteiskunnan käyttöön.

Kaikki ikääntyvät yhteiskunnat joutuvat sopeuttamaan sosiaaliturvajärjestelmiään väestörakenteen muutokseen. Haaste on, kuinka sopeuttaminen tehdään eri ikäryhmille oikeudenmukaisella tavalla. Kun halutaan edistää sukupolvien välistä solidaarisuutta on asiasta tarpeen keskustella eri sukupolvien kesken. Yhteinen keskustelu auttaa ymmärtämään toisten näkemyksiä ja avartamaan myös omaa näkemystä asioihin. Tähän myös Kaikenikäisten Suomi -hanke pyrki osallistamalla eri ikäisiä kansalaisia mukaan ehdotusten tekoon ja niiden arviointiin.

Vaikka asia on silloin tällöin pulpahtanut julkisessa keskustelussa esiin, on sukupolvienvälistä oikeudenmukaisuutta koskeva keskustelu ollut Suomessa melko vähäistä. Meillä ei myöskään ole toistaiseksi juurikaan puhuttu sukupolvien välisestä konfliktista. Hiljattain Helsingin Sanomien Nyt-liite (20/2013) kuitenkin nosti asian esiin julistamalla, että ”suuret ikäluokat ja heitä lellineet päättäjät ovat virittäneet eläkepommin. Se on purettava, tai nykyiset parikymppiset kärsivät halki elämänsä”. Poliittisessa argumentoinnissa käytetään myös ilmaisua, ettei saa ”syödä lasten lautasilta”. Sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta koskeva keskustelu ei rajoitu enää vain ikäryhmien väliseen kamppailuun etuuksista, vaan halutaan välttää vaarantamasta tulevien sukupolvien hyvinvoinnin mahdollisuuksia. Ekologinen velka lisää tätä riskiä. Kaikenikäisille hyvän Suomen näkökulmasta on olennaista, millaisina näemme velvollisuutemme lastemme ja nuortemme tulevaisuutta sekä tulevia sukupolvia kohtaan.

Kaikenikäisille hyvä Suomi -tavoite ilmentää pyrkimystä yhteiskuntaan, jossa ihmisiä ei luokitella iän mukaan, eikä nuoria ja vanhoja ajatella erillisinä ryhminä. Elämäkulkumme aikana hyvinvointiyhteiskunta on läsnä kaikissa elämänvaiheissamme ja eri tavoin eri elämäntilanteissamme, vauvasta vaariin. Kaikki sukupolvet ovat toisistaan riippuvaisia. Vastakkainasettelun sijasta tarvitaan sukupolvipolitiikkaa ja eri-ikäisten yhteistyötä sukupolvinäkökulman vahvistamiseksi kaikissa poliitikoissa. Tätä Kaikenikäisille hyvä Suomi -hanke haluaa osaltaan vauhdittaa avaamalla keskustelua siitä, millaisia toimia tarvitaan, jotta Suomi olisi tulevaisuudessakin kaikenikäisille hyvä paikka elää.

2 Toimeksianto ja ryhmän työskentely

2.1 Toimeksianto

Sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikko asetti syyskuussa 2012 ajalle 1.10.2012–30.6.2013 ajatushautomo-tyyppisen työryhmän pohtimaan, miten Suomi voi turvata ikääntyvän väestön oloissa mahdollisimman korkean hyvinvoinnin kaikenikäisille kansalaisilleen. Työryhmän toivottiin ottavan kantaa arvoihin ja asenteisiin, esteettömään ja turvalliseen elinympäristöön, asumiseen, sosiaaliturvaan, yksityisiin ja julkisiin palveluihin, sosiaaliturvan ja sosiaali- ja terveyspalveluiden rahoittamiseen, työn ja perheen yhteensovittamiseen, eri-ikäisten kykyjen tukemiseen sekä kansalaisten osallistumismahdollisuuksiin. Työ sovittiin toteutettavaksi yhteishankkeena ”Kaikenikäisille hyvä Suomi” Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa.

Kyseessä ei siis ollut poliittisesti edustava tai intressiryhmien etuja yhteen sovittava työryhmä tiukkoine yksimielisyysvaatimuksineen. Sen sijaan työryhmän toivottiin keskustelevan vapaasti ja ideoivan ehdotuksia ilman arviota siitä, kuinka helppoa tai vaikeaa niitä on käytännössä toteuttaa. Ryhmään haluttiin mukaan erilaisia näkemyksiä edustavia henkilöitä, jotta saataisiin mahdollisimman monipuolista ymmärrystä siihen, mitä toimia olisi tarpeen toteuttaa. Ehdotusten tuli olla innovatiivisia ja niin konkreettisia, että niitä voidaan hyödyntää esimerkiksi seuraavan hallitusohjelman ja mahdollisesti aloitettavan poikkihallinnollisen toimintaohjelman valmistelussa.

2.2 Koordinaatio ja jäsenet

Ryhmä otti nimekseen ”Kaikenikäisten Suomi” ja sen lyhenteeksi ”KIS”. Työtä organisoivat ja koordinoivat Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, ja puheenjohtajana toimi ylijohtaja, professori Marja Vaarama. Työryhmään kutsuttiin 20 eri-ikäistä eri alojen asiantuntijaa tavoitteena monipuolinen ja monia näkemyksiä omaava ryhmä:

Ylijohtaja, professori *Marja Vaarama*, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos (puheenjohtaja)

Johtaja *Matti Apunen*, Elinkeinoelämän Valtuuskunta

Geriatrian dosentti *Harriet Finne-Soveri*, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Pääsihteeri *Olli Joensuu*, Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry

Professori *Marja Jylhä*, Tampereen yliopisto

Professori *Olli Kangas*, Kela

Johtaja *Mikko Kautto*, Eläketurvakeskus

Johtaja *Jaakko Kiander*, Ilmarinen

ThT, dosentti *Irma Kiikkala*

Johtaja *Antti Kivelä*, SITRA

VTM, tutkija *Outi Kuittinen*, Demos Helsinki

Tutkimusprofessori *Susan Kuivalainen*, Terveysten ja hyvinvoinnin laitos

Johtaja *Olli Löytynoja*, Business Oulu
Toimittaja *Tiina Merikanto*, YLE
Taitelija *Aira Samulin*, Hirsylän Mutka Oy
Toimialajohtaja *Leena Silvennoinen*, Helsinki Business and Science Park
Tutkimusjohtaja *Leena Suurpää*, Nuorisotutkimusseura
Professori *Vappu Taipale*, Vanhus- ja lähimmäispalvelun liitto ry
Toiminnanjohtaja *Olli Valtonen*, Helsinki Missio
Toimitusjohtaja *Vesa Vihriälä*, Elinkeinoelämän tutkimuslaitos
Johtaja *Raija Volk*, sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus STM

Ryhmää täydennettiin kolmella pysyvällä asiantuntijajäsenellä:

Johtaja *Timo Silvola*, Finanssialan keskusliitto (14.2.2013 alkaen)
Tutkimusprofessori *Pasi Moisio*, THL
Tutkimuspäällikkö *Minna-Liisa Luoma*, THL

Ryhmän sihteeristöön kutsuttiin:

Ylitarkastaja *Jenni Kellokumpu*, STM (asiantuntijasihteeriksi)
Erikoissuunnittelija *Mira Koivusilta*, Terveystieteiden tutkimuskeskus STM (sihteeriksi)

Lisäksi ryhmä kuuli ulkopuolisina asiantuntijoina finanssineuvos *Urpo Hautalaa* valtionvarainministeriöstä ja tutkija *Anneli Miettistä* Väestöliitosta. Myös THL:n eri asiantuntijoita on osallistunut toimenpidesuosittelun valmisteluun ja kommentointiin.

Kansalaisten saamiseksi mukaan ryhmän työskentelyyn, ehdotusten laadintaan ja arviointiin käytettiin kolmea kanavaa: nettifoorumia, sukupolvifoorumia ja sähköpostia.

2.3 Työskentelymenetelmät

Työryhmä työskenteli ajatushautomon tavoin eri teemoista keskustellen ja ongelmia ja ratkaisuvaihtoehtoja ideoiden. Tavoitteena oli saada esiin hyvinkin erilaisia näkemyksiä ja perusteluja esillä olleisiin asioihin. Moninaisia ja paikoin eriäviä näkökulmia pidettiin rikkautena. Työryhmän puheenjohtajan tehtävänä oli johtaa ryhmän työtä ja koota sen keskustelut ryhmän työskentelymateriaaleiksi sekä laatia työryhmän keskustelujen, kansalaispalautteen ja asiantuntijakuulemisten pohjalta työn loppuraportti ja toimenpide-ehdotukset.

Työryhmä otti keskustelunsa kokoavaksi viitekehikseksi sosiaalisen kestävyys- ja sukupolvien välisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden käsitteet. Nämä ovat keskeisinä sekä Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmassa että sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (STM) ja THL:n strategioissa. Sosiaalisen kestävyys- ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden käsitteen neljä keskeistä ulottuvuutta ovat: sosiaalinen oikeudenmukaisuus, osallisuus yhteisön ja yhteiskunnan toimintoihin, omien voimavarojen kasvun tuki sekä yhteiskunnan eheys (koheesio). Sosiaalisen kestävyys- ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden käsitteen neljä keskeistä ulottuvuutta ovat myös yhteiskunnan toimia ohjaavan arvopohjan hyväksyttävyyden ja eettinen kestävyys. Sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta sosiaalinen kestävyys liittyy eri sukupolvien tasa-arvoiseen kohteluun yhteiskunnassa niin, että etuuskien ja velvollisuuksien jakautuminen tapahtuu sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla sukupolvien välillä ja sisällä. Laajan käsittekehikon käyttö tuki monipuolista ja avointa keskustelua ja antoi mahdollisuuden esittää sekä kritiikkiä ongelmista että erilaisia näkemyksiä saman asian ratkaisuun.

Ryhmä kokoontui kahdeksan kertaa eli keskimäärin kerran kuukaudessa. Työ tehtiin pääasiassa kokouksissa 3,5 tunnin sessioina paria välitehtävää lukuun ottamatta. Puolet työskentelystä tapahtui pienryhmissä, puolet suurryhmän keskusteluina. Kahdessa ensimmäisessä kokouksessa loppusyksyllä 2012 käytiin fasilitoituja, teemoitettuja pienryhmäkeskusteluja, jotka litteroitiin ja koottiin ryhmälle työpaperiksi. Kolmannessa kokouksessa käytiin läpi keskustelujen koonti, minkä jälkeen laadittiin matriisi toimenpiteiden alustavaa priorisointia varten. Tammikuun kokouksessa käsiteltiin priorisoinnin tuloksia ja pienryhmissä valittiin käsittelyyn otettavat aiheet ja ryhdyttiin hahmottelemaan toimenpide-ehdotuksia.

Helmikuussa ryhmäläiset kuulivat kaksi tietoisuutta: johtaja Timo Silvola (Finanssialan keskusliitto) esityksen omavarautumisen muodoista ja tutkimusprofessori Pasi Moision (THL) selvityksen kannustavan sosiaaliturvan vaihtoehtoista. Näiden evästysten jälkeen ryhmä jatkoi keskustelua ongelmista ja tarvittavista toimenpiteistä pienryhmissä.

Maaliskuussa järjestettiin Kaikenikäisten Suomi -sukupolvifoorumi Helsingissä. Sen yhteydessä avattiin nettiin kansalaisfoorumi, jolla kansalaiset saivat vapaasti kommentoida työryhmän työssä esiin nousseita teemoja. Ryhmälle sai lähettää palautetta myös sähköpostitse. Kansalaispalautteen kooste on luettavissa tämän raportin kansalaispalautte-osiosta (luku 5).

Työryhmä käsitteli edellisten kokousten keskustelujen ja kansalaispalautteen perusteella koostettua ensimmäistä raporttiluonnosta huhtikuussa. Tapaamisessa tarkennettiin rakennetta ja päätettiin jatkovalmisteluun otettavista asioista. Kokouksen alkuun ryhmä kuuli finanssineuvos Urpo Hautalan (valtiovarainministeriö) tietoisuuden ”Pitenevä elinajan odote sekä pakollinen ja vapaaehtoinen eläketurva – Ovatko järjestelmät kunnossa?”. Raportin toista luonnosta käsiteltiin huhtikuun lopun kokouksessa, jossa kuultiin tutkija Anneli Miettisen esitys Väestöliiton näkemyksistä kaikenikäisille hyvän Suomen kehittämistoimista.

Puheenjohtaja esitteli raportin luonnoksen toimenpide-ehdotuksineen ryhmälle 29.5. Tämän ja vielä kertaalleen kerätyn lisäpalautteen jälkeen puheenjohtaja kirjoitti raportin ja toimenpide-ehdotukset valmiiksi. Lopullinen raportti valmistui 11.6. ja se luovutettiin sosiaali- ja terveysministeri Paula Risikolle 18.6.2013.

3 Tiivistelmä ryhmässä käydyistä keskusteluista

Työryhmän tehtävänannon mukaisesti sen tuli pohtia ja tehdä ehdotuksia siitä, miten turvataan kaikenikäisille hyvinvointi tulevaisuudessakin väestön ikääntyessä. Työryhmän kokouksissa käytettiin keskustelua ohjaavana viitekehyksenä edellä mainittuja sosiaalisen kestävyuden ja sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden käsitteitä. Ryhmäkeskusteluissa ulottuvuuksia painotettiin eri tavoin, ja teemojen sisällä käytettiin toimeksiannon kahdeksaa kysymystä konkretisoimaan työtä. Osa keskusteluista nauhoitettiin. Tuonnempana esitettävien toimenpide-ehdotusten taustan ymmärtämiseksi on olennaista tuntea ryhmän käymä keskustelu pääpiirteissään. Seuraavassa on puheenjohtajan tekemä yhteenveto työryhmässä käydyistä keskusteluista.

1. Kaikenikäisille hyvän Suomen perustana ovat avoimesti keskustellut arvot ja elämäntulon mittainen hyvinvointipolitiikka

Hyvinvointipolitiikan arvopohjan avoimuutta pidettiin tärkeänä, sillä arvot – joko ilmaistuin tai piilevinä – linjaavat, millaisena hyvinvointiyhteiskunnan tehtävät nähdään ja millaisin toimin sen tulevaisuutta rakennetaan.

Kysymystä vastuusta yksilön, perheen, yhteisön, yhteiskunnan ja markkinoiden välillä pidettiin arvopohjassa keskeisenä. Yhtäältä nähtiin, että yksilöt ja perheet kantavat ensi sijassa vastuun hyvinvoinnistaan. Toisaalta korostettiin, että kyky kantaa tätä vastuuta vaihtelee elämäntulon ja elämäntilanteiden mukaan, ja että kaikilla ei ole edes syntyessään yhtä hyviä eväitä tämän vastuun kantamiseen. Yhteiskunnan vastuuksi nähtiinkin tasata mahdollisuuksia hyvinvointiin ja järjestää tarvittavat palvelut ja tuki. Yhteisöjen merkitystä pidettiin tärkeänä sosiaalisen tuen ja paikallis- ja kokemustiedon lähteinä, sosiaalisen pääoman kasvattajina ja välittäjinä sekä kumppanina erityisesti ihmistä lähellä olevien tuen ja palvelujen tuotannossa. Markkinat ovat kasvava toimija hyvinvoinnin tuotannossa, ja ne täydentävät julkista tuotantoa sekä lisäävät valinnan vaihtoehtoja.

Julkisen vallan toimia ohjaaviksi arvoiksi nähtiin oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo, sosiaalisen osallisuuden tukeminen, mahdollisuuksien tasa-arvosta huolehtiminen niin, että tuetaan ihmisten omia voimavaroja kohdata riskejä ja selvittää niistä, sekä toimien vaikuttavuus ja tehokkuus. Esitettiin myös, että kaikkein tärkeintä on ihmisarvon kunnioittaminen. Tavoitteena ja tuloksellisuuden mittarina tulee olla toimien kustannus-vaikuttavuus eli yksilöiden, perheiden ja yhteiskunnan kannalta mahdollisimman suuret hyvinvointi- ja terveyshyödyt suhteessa käytettyihin voimavaroihin. Monimuotoisuuden ja monikulttuurisuuden asettaminen arvoksi on myös tärkeää, sillä tätä nykyä siedämme sitä huonosti. Tämä kostautuu muun muassa maahanmuuttajien heikkona kotoutumisena ja työllistymisenä.

Uskoa tulevaisuuteen pidettiin yhteiskunnallisen eheyden näkökulmasta tärkeänä arvona, ja etenkin nuorilla olennaisena yhteiskuntaan kiinnittymiseksi. Yhteiskunta, joka ei kykene antamaan nuorilleen myönteistä näkyä tulevaisuuteen eikä pitämään huolta lapsistaan ja van-

huksistaan, on heikolla pohjalla. Nykyisen uhkien torjuntaa korostavan politiikan rinnalle tarvitaan mahdollisuuksia ja tulevaisuuden uskoa korostavaa politiikkaa: ”Nyt ollaan tällaisessa tilanteessa, mutta kyllä tästä selvitään.”

Ikääntyvässä yhteiskunnassa myös vaihtoehtoisten, sosiaalista ja taloudellista kestävyyttä samanaikaisesti arvioivien tulevaisuusskenaarioiden luominen ja päätöksentekijöiden sitoutuminen nykyistä pidemmän aikavälin strategiseen suunnitteluun ovat poliittisen kestävyuden näkökulmasta tärkeitä arvoja. Globalisaation, väestörakenteen muutoksen ja ilmastonmuutoksen vaikutusten onnistunut lieventäminen ja mahdollisuuksiin tarttuminen edellyttävät pitkäjänteistä, yli hallituskausien ulottuvaa visiota ja kokonaisnäkemystä politiikasta. Nyt tarvitaan sitoutumista pitkän aikavälin suunnitteluun enemmän kuin koskaan aiemmin, ja eri politiikkojen integrointia kokonaisnäkemykseksi. Ikääntyvässä yhteiskunnassa on kyettävä yhdistämään eri sukupolvien väliset edut sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Kaikissa politiikoissa ja uusien strategioiden valmistelussa tulisi arvioida myös toimien sukupolvivaikutukset, ja tästä tulisi saada samanlainen käytäntö kuin sukupuolivaikutusten arviointi jo on.

Sukupolvien välinen sosiaalinen oikeudenmukaisuus on tavoiteltava arvo, mutta tulisi puhua oikeudenmukaisuudesta myös sukupolvien sisällä ja eri ikäryhmien välillä. Ihmisen elämänkulku ei ole lineaarinen ja samanlainen sukupolvesta toiseen, vaan siihen sisältyy eri tavoin muuttuvia ja kuhunkin historialliseen aikakauteen liittyviä taitekohtia ja elämäntilanteita ja niihin liittyviä muuttuvia riskejä. Elämäntilanteiden perustuvan hyvinvointipolitiikan tulisi olla herkkä näille muutoksille ja tilanteille, sekä sukupolvien välisille että sisäisille eroille.

2. Eläkelupauksesta on epävarmuutta ja julkinen palvelulupaus epäselvä – tarvitaan selkeyttä ja tietoa

Julkisella palvelulla on aina jokin suurempi tarkoitus kuin vain yksilön tarpeeseen vastaaminen. Julkisilla palveluilla haetaan suurempia ja pidempikestoisia vaikutuksia yhteiskunnan toimintakyvyn ylläpitämiseksi ja parantamiseksi.

Toimeksiannon tehtävistä yksi vaativimmista liittyi siihen, miten turvataan kaikenikäisten kannalta hyvin toimivat sosiaali- ja terveyspalvelut. Käyttöön otettiin termi ”palvelulupaus”. Palvelulupauksessa yhteiskunnan tulee konkreettisesti määrittellä ne palvelut ja niiden laajuus, joita pidetään niin välttämättömänä, että julkinen valta takaa niiden saannin kaikille. Taustalla on ajatus, että tulee määrittellä selvästi, mitä tarpeita ja missä tilanteissa yhteiskunnallisin voimavaroin tyydytetään ja mistä pitää huolehtia itse. Asia on vaikea siksikin, että palvelulupaus on sirpaloitu moniin eri lakeihin. Nykyinen järjestelmä on epäselvä viidakko eri aikoina syntyneistä reformeista, ja ihmisten on vaikea suunnistaa järjestelmässä. Työryhmän keskustelussa nousi esiin, että pitää kehittää ja ottaa käyttöön *palveluvalikko*, jossa kerrotaan selkokielellä niin, että ihminen ymmärtää ilman juristin tai muun tulkin apua, mitä palveluja on tarjolla, ja mitä eri tilanteissa kulloisillakin ehdoilla voi saada ja mitä ei. Olisi reilua määrittellä palvelulupaus avoimesti, vaikka ”syntyisi myös huutoa ja mekastusta siellä missä koettaisiin, että tuo saa enemmän kuin minä”. Esitettiin myös, että palvelulupauksen kirkastaminen on poliittisesti vaikeaa, ja siksi tämä työryhmän ehdotus saattaa jäädä ”hurskaaksi toiveeksi”. Kaikkiaan palvelulupauksen määrittely on vaativa työ ja se edellyttää huolellista selvitystyötä ja seurausten arviointia, mutta esimerkiksi hoitotakuun yhteydessä tehtiin tämältyyppinen luettelo.

Työryhmän monessa puheenvuorossa nousi esiin, että palvelulupauksessa ei ole kyse vain oikeudesta saada palveluja yhteiskunnalta, vaan kyse on *vaihtosuhteesta*: myös yksilöllä, perheillä ja yhteisöillä on omat vastuunsa. Lähtökohtaisesti ihminen on vastuussa itsestään, mutta pystyy kantamaan tämän vastuun eri elämäntilanteissa ja eri elämäntilanteissa eri tavoin.

Lapset eivät voi olla vastuussa itsestään, joten yhteiskunnan lapsia kannattelevien tukiverkkojen pitää toimia. Satsaus lapsiin on tutkimusten mukaan vaikuttavaa. Elämänkulun seuraavissa vaiheissa, nuoruudessa ja aikuisuudessa, kyky huolehtia itsestä kasvaa. Tällöin yhteiskunnan toimien pitää vähentyä, jotta huolenpitoa riittää niille, jotka sitä tarvitsevat vanhuuden, vammaisuuden, sairauden tai muun pakottavan syyn takia. Palvelulupaukseen voisi myös sisältyä lupaus tehdä itsekin palvelu toiselle, eli vapaaehtoisen auttamisen elementti. Julkisen palvelulupauksen pitäisi myös olla sen verran vakaa ja luotettava, että ihmiset pystyisivät varautumaan ja suunnittelemaan esimerkiksi elämänsä 10–20 viimeistä vuotta.

Luottamus eläketurvajärjestelmään on ETK:n tutkimuksen mukaan edelleen nuortenkin keskuudessa kohtuullisen hyvällä tasolla. Nähtävissä on kuitenkin epävarmuuden kasvua, mikä synnyttää pelkoa ja uskon puutetta siitä, että kehitys voisi jatkua. Pelätään, että eläketurvasta, etuuksista ja palveluista tingitään ja asiat menevät huonompaan suuntaan. Nuorten näkökulmasta sukupolvien välinen solidaarisuus on pitkälti eläkereformin kysymys, siksi nyt valmisteilla olevassa eläkeuudistuksessa ei enää voida välttää keskustelua nykyisen järjestelmän oikeudenmukaisuudesta nuorempia sukupolvia kohtaan. Ryhmässä oltiin sekä puolesta että vastaan eläkeiän nostamista 65 ikävuoteen: osa piti vanhuuseläkkeen alarajan nostoa välttämättömänä, osan mielestä nykyinen joustava eläkeikä on hyvä ratkaisu. Osan mielestä 68 vuotta täyttäneillä tulisi olla oikeus jatkaa työssä niin halutessaan, osan mielestä vain jos työnantaja tähän suostuu.

3. Palvelujärjestelmän pitää olla kaikenikäisille tasa-arvoinen ja kohdella heitä hyvin

Nykyinen palvelujärjestelmä ”tuottaa epätasa-arvoa ja sattumanvaraisuutta”. Eriarvo nähtiin nykyisen terveyspalvelujärjestelmän suureksi ongelmaksi. Työikäisillä on hyvin toimiva työterveyshuolto, varakkailla yksityiset palvelut. Yliopisto-opiskelijoilla on oma ja hyvin toimiva terveydenhuolto hammashoitoa myöten, kun taas ammattikorkeakouluissa ja ammattikouluissa vastaavaa ei ole. Julkisen perusterveydenhuollon tehtäväksi on jäänyt huolehtia muista. Kun väitämme, että meillä on muiden Pohjoismaiden tapaan universaalit terveyspalvelut, miksi meillä on tällainen etuoikeutettujen järjestelmä? Eräs työryhmän jäsen totesi: ”Kun on ensin ollut ylioppilasterveyden asiakas, sitten työterveyshuollon ja sitten eläkkeelle siirrettyä julkisen järjestelmän, niin on kauheaa sanoa ääneen, miten hirvittävän huikea ero on edellisten hyväksi.” Toinen totesi: ”Jos jatketaan näin, niin on hyväksyttävä avoimesti, että yhteiskunta ei ole tasa-arvoinen eikä siihen pyritäkään.”

Työryhmän työn aikana sote-uudistus oli valmistelussa ja vilkkaan julkisen keskustelun kohteena. Monessa keskustelussa nousi esiin, että uudistus tulisi toteuttaa niin, että järjestämisvastuu on riittävän laajalla pohjalla ja rahoituksen monikanavaisuudesta tulisi päästä irti.

Palvelurakennemuutoksen lisäksi työryhmä keskusteli myös palvelukulttuurin uudistamisesta. Julkista järjestelmää sekä moitittiin heikosta palvelusta että kiitettiin hyvästä. Keskusteluissa nostettiin esiin tarve parantaa julkisten palvelujen laatua. Oireena luottamuksen heikkenemisestä julkisia palveluja kohtaan nähtiin yksityisten terveysvakuutusten määrän kasvu, noin 750 000 suomalaisella on sellainen. Vuonna 2014 voimaantuleva potilasdirektiivi valinnanvapauksineen vauhdittanee terveydenhuollon laadun parantumista, mutta myös sosiaali-toimen tulisi uudistaa palvelukulttuuriaan. Julkisen sektorin palveluntuottajien pitäisi ottaa paljon nykyistä enemmän vastaan palautetta asiakkailta, mennä yhteissuunnitteluun ja yhdessä tekemiseen.

Palvelujärjestelmässä nähtiin myös ongelmallisia toimintatapoja. Näitä pitäisi tunnistaa ja nostaa esiin. Yksi sellainen on järjestelmien autonomia, eli ei toimita yhteen ja yhteistyössä. Etenkin silloin, kun ihminen on monen organisaation asiakas, kenelläkään ei ole hänestä

kokonaisvastuuta. Tämä koskee myös yksityissektoria. Tällainen johtaa väliinputoamisiin eikä auta esimerkiksi syrjäytymiskierteen ehkäisyssä tai katkaisussa. Vanhusten palveluissa taas nykyinen heikko palvelulupaus antaa olettaa, että kun on tietty toimintakyvyn vajaus, niin on oikeus johonkin palveluun. Laitoshoidossa periaatteessa silmälääkäri, silmälasit ja hammas-huolto kuuluvat hoitoon, mutta käytännössä asiakas joutuu hankkimaan ne yksityisesti. Palvelutalossa oleva maksaa kaiken itse, vaikka asukkaat ovat yhtä huonokuntoisia kuin vanhainkodeissakin. Tätä harrastavat kaikki kunnat. ”Tämäkin voi olla ok, jos tämä sanotaan ääneen, mutta on falskia ylläpitää muunlaista mielikuvaa.” Omaishoito puolestaan on tehty hankalaksi hakea, on pyytämistä ja perustelemista. ”Kelan maksettavana järjestelmä olisi ehkä joustavampi”. Omaishoitajien aseman parantamista pohtii STM:n asettama työryhmä. Vanhusten palveluista taas astuu voimaan uusi laki 1.7.2013, ja se kirkastanee palvelulupausta heidän osaltaan ja asettaa myös palvelujärjestelmälle laatuvaatimuksia.

Palvelutuotanto on yhä useammin kunnan tilaamaa ja yksityisen tuottamaa. Valinnan vaihtoehtoja on kasvavasti. Kunnissa pitäisi olla ammattikunta, joka auttaa niin vanhaa kuin nuortakin valitsemaan erilaisista vaihtoehdoista niin, että myös asiakas ymmärtää, mistä ja mitä valitsee. Pitäisi olla oma yhdyshenkilö tai palveluohjaaja. Etsivän nuorisotyön henkilöstö toimii käytännössä tulkkeina ihmisen ja järjestelmän välillä. Heitä tarvitaan lisää myös muille ryhmille.

Kunnissa ei myöskään osata riittävästi tukea ja hyödyntää vapaaehtoistyötä, vaikka se on merkittävä voimavara sosiaalisen tuen ja sosiaalisen pääoman kasvattajana. Lisäksi vapaaehtoistyö voi täydentää julkisia palveluja monella tapaa esimerkiksi vanhusten yksinäisyyden lieventäjänä ja nuorten syrjäytymisen ehkäisijänä. Ryhmässä nostettiin esiin, että nykyisin meillä on paljon rakenteellisia esteitä ihmisten vapaaehtoiselle toiminnalle eri yhteisöissä. Joukkorahoitus on ylisäänneltyä, virkamiesten asenne kielteinen ja yritykset ja ammattiyhdistysliikekin ovat penseitä vapaaehtoistyölle. ”On paljon juhlapuhetta, mutta kuitenkin käytännössä kunta määrittää melko tarkkaan, mitä vapaaehtoistyö voi palvelujen saralla tehdä.” Myös vero- ja muuta lainsäädäntöä olisi perattava ja tulkintoja selkeytettävä vapaaehtoistyön osalta. EU:n kilpailulainsäädäntöä tulkitaan Suomessa liian kirjaimellisesti.

4. Sosiaaliturva ja rahoitus eri sukupolvien näkökulmasta kestäväille pohjalle

Monessa keskustelussa toistui näkemys, että hyvinvointiyhteiskunnan jäsenyys pitää nähdä vaihtosuhteena. Elämämme eri vaiheissa olemme kaikki etuuksien ja palvelujen saajina ja maksajina. Kaikilla on velvollisuus tehdä työtä ja osallistua yhteiskunnan ylläpitoon, mutta myös oikeus toimeentulon turvaan silloin, kun toimeentuloa ei voi työn kautta saada.

Oltiin yksimielisiä siitä, että sosiaaliturvajärjestelmämme on isojen haasteiden edessä. Väestön ikääntyminen lisää painetta sosiaaliturvamaksujen korotuksiin. Iäkkäiden hoito- ja palvelutarve tulee kasvamaan, mikä vääjäämättä nostaa kustannuksia. Yksinasuvien määrä kasvaa kaikissa ikäluokissa merkittävästi, mikä asettaa sosiaaliturvalle ja palvelujärjestelmälle uusia vaatimuksia ja riskejä, joihin pitäisi vastata. Esimerkiksi yksinasuvan terveystalokustannukset ovat muita suuremmat. Tulee myös uusia perhемуotoja: yhteisasuminen, iäkkäiden kommuunit. Tunnistaako lainsäädäntö nämä? Entä onko kommuunin jäsenillä huolenpitovelvoitteita? Miten nämä otetaan huomioon sosiaaliturvassa, kuten toimeentulotuessa ja asumistuessa? Entä missä kulkevat nykyään arkitodellisuudessa perheen elatusvelvollisuuden rajat esimerkiksi 18 vuotta täyttäneen nuoren osalta, jos hän ei ole työssä tai opiskele?

Työtä ja sosiaaliturvaa pitäisi sovittaa yhteen nykyistä paremmin esimerkiksi Tanskan malliin (flexicurity). Olisiko hyvä etuoikeuttaa osa työtulosta, vaikka 800 euroa kuukaudessa ilman, että menettää esimerkiksi asumistuen tai muun etuuden? Mitä ratkaisuja toisivat väli-

työmarkkinat, auttaisivatko ne työntekijöiden saamista avustaviin tehtäviin? Entä negatiivisen tuloveron käyttöön ottaminen, poistaisiko byrokratiaa, nostaisiko ihmisiä köyhyydestä ja olisi-ko suoraviivainen ja selkeä järjestää? Israelissa on kokeiltu tätä neljä vuotta ja on todettu toimivaksi. Ei ole ongelmaton ratkaisu, mutta vähentäisi syyperusteisten tukien tarvetta.

Sosiaali- ja terveystalouden järjestämistä ja rahoitus on välttämätöntä uudistaa. Nyt 5,4 miljoonan ihmisen maassa rahat jaetaan ensin 320 kunnalle, jotka jakavat ne edelleen erilaisiin hallintoihin: ”Kyllä tällainen resurssien käyttö hirvittää eikä tasalaatua tule. Kannattaisi mennä kerralla valtakunnalliseen systeemiin.” Myös julkisen sektorin pitäisi pystyä raportoimaan, mitä palvelu maksaa, nyt se kätkee oman palvelunsa hinnan. Keskusteluissa esitettiin myös sekä palveluasumisen maksuperusteiden yhtenäistämistä että kaikkien palvelujen maksuperusteiden yhtenäistämistä. Palvelusetelikäytäntöä pitäisi yhdenmukaistaa ja setelin arvon olla sellainen, että se voi tarjota myös pienituloiselle todellisen vaihtoehdon. Esitettiin myös, että asiaan on vaikea puuttua, koska ostopalvelut kuuluvat kuntien päätösvaltaan. Kuntien kilpailuttamisosaamisessa nähtiin kohentamisen tarvetta, ja hankintalain tulisi olla joustavampi.

Keskusteluissa nostettiin esiin myös julkinen koulutuslupaus eli yhteiskunnan kustantama koulutus. Esitettiin, että sen hinta tulisi laittaa näkyviin, jotta ymmärretään, millaisesta edusta on kysymys. Pitäisikö määritellä, montako tutkintoa yhteiskunnan rahoilla pitää kustantaa? Olisiko otettava käyttöön koulutustili – jos esimerkiksi suorittaa ylioppilastutkinnon keskimääräistä nopeammassa ajassa, saisi tililleen keskimääräisen ajan ja oman suorituksen välisen kustannuseron, jota voisi sitten käyttää jatko-opinnoissa. Tai keskimäärää nopeammasta korkeakoulututkinnosta saisi kaksi vuotta verovähennystä.

Keskusteltiin puolesta ja vastaan myös siitä, pitäisikö iäkkäiden palveluihin kehittää omavarautumisen muotoja ja kannusteita niin, että he käyttäisivät omaisuuttaan oman hoitonsa maksamiseen, vaikka poliittisesti tästä onkin vaikea päättää. Tuotiin esiin, että palvelujen antamisen ja niiden saamisen pitää perimmältään olla yhteiskunnan vastuulla. Nähtiin kuitenkin oikeaksi ja järkeväksi, että ihmiset käyttävät palveluihinsa omia varojaan, silloin kun niitä on. Todettiin myös, että varakkaiden tuen katoaminen yhteisen hyvinvointiyhteiskunnan takaa on todellinen ja oikea uhka. Esitettiin myös, että edes valinnanvapauden nimissä kehityksen ei pitäisi johtaa siihen, että kiulu palvelutasossa selvästi aukeaa varakkaampien ja vähemmän varakkaiden väliin. Mikä olisi viisas tapa kannustaa omavarautumiseen? Entä miten järjestää se niin, etteivät edellä mainitut uhkat toteutuisi, eivätkä sen enempiä ihmisiä kuin kunnatkaan joutuisi markkinoiden armoille, mutta järkevä yrittäjäyys olisi kuitenkin mahdollista ja asia koituisi kaikkien hyväksi? Katsottiin, että asiasta tarvitaan avointa ja perusteellista yhteiskunnallista keskustelua ja sen pohjaksi eri vaihtoehtoja ja niiden seurauksia arvioivaa tutkimus- ja valmistelutyötä, jotta asia voisi tapahtua lakisääteisesti ja yhdessä sovitusti.

5. Työurat pidemmiksi ja mahdollisuudet työn ja perheen yhteensovittamiseen paremmiksi

Ikääntyvässä yhteiskunnassa niin nuorten kuin vanhojenkin panos on saatava täyteen käyttöön ja esteet tälle on raivattava. Työurat pitää saada pidemmiksi, ja niitä pitää pidentää alusta, keskeltä ja lopusta. Osa työryhmän jäsenistä kannatti vanhuuseläkkeen ikärajan nostamista 65 ikävuoteen, osa nykyisen 63–68 vuoden joustavan eläkeiän säilyttämistä. Osa kannatti eläkkeelle siirtymisen ylärajan poistamista, osa halusi pitää sen ennallaan. Myös työnantajien ja ammattiyhdistysliikkeen asenteita kritisoitiin: edellisten asenteet iäkkäitä työntekijöitä kohtaan ovat kielteiset, ja jälkimmäisellä on halu pitää kiinni saavutetuista eduista. Jonkin verran

keskusteltiin myös siitä, tulisiko eläkejärjestelmässä ottaa käyttöön eläke(tulo)katto mutta tässäkin näkemykset erosivat.

Suomalaiseen työelämään kaivattiin lisää joustavuutta. Työpaikat on saatava joustaviksi erilaisiin osa-aika ja osapäivä -ratkaisuihin, ja jotta osa-aikatyöllä voi Suomessa elää, tarvitaan joustavaa sosiaaliturvaa tueksi. Nuorten ja vanhojen vastakkainasettelua on vältettävä, ja mieluummin mietittävä ja kokeiltava työn uudenaikaisia jakamisen muotoja elämänkulun aikana. Nuoret aikuiset kaipaavat ruuhkavuosiin helpotusta, iäkkäämmät joustavaa siirtymistä eläkkeelle ja nuoret mahdollisuutta kiinnittyä työelämään. Nuorilla ja vanhoilla on erilaiset työn sisältöjä, tekemisen tapoja ja työyhteisöä koskevat odotukset ja arvot. Tämä korostaa ikäjohtamisen merkitystä: on osattava organisoida ja johtaa työt siten, että motivoidaan niin nuoria kuin vanhojakin. Pienten lasten vanhempien ja yksinhuoltajien työssäkäynnin tukemiseksi tarvitaan keinoja, jotka auttavat sovittamaan yhteen työn ja perheen. Keskusteltiin siitä, tulisiko tähän kuulua ikääntyvässä yhteiskunnassa nykyistä laajemmin myös omista vanhemmista huolehtiminen ja pitäisikö hoitovapaata ja osittaisia hoitovapaata laajentaa kattamaan myös tämä.

Työn ja eläkkeellä olon yhteensovittamisen nähtiin toimivan jo nyt hyvin. Suomalainen järjestelmä on joustava, mutta sitä ei osata tai haluta käyttää. Asenteet estävät usein joustoja. Tarvittaisiinko *Työakatemia*, jossa suomalaisia työnantajia ja työntekijöitä koulutetaan asiaan?

Työttömien voimavarojen ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi tarvitaan sekä taitoja ylläpitävää ja vahvistavaa koulutusta että sosiaali- ja terveystalv palveluja kuntoutus mukaan lukien. Tutkittoimien tulisi kuitenkin olla vaikuttaviksi todettuja, muuten ne vain turhauttavat. Ne tulee myös aloittaa varhaisessa vaiheessa, jottei työttömän työkyky rapaudu.

Eläkeläisten patkä- ja keikkatöiden tarjontaan haluttiin organisoitu työnvälitys. Työn ja opiskelun yhdistämiseen esitettiin kultaista keskietä: sopivasti kumpaakin. Opintojen kannalta mielekäs työ lisää työelämävalmiuksia ja helpottaa työllistymistä valmistumisen jälkeen. Elinikäiseen oppimiseen kaivattiin lisää panostuksia, jotta voidaan uusintaa vanhentunutta osaamista ja tukea uusien, hyvälaatuisten työpaikkojen syntymistä.

Keskusteltiin myös välityömarkkinoiden tarpeellisuudesta; vähemmän tuottavan henkilön palkkaaminen kompensoidaan työnantajalle työllistämistuella tai muutoin. Toisaalta jo nyt käytetään nuoria vaativiinkin tehtäviin alipalkattuina harjoittelijoina. Muodostavatko työllistetyt ja harjoittelijat pohjoismaisen version matalapalkkatöistä? Harjoitteluun ja työvalmennukseen pitäisi kytkeä urapolku- ja kouluttautumissuunnitelma, ja kullakin pitäisi olla nimetty vastuuhenkilö. Hengen pitäisi olla se, että ihmisestä ollaan kiinnostuneita. Myös oppisopimuskäytäntöä pitäisi laajentaa. Nuorisotakuu pitää hoitaa kunnolla, jotta nuorten luottamus poliittikkoihin ja yhteiskuntaan ei vähene entisestään.

6. Osallisuus on ydinasia

Ikääntyvän väestön oloissa koko väestön inhimillisen pääoman laadullinen ja määrällinen ylläpitäminen ja korottaminen ovat välttämättömiä. Tasa-arvoinen mahdollisuus koulutukseen ja monimuotoinen koulutusjärjestelmä vahvistavat ihmisten kapasiteettien ja kyvykkyyksien kehittymistä ja ylläpitoa. Ne valmistavat ihmisiä selviytymään ja kohtaamaan jatkuvan muutoksen riskeineen. Koulun tulisi tukea kaikkien kyvykkyyksien kehittymistä ja käyttöä. Yksi tutkinto tai koulutus ei enää riitä takaamaan koko työuran kestävä osaamista, vaan tarvitaan paitsi hyvää peruskoulutusta kaikille myös elinikäistä oppimista ja ammatillisten taitojen päivittämistä. Elinikäisen oppimisen väyliä ja mahdollisuuksia tulisi olla joustavasti tarjolla korkeaan ikään saakka.

Syrjintä on perustuslaissa kiellettyä, mutta tutkimusten mukaan sekä nuoret että vanhat kokevat ikäsyrjintää suomalaisessa yhteiskunnassa. Syrjintä voi ilmetä niin yhteiskunnan säännöksissä ja toimintatavoissa kuin yksilöön tai johonkin ryhmään kohdistuvana kohtelunakin, ja sitä voivat harjoittaa niin viranomaiset, kaupalliset toimijat, yhteisöt kuin yksilöt. Syrjintä saattaa olla tahatonta tai tahallista. Se voi kohdistua mahdollisuuksiin valita oma asuinpaikkansa, toimintoihin, palveluihin, etuuksiin ja jäsenyyksiin eri yhteisöissä. Muista syrjinnän muodoista esimerkkinä on maahanmuuttajiin kohdistuva syrjintä.

Kaikilla ei ole rahaa henkilöllisyystodistukseen eikä Kelan kuvalliseen korttiin, eikä kaikilla ole pankkitunnuksia. Jos ei voi todistaa henkilöllisyyttään, ei voi edes äänestää. Tämä on sekä ihmisoikeus- että oikeusturvakysymys. Suomalaisten perusoikeuksiin pitäisi kuulua kohtuuhintainen ja joillekin ehkä jopa maksuton tunnistautumisen mahdollistava kansalaiskortti tai muu mahdollisuus digitaaliseen tunnistautumiseen.

Osallisuus on paljolti myös fyysistä pääsemistä, ja esteetön liikkuminen on osallisuuden yksi edellytys. Jokaiselle tulisi kuulua oikeus liikkua. Tämä merkitsee paitsi reittien suunnittelua, palvelulinjoja ja penkkien sijoittelua ikääntyneiden levähdyspaikoiksi myös vähävaraisille tai varattomille annattavia maksuttomia tai alennettuja lippuja. Rajoittuminen lähipiiriin kuitistaa maailman ja vie tunteen siitä, että on osallinen ympäröivässä yhteiskunnassa.

Tarvitaan eri-ikäisten yhteisiä kokoontumistiloja, joissa harrastaa, osallistua ja olla osa jotakin ryhmää tai yhteisöä. Kaavoitus ei ota huomioon eri-ikäisten ihmisten tarpeita eikä ruoki luontaista osallisuutta ja yhteisöllisyyttä. Kortteli-ajatus pitäisi elvyttää, se korostaa kollektiivista kaupunkilaisuutta eikä suinkaan impivaaralaista vanhoillisuutta.

Kaikkiaan lainsäädäntö, alemmat säädökset ja vallitsevat toimintakäytännöt on perattava sen selvittämiseksi, onko niissä sellaisia normeja ja käytäntöjä, jotka eivät enää sovi nykypäivään ja jotka estävät osallistumista, osallisuutta tai perusoikeuksien toteutumista.

7. Asuminen ja esteettömyys ovat hyvinvoinnin perusedellytyksiä kaikenikäisillä

Asunto on ihmisen perusoikeus. Asunto ensin -politiikalla tulee tukea asunnon saamista silloin, kun tällaista tukea tarvitaan. Kyse ei ole vain pitkäaikaisasunnottomista vaan myös nuorista, maahanmuuttajista ja perheistä. Uudet työpaikat syntyvät palvelualueille, joilla palkat ovat yleensä matalat. Aivan olennainen kysymys on, miten saada pääkaupunkiseudulle kohtuuhintaisia asuntoja. Kaavoituksen tulisi olla viritetty tuottamaan kohtuuhintaisia vuokra-asuntoja.

Keskusteltiin siitä, ovatko rakentamisen kalleuden taustalla ylimitoitettut esteettömyysvaatimukset, jotka esimerkiksi Ruotsiin verrattuna ovat moninkertaisia. Eikö riittäisi, että puolet rakennettavista asunnoista olisi esteettömiä? Tarvitaanko väestösuojia siinä määrin kuin nyt edellytetään? Kritisoiitiin hoivalaitosten rakentamissäännöksiä ”yhdeksi vessabisnekseksi”. Myös valvonta on virkavaltaista. Kaivattiin joustavuutta esteettömyyden vaatimuksiin ja valvontaan.

Harvaan asutussa Suomessa on monenlaista tarvetta esteettömyyteen. Liikkuminen ylipäättään, liikenne ja mahdollisuudet osallistua yhteiskunnan toimintoihin ovat etäisyyksien rajoittamia. Toimiva ja esteetön tietoliikenne on tärkeää. Nyt ei kaikilla ole kuitenkaan pankkitunnuksia, ei tietokonetta eikä nettiä. Digiosaamisen levittämiseksi tarvitaan tukea ja tuutoreita. Kaikkien saatavilla tulisi olla helppokäyttöinen ja kohtuuhintainen internet ja sen käyttöön tulisi olla saatavilla tarvittava tuki. Nuorille käytön tuen järjestäminen tarjoaisi työpaikkoja.

8. Markkinointiviestintää julkisiin palveluihin

Selkokieli käyttöön ja irti hienostelevasta jargonista, kirpukokoisista seliteteksteistä ja käsittämättömistä lomakkeista. Irti pitäisi päästä myös yhteen sopimattomista tietojärjestelmistä, jotka ovat este järkevälle viestinnälle eri ammattiryhmien välillä. Eri ammattiryhmien tulisi ymmärtää riittävästi toistensa kieltä, jotta yhteistyö yli ammattirajojen helpottuisi.

Julkista keskustelua hallitsee puhe siitä, että kaikki on epävarmaa, budjettivajeet kasvavat, rahaa ei ole eikä sitä tule ja että kaikki hajoaa. Että mitään ei voi enää ennustaa, kaikki on muutoksessa luonnosta alkaen ja sitten on globalisaatio, eurokriisi, YT:t ja ikääntyminen ja kunnat ovat vararikossa. Ymmärrettävä tieto lisää luottamusta ja luottamus taas aktivoi toimimaan: ”en tiedä, en luota, en äänestä, en toimi”. Näin huomaamatta ruokitaan myös epätoivoa ja voimattomuutta ja viedään ihmisiltä, etenkin nuorilta, tulevaisuuden usko.

Peruspalvelut ovat paljon parjattuja mutta mainettaan parempia. Terveystieteiden peruspalvelut ovat suomalaisten kansanterveyden kivijalka, ja sosiaalipalvelut auttavat ihmisiä pääsemään jaloilleen, kun ongelmat käyvät liian suuriksi yksin kantaa. Julkisessa keskustelussa kumpaakin moititaan ja harvoin kiitetään. Vaikka moitteen sijaa onkin, molemmat kuitenkin palvelevat kansalaisia enimmäkseen hyvin. Ryhmässä nousi esiin ajatus siitä, että julkisille peruspalveluille tarvitaan oma brändi. Kunnan viestintää saavutuksista ja hyvistä tuloksista, ei pelkkää budjettivajetta, epäonnistumisia, pakkotoimia, ihmisten käyttämistä ja vaikenemista. Tilalle tarvitaan hyviä kokemuksia ja rakentavia ehdotuksia epäkohtien parantamiseen. Markkinointiviestinnän ammattilaisia tarvitaan niin terveydenhuoltoon kuin sosiaalitoimeenkin kertomaan siitä, mitä siellä tehdään.

4 Kohti sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävää hyvinvointiyhteiskuntaa

Ryhmän keskusteluissa korostuu halu pitää kiinni pohjoismaisesta hyvinvointiyhteiskunnasta, mutta muuttaa sitä vastaamaan paremmin nykyisiin hyvinvoinnin riskeihin ja väestörakenteen muutoksen mukanaan tuomiin monen sukupolven samanaikaisiin tarpeisiin. Yhteisen hyvän ja yhteisten velvoitteiden jakamisen halutaan olevan eri ikäryhmille sosiaalisesti oikeudenmukaista. Kaikenikäisille hyvä Suomi ehkäisee eriarvoisuutta ja panostaa tulevaisuuteen investoimalla inhimilliseen pääomaan, kuten varhaislapsuuden kasvatukseen ja lasten ja nuorten palveluihin ja kasvun tukeen, sekä koko väestön koulutukseen, korkeaan sivistystasoon ja elinikäiseen oppimiseen. Sosiaalisten ja taloudellisten tavoitteiden yhteensovittaminen näkyy panostuksena toimiin, jotka mahdollistavat inhimillisen pääoman tehokkaan käytön: työllisyyden tuki, aktiivinen työmarkkinapolitiikka, työn ja perheen ja työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen. Hyvinvointiyhteiskunnan velvollisuus on pitää huolta niistä, jotka eivät itse kykene järjestämään itselleen elantonsa ja tarvitsemaansa tukea ja hoivaa. Yksilöt ja perheet kantavat hyvinvoinnistaan ensisijaisen vastuun, mutta yhteiskunnan vastuu on tasata ihmisten mahdollisuuksia hyvinvointiin ja turvata sen perusta. Yhteisöt tuottavat sosiaalista pääomaa, ja yhteisöt ja markkinat ovat kumppaneita hyvinvoinnin tuotannossa.

Sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakkaiden asemaa ja valinnanvapautta halutaan tukea kehittämällä palvelujen laatua, palvelukulttuuria ja palveluohjausta sekä tehdä viestintä ymmärrettäväksi. Poliitikoille annetaan haaste määrittää selvästi julkinen palvelulupaus: mitkä palvelut ja missä laajuudessa ovat niin välttämättömiä, että yhteiskunnan tulee turvata niiden saanti. Osallisuutta ja kansalaistaitoja halutaan vahvistaa kaavoituksen, asuntorakentamisen ja julkisia tiloja koskevan tehokkaan tilapolitiikan avulla. Kaikenikäisille hyvän tulevaisuuden Suomen nähdään tarvitsevan pitkäjänteistä ja eri politiikat integroivaa suunnittelua sekä joustavia ja muutoksiin reagoivia politiikkatoimia. Hyvinvointiyhteiskunnan rooli on mahdollistava mutta myös suojeleva.

Keskustelu heijastaa näkemystä hyvinvointipolitiikasta sosiaalisten investointien ja sosiaalisen suojelun politiikoiden yhdistelmänä, jossa sosiaalipolitiikkaa ei tarkastella vain sosiaalimenoina, vaan sillä nähdään olevan myös ihmisten voimavaroja ja talouden tuottavuutta tukeva rooli. Tätähän jo Alva ja Gunnar Myrdal aikanaan 1930-luvulla painottivat pohjoismaista hyvinvointimallia luonnostellessaan. Sama ajatus toistuu eri tavoin myös 1990-luvun lopulta virinneissä pyrkimyksissä uudistaa hyvinvointivaltiota vastaamaan muuttuneisiin tarpeisiin. Näissä pyrkimyksissä on johtavana ajatuksena ollut muutosten ja riskien kohtaamiseen valmentava pikemminkin kuin ongelmia jälkikäteen korjaava hyvinvointivaltio. Tasa-arvon ja tehokkuuden tavoitteita menestyksellisesti yhdistäneet Pohjoismaat ovat jo nyt soveltaneet pisimmälle sosiaalisten investointien politiikkaa, ja myös EU on lanseerannut Lissabonin sopimuksen tueksi Euroopan sosiaalisen investointipaketin. Työryhmän keskusteluissa esiin nousseilla ajatuksilla on siten laajempaakin tukea.

Vaikka investointi on aina taloudellinen siinä mielessä, että siltä odotetaan tuottoa, sosiaalinen investointi tuottaa usein vasta pitkän aikavälin kuluessa. Se on luonteeltaan investointi tulevaan yhteiskuntaan. Tämä luonnollisesti sopii hankkeeseen, jonka tarkoitus on nimetä pohtia, kuinka päästä kaikenikäisille hyvään yhteiskuntaan vuonna 2030. Tiukan budjettikurin aikana voi kuitenkin olla vaikeaa perustella investointeja tulevaan, koska rajallisten voimavarojen aikana se on pois tämän päivän kulutuksesta. Kysymys kuuluu, miten päivittää nykyinen sosiaaliturvajärjestelmä niin, että se on eri-ikäisten ja eri sukupolvien kannalta sosiaalisesti oikeudenmukainen ja taloudellisesti kestävä myös tulevat sukupolvet huomioon. On oltava kaukaa viisas, kun tehdään tänään päätöksiä, joiden vaikutukset ulottuvat tämän päivän lasten ja nuorten tulevaisuuteen sekä tulevien sukupolvien asemaan. Kaikenikäisten Suomi sukupolvifoorumissa nuorten puheenvuoron käyttänyt Jarno Lappalainen totesi seuraavaa:

” – Vanhemmat sukupolvet ovat siis lukumäärällisesti suuria ja nuoremmat sukupolvet ovat pieniä. Tämä tilanne on jo sinänsä haastava. Vielä vaikeammaksi sen tekee kuitenkin se, että nuorilla ei mene kovin hyvin. Viime vuonna joka kuudes 25-vuotias oli vailla peruskoulun jälkeistä tutkintoa. Joka viides kärsi mielenterveyden ongelmista. Samalla nuorisotyöttömyys huitelee samaisen 20 prosentin kokoluokassa eikä suunta näytä olevan ainakaan alaspäin. Nämä nuoret ovat juuri niitä, joihin edellisen laman leikkaukset purivat ja niiden leikkausten tulokset me näemme nyt näissä tilastoissa. Meitä työkykyisiä nuoria on siis ikäluokkamme kokoonkin nähden varsin vähän kantamassa vastuuta eläkkeiden ja hyvinvointipalveluiden rahoituksesta. – – Sosiaalisen kestävyuden saralla meidän täytyisi varmistaa, että edellisen laman virheet vältetään. Vaikka taloudessa menee heikosti, meillä ei ole varaa ajaa jälleen uusia sukupolvia syrjäytymään.”

Työryhmän työstä kuvastuu visio ”Kaikenikäisille hyvästä Suomesta vuonna 2030” yhteiskuntana, jossa keskiössä on aktiivinen kansalainen ja mahdollistava yhteiskunta. Lapsille ja nuorille on turvattu edellytykset hyvään elämään ja kasvuun, ja avun tarpeessa olevista vanhuksista ja vammaisista pidetään huolta. Kaikilla on oikeus koulutukseen, ja osallisuuteen, ja näitä mahdollisuuksia yhteiskunta tasaa tarvittaessa. Kansalaisilla on sekä oikeus että velvollisuus omien voimavarojensa maksimaaliseen käyttöön itsensä ja yhteiskunnan hyväksi. Tällainen yhteiskunta ylläpitää luottamusta ja yhteisvastuuta sekä luo yhteiskunnallista eheyttä.

Työryhmä on miettinyt asioita, joiden avulla sosiaalista kestävyyttä voidaan vahvistaa, ja löytänyt muun muassa seuraavia:

1. Otetaan lähtökohdaksi riskien vakuuttamisen lisäksi hyvinvoinnin mahdollisuuksien tasaaminen eri väestöryhmissä.
2. Nähdään hyvinvointiyhteiskunta paitsi vakuutuslaitoksena myös sosiaalisten investointien pankkina – ”syömäviljan sijasta siemenviljana”.
3. Etsitään avoimesti keskustellen eri sukupolvien välisen tulonjaon ja vastuiden osalta oikeudenmukainen jako sukupolvien välille.
4. Nähdään jokaisessa ihmisessä voimavara ja tuetaan kaikkien ihmisten kykyä löytää ja käyttää omia voimavarojaan omaksi ja yhteiskunnan hyväksi.
5. Poistetaan yhteiskunnan rakenteista ikäsyrjintä (työmarkkinat ym.) ja etsitään uusi malli työn jakamisesta elämänsäajan aikana (nuoruus, ruuhkavuodet, kolmas ikä).

6. Täsmennetään julkinen palvelulupaus, puetaan se selkeään palveluvalikkoon ja parannetaan laatua ja palvelukulttuuria ottamalla käyttöön esimerkiksi kansallinen laatusertifiointi.
7. Edistetään sosiaalisen pääoman kehittymistä ja käyttämistä sekä tuetaan julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin kumppanuutta hyvinvoinnin tuotannossa.
8. Laaditaan vaihtoehtoisia tulevaisuusvisioita, valitaan tavoitetilä avoimessa keskustelussa kansalaisten kanssa, ja otetaan käyttöön myös koetun hyvinvoinnin ja sosiaalisen kestävyuden sekä sukupolvivaikutusten arvioinnin kattava indikaattoristo tavoitteiden saavuttamisen ja niiden seurausten arvioimiseksi.

5 Yhteenvedo kansalaispalautteesta

Kaikenikäisten Suomi -työryhmän työskentelyn tueksi kerättiin kansalaispalautetta. Kansalaisilta pyydettiin näkemyksiä siitä, millainen Suomi on heidän mielestään hyvä, sekä ideoita, miten Suomi voi turvata mahdollisimman korkean hyvinvoinnin myös tulevaisuudessa. Kansalaispalautetta kerättiin kolmella tavalla.

Kaikenikäisten Suomi -sukupolvifoorumi järjestettiin 13.3.2013 Helsingissä. Tilaisuudessa oli noin 80 osallistujaa, joista nuorin oli 15-vuotias ja vanhin 75-vuotias. Avointa kutsua välitettiin Allianssi ry:n ja Valtaa vanhuus -liikkeen verkostojen kautta. Foorumin avasi työryhmän puheenjohtaja Marja Vaarama, ja Annikki Korhonen ja Jarno Lappalainen esittelivät näkemyksenä kaikenikäisille hyvästä Suomesta. Ministeri Paula Risikko päätti foorumin alkuosuuden tiivistämällä työryhmän tavoitteen: ”Suomi on hyvä maa elää, mutta haluamme, että se on sitä kaikille, ikään katsomatta. Sen eteen jokaisen on tehtävä töitä.” Foorumin ydin muodostui oppimiskahviloista, joissa osallistujat keskustelivat neljästä teemasta: työ ja toimeentulo, palvelut ja koulutus, osallisuus, luottamus ja yhteisöllisyys sekä sosiaaliturvan, hoidon ja hoivan rahoitus. Sukupolvifoorumi videoitiin ja koosteet ovat katsottavissa netissä: <http://videonet.fi/thl/20130312/1.html> (aloitus) ja <http://videonet.fi/thl/20130312/2.html> (oppimiskahviloidenpurku).

Kaikenikäisten Suomi -kansalaisfoorumi avattiin sukupolvifoorumin yhteydessä. Ensimmäiseksi nettifoorumilla julkaistiin ministeri Paulan Risikon kirjoitus, jossa hän kutsui kaikki mukaan tulevaisuustalkoisiin ideoimaan parempaa Suomea. Ministeri Risikko painotti, että sana on vapaa eikä kommentoijien kannata miettiä, onko idean toteuttaminen mahdollista: ”Maharotoonta ei ookkaan!” Työryhmän puheenjohtaja Marja Vaarama pyysi puolestaan kommentteja neljästä teemasta: työ ja toimeentulo, palvelut ja koulutus, osallisuus, luottamus ja yhteisöllisyys sekä sosiaaliturvan, hoidon ja hoivan rahoitus. <https://blogi.thl.fi/web/kaikenikaisten-suomi-kansalaisfoorumi>

Työryhmälle sai lähettää terveisiä myös sähköpostitse (kaikenikaisten.suomi@thl.fi), ja toukokuun loppuun mennessä parikymmentä suomalaista oli käyttänyt tätä mahdollisuutta. Sähköpostitse tullut palaute on koottu Kaikenikäisten Suomi -kansalaisfoorumille.

Kansalaispalautteen koonti on jaoteltu neljän teeman alle: 1) työ ja toimeentulo, 2) palvelut ja koulutus, 3) sosiaaliturvan, hoidon ja hoivan rahoitus ja 4) osallisuus, luottamus ja yhteisöllisyys.

1. Työ ja toimeentulo

Monet kansalaisilta tulleista ehdotuksista ja kommenteista liittyivät työn tekemiseen ja toimeentuloon. Nuorten osalta korostuivat etenkin vaikeudet saada ensimmäinen työ- tai harjoittelupaikka; työelämään tulisi päästä kiinni helpommin ja joustavammin. Ratkaisuksi ehdotettiin niin työllistämisvelvoitetta kuin laajempaa oppisopimusmallin käyttöä. Ikääntyneiden osalta tuli puolestaan esiin tarve pehmentää eläkkeelle siirtymistä vaikkapa työaikaa lyhentämällä. Ehdotettiin esimerkiksi sitä, että ikääntyvien työntekijöiden työ määrä jaettaisiin nuorten kanssa työpareina. Esille nousi myös ajatus nelituntisesta työpäivästä viimeisinä työvuosina, jolloin nuori tulisi paikkaamaan vajetta vastaavasti neljän tunnin panoksella.

Työn ja perheen yhteensovittaminen koettiin tärkeäksi mutta haasteelliseksi. Osa-aikatyön ja lyhennetyn työviikon tekeminen pitäisi olla mahdollista kaikille pienten lasten vanhemmille, mutta nykyisin lyhyiden työsuhteiden vastaanottaminen on tukijärjestelmien jäykkyyden takia vaikeaa. Niin työelämään kuin lastenhoitopalveluihin tarvitaan enemmän joustoa.

Kansalaisilta tuli paljon ehdotuksia mentorointijärjestelmän käyttöönottamisesta: työelämän ”konkarit” opastaisivat ja ohjaisivat nuoria työelämässä ja työpaikoilla. Työpaikkavalmentus ja oppipoika-opetus koettiin tärkeiksi. Kaiken kaikkiaan kansalaispalautteessa tuli esiin, että sukupolvienvälisyyden tulee näkyä työpaikoilla. Hyvällä työpaikalla katsottiin työskentelevän eri-ikäisiä työntekijöitä.

Monessa palautteessa esitettiin työllistämisvelvoitetta niin työnantajille kuin työttömille työnhakijoille. Työllistämispakkoa ehdotettiin kunnille, valtioille ja yrityksille, joiden tulisi tarjota työtä tietyn ajan työttömänä olleille henkilöille. Työpaikkojen tarjoaminen nuorille, esimerkiksi kiintiöiden kautta, koettiin tärkeäksi keinoksi helpottaa työelämään kiinnittymistä.

Kansalaispalautteessa esitettiin useaan otteeseen työttömyysturvan vastikkeellisuutta. Sukupolvi foorumissa järjestetyssä äänestyksessä kaksi kolmasosaa kannatti vastikkeellista työttömyysturvaa: ihmisten pitäisi tehdä esimerkiksi yhteiskuntapalvelusta tuen saamiseksi. Vastikkeellisuus voisi olla myös sellainen, että kahden viikon työttömyyden jälkeen tulisi olla jotain tekemistä, vaikkapa vain puoli päivää viikossa. Tämä voisi myös vähentää työvoimapolitiittisten toimenpiteiden, esimerkiksi kuntouttavan toiminnan stigmaa. Myös kansalaisfoorumille tuli samanlaisia ehdotuksia: työttömyysturvan saajan tulisi ehtona tuen saannille ottaa vastaan mitä tahansa työtä jo 2–3 viikon työttömyyden jälkeen.

Pätkätöiden ja tukien yhdistämisen vaikeuteen ottivat kantaa useat kirjoittajat. Töiden vastaanottaminen koettiin vaikeaksi, sillä työhönmeno ajaa pahimmillaan kuukaudeksikin ilman mitään tuloa, ja kun pääsee hetkeksi töihin, peritään saatu tuki takaisin. Jäykkään järjestelmään kaivattiin muutosta: ”Nykyinen ankaraan kontrolliin perustuva järjestelmä pikeminkin passivoi, eikä kannusta lyhyidenkään työsuhteiden solmimiseen.” Yhtenä esityksenä tilanteeseen oli perustulon käyttöönotto.

2. Palvelut ja koulutus

Palautteesta nousi selvästi neljä hyvän palvelun ominaisuutta. Ensimmäinen ennaltaehkäisy koettiin tärkeäksi. Ennaltaehkäisevää palvelua tulisi lisätä lastensuojelussa sekä kouluissa ja päiväkodeissa tehtävässä työssä. Niin ikään palveluissa ja koulutuksessa tulisi korostaa enemmän yksilöllisyyttä ja omatahtisuutta, sillä kaikki kasvavat ja vanhenevat eri tahtia. Sukupolvifoorumissa nostettiin esiin ajatus ”elämäkonsulteista” ja eri-ikäisten neuvolapalveluista, joista saisi matalan kynnyksen apua tarvittaessa. Yhdenvertaisuutta painotettiin useammassa kirjoituksessa: ihmisiä tulisi kohdella ennakkoluulottomasti ja kunnioittaa ikään, sukupuoleen tai taustaan katsomatta. Yhtä lailla kaikilla tulisi olla oikeus omaan mielipiteeseen. Foorumin osal-

listujat kokivat myös, että palvelut eivät ole jotain, mikä vain annetaan ja otetaan, vaan ne ovat yhdessä tekemistä. Keskusteluissa nousi ajatus, että jokainen tekisi itselleen henkilökohtaisen hyvinvointisuunnitelman, jota tarkistettaisiin elämänsä eri siirtymissä kuten päiväkodista kouluun, koulusta armeijaan jne. siirryttäessä. Tarvittaessa suunnitelmaa tuettaisiin eri palveluin.

Huhtikuussa 2013 Kaikenikäisten Suomi -kansalaisfoorumilla julkaistiin kysymys, mitä palveluja yhteiskunnan tulisi taata kaikille kansalaisilleen. Näkemykset olivat varsin yhdenmukaisia: palveluista tärkeimmiksi nähtiin terveydenhuolto ja koulutus. Nämä tulisi taata kaikille samanarvoisesti maksuttomasti. Väestöryhmistä puolestaan lapset, nuoret ja vanhukset nähtiin ryhminä, joiden palveluista ei saa tinkiä.

Niin kansalaisfoorumilla kuin sähköpostitsekin nousi esiin väliinpuotoajien tarinoita. Eräs kirjoittaja koki vallitsevan sosiaali- ja vakuutusturvan olevan ”läpimätä”, erityisesti tapaturmaisesti vammautuneen henkilön osalta. ”Hetimit kun pitkäaikaisia työkyvyttömyyslausuntoja alkoi tulla, alkoi vakuutusyhtiö vedota aiempiin sairausperäisiin muutoksiin, jotka ovat työkyvyttömyyteni aiheuttaneet – Jäljellä oleva työkyky arvioidaan iän ja koulutustason mukaan, sillä ei ole mitään merkitystä vaikka koulutustasoa vastaavaa työkokemusta ei ole tai lääkärit ja kuntoutushenkilökunta antaa lausunnon, ettei työkykyä ole.”

Tilanne oli tuttu muillekin. ”Ei ole Suomi oikeusvaltio, hyvät veljet pitävät huolta toisistaan, piilokorruptio rehoittaa”, totesi työtapaturmassa vammautunut kirjoittaja. Vammaisen lapsen isä puolestaan koki ongelmana sen, että julkinen terveydenhuolto, Kela ja vammaispalvelut tarjoavat vain akuuttia apua. Tyytymättömyys vammaispalveluihin tuli esiin useammissa kirjoituksessa.

3. Sosiaaliturvan, hoidon ja hoivan rahoitus

Sukupolvien välinen solidaarisuus näkyi palautteessa vahvana: toisista halutaan pitää huolta. Sukupolvifoorumissa järjestetyssä äänestyksessä valtaosa osallistujista oli yhtä mieltä siitä, että omista eduista tulisi tinkiä, jotta vähäosaisimmille voitaisiin antaa enemmän etuuksia ja näin kaventaa hyvinvointieroja. Tämän periaatteen lisäksi palautteessa nousi esiin seuraavat kaksi teemaa.

Omaa omaisuutta pitää voida käyttää omaan hoitoon ja perheen vastuuta tulee lisätä. Tätä pitää kuitenkin tukea yhteiskunnan palveluilla.

Useat kannattivat tulorajoja sosiaaliturvaetuihin ja palveluihin. Palvelujen maksuttomuutta pienituloisille haluttiin lisätä ja vastaavasti korottaa maksuja suurituloisimmille. Oikeudenmukaisemman palvelujen hinnoittelun koettiin vaikuttavan hyvinvointieroihin.

4. Osallisuus, luottamus ja yhteisöllisyys

Kansalaispalautteessa vapaaehtoistyön tärkeys ja yhteisöllisyyden lisääminen nousivat vahvasti esiin. Vapaaehtoistyön vahvistaminen sai paljon tukea etenkin sukupolvifoorumissa, jossa ehdotettiin muun muassa vapaaehtoistyönkursien sisällyttämistä opetussuunnitelmiin. Palautteessa tuli esiin myös, että työntekijät voisivat käyttää osan työajastaan vapaaehtoistyöhön. Vapaaehtoistyöhön oli paljon kiinnostusta, mutta tarvittaisiin parempaa tiedotusta vapaaehtoistyön tekemisen mahdollisuuksista. Ehdotettiin muun muassa infopisteitä, joissa voisi ilmoittautua vapaaehtoistyöhön.

Yhteisöllisyys nostettiin esiin useasta eri kulmasta. Palautteessa tuli esiin, että tarvitaan lisää paikkoja ja tapahtumia, jonne kaikenikäiset voisivat kokoontua luontevasti tapaamaan toi-

siaan ja viettämään aikaa: ”tiloja ja eri-ikäisten tilaisuuksia olla samalla viivalla”. Nuorisotilat pitäisi muuttaa kaikenikäisten tiloiksi ja nuoret ja vanhat pitäisi saada mentoroimaan toisiaan. Tähän voitaisiin konkreettisesti vaikuttaa uudella yhdyskuntarakentamisella. Lisäksi ehdotettiin muun muassa eläkeläisten lounasseteliä. Se voisi kannustaa perustamaan kortteliravintoloita, joissa ikäihmiset voisivat syödä terveellisen aterian yhdessä. Palautteessa esitettiin osallistumisen esteiden purkamista. Asumisen yhteisöllisyyttä voisi puolestaan tukea kaavoituksella, veroporkkanoilla ja lupaviidakon raivaamisella.

Asenteet puhuttivat myös: ”Käveletkö ohi vai puututko? Olisitko valmis tekemään vapaaehtoistyötä? Tunnetko nimeltä kaikki naapurisi? Kuinka usein tapaat vanhempiasi tai isovanhempiasi? Kenen haluaisit huolehtivan sinusta, kun olet vanha?”. Katseet tulisi kääntää välittämiseen ja yhteisöllisyyteen resurssien sijaan ja pohtia perheen ja lähipiirin osuutta vastuunkantamisessa. Useampi kirjoittaja mainitsikin tekevänsä ystävätyötä yksinäisten tueksi. Yksinäisyyden tunnistamiseen ja sen puheeksi ottamiseen tulisi panostaa. Yksinäisyys koskee kaikkia väestöryhmiä ja vaikuttaa laajasti hyvinvointiin ja elämänlaatuun; ”yhteiskunta voisi olla tässä tukena ja mahdollistajana”.

6 Kaikenikäisten Suomen tavoitteet ja niitä toteuttavat toimenpide-ehdotukset

Kuten luvusta kolme ilmenee, työryhmä keskusteli laajasti toimeksiantoon liittyvistä kysymyksistä sosiaalisen kestävyuden ja sukupolvien välisen ja sisäisen oikeudenmukaisuuden näkökulmista. Joistain teemoista oltiin varsin yksimielisiä ja joistakin mielipiteet hajosivat. Osasta työryhmän esiin nostamista ongelmista, kuten omaishoidon tukeminen, muistihäiriöisten oikeudet ja oppilashuollon puutteet, oli työryhmän työskentelyn aikana jo valmisteilla uudistusesityksiä, joten ne päätettiin jättää tästä syystä ryhmän työskentelyn ulkopuolelle. Sama koskee 1.7.2013 voimaan tulevaa ”vanhuspalvelulakia”, jonka ryhmä olettaa korjaavan vanhusten palveluissa ja kohtelussa ryhmäkeskusteluissa nousseita puutteita. Lisäksi työryhmän työskentelyn aikana Suomi sai huomautukset Euroopan neuvostolta EU:n sosiaaliasiakirjan rikkomisesta, ja Suomi veloitettiin yhtenäistämään omaishoidon määräytymisperusteet ja palveluasumisen maksut lainsäädännöllä. Ryhmä olettaa, että myös nämä johtavat asiointiloja parantaviin toimiin.

Työryhmän puheenjohtaja on koonnut ryhmän käymistä keskusteluista alla olevat suositukset. Suositukset perustuvat ryhmän keskusteluihin, mutta niihin sisältyy myös ehdotuksia, joista ryhmässä oli poikkeavia näkemyksiä. Alla olevista toimenpide-ehdotuksista ainakin osa vaatii perusteellisen selvitystyön jatkovalmistelun pohjaksi. Ryhmän jäsenet esittivät jatkovalmistelun muodoiksi useita vaihtoehtoja: parlamentaarista komiteaa, sukupolvifoorumia työelämän foorumien tapaan ja poikkihallinnollista toimenpideohjelmaa sekä tutkimusta. Mahdollisesti kaikki olisivat tarpeen niin, että ensin olisi parlamentaarinen komitea ja sukupolvifoorumi, minkä jälkeen käynnistettäisiin toimenpideohjelma ja tarvittava tutkimustyö. Loppuraportin toimenpide-ehdotuksineen toivotaan myös antavan näkökulmia ja materiaalia tulevan hallitusohjelman valmisteluun. Ainakin osa uudistuksista vaatii pidemmän aikavälin, mutta selvitys- ja valmistelutyö tulisi aloittaa heti.

TAVOITE 1. Eläkelupaus kestäväksi, ymmärrettäväksi ja oikeudenmukaiseksi myös tuleville sukupolville

Suomalaiset siirtyvät vanhuuseläkkeelle nykyään yleensä 63 vuoden iässä. Keskimääräinen eläkeikä on runsaat 60 vuotta. Ero selittyy työkyvyttömyyseläkkeillä, joiden suurin myöntämisperuste on tuki- ja liikuntaelinsairaudet ja etenkin nuorilla mielenterveyden ongelmat. Eläkejärjestelmän kestävyys on noussut jälleen keskusteluun, kun suuret ikäluokat ovat jo pitkälti siirtyneet eläkkeelle. Vaikka eläkerahastot aikanaan rakennettiin sellaisiksi, että ne kestäisivät tämän ennakoitun eläkkeelle siirtymisen, eivät työeläkemaksut enää kata vuosittaisia eläkemenoja. Eläkemenojen kasvaessa nuoret eivät enää välttämättä luota siihen, että he aikanaan saavat eläkkeensä.

Vuonna 2005 tehtiin suuri eläkeuudistus, jossa vähennettiin mahdollisuuksia varhaiselle eläkkeelle siirtymiselle, siirryttiin 63–68 vuoden joustavaan eläkeikään, otettiin käyttöön oikeudenmukaisempi koko työuraan perustuva eläkkeen karttuminen, luotiin ns. superkarttuma ja elinaikakerroin. Uudistuksen monet tavoitteet ovat toteutuneet toivotulla tavalla, ja esimerkiksi joustavaan vanhuuseläkeikään ovat sekä työnantajat että työntekijät tyytyväisiä. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarjan raportin arvion mukaan tehdyt kannustinmuutokset eivät kuitenkaan ole myöhentäneet toivotulla tavalla vanhuuseläkkeelle jääntiä, vaan suuret ikäluokat ovat jääneet eläkkeelle yleisesti heti, kun vanhuuseläkkeen alaikäraja sen sallii. Elinaikakerroimen vaikutuksia ei vielä voida luotettavasti arvioida, sillä se otettiin käyttöön vasta vuonna 2010. Nyt valmistellaan seuraavaa eläkeuudistusta tähtäimessä vuosi 2017. Neuvottelupöydällä ovat kaikki järjestelmän osat: eläkemaksut, etuudet, eläkekarttumet ja eläkeellejäämisikä. Useissa läntisissä EU-maissa eläkeikä on jo nostettu 67 vuoteen, tosin pitkällä siirtymäajoilla.

Ongelmana on myös eläkejärjestelmän ja sen sisältämän ”sukupolvisopimuksen” heikko tuntemus kansalaisten ja etenkin nuorten keskuudessa. Siksi tätä tietoisuutta olisi lisättävä.

Toimenpide-ehdotus 1.1: Turvataan julkinen eläkelupaus eri sukupolville oikeudenmukaisella tavalla

Työeläkejärjestelmää on kehitettävä siten, että vuonna 2017 toteutuva työeläkeuudistus turvaa järjestelmän kestävyuden ja kohtuullisten työeläke-etujen lisäksi sukupolvien mukaisen oikeudenmukaisuuden siten, että työeläkemaksujen ja työeläke-etujen suhde ei vääristy eri sukupolvien välillä, eikä eläkkeiden rahoitus estä välttämättömien julkisten palvelujen rahoittamista.

Työeläkejärjestelmä on säilytettävä ansioperusteisena ja eläkeuudistuksissa on turvattava kohtuullisen kulutustason säilyminen. Kansan- ja takueläkejärjestelmää on kehitettävä siten, että ne turvaavat eläkeläisen vähimmäistoimeentulon. Kaikkien lakisääteisten eläkkeiden ostovoiman säilyminen on turvattava kohtuullisella ja eri sukupolville oikeudenmukaisella indeksijärjestelmällä.

Lisäksi on edistettävä yksityisen lisäeläketurvan saatavuutta ja mahdollisuuksia sen hankkimiseen.

Toimenpide-ehdotus 1.2: Tuotetaan tietoa julkisesta eläkelupauksesta erityisesti sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ja viestitään asiasta ymmärrettävästi suurelle yleisölle ja etenkin nuorille

Kysymyksiin työeläketurvan oikeudenmukaisuudesta ja luotettavuudesta, sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta ja nuorten ikäluokkien eläketurvan tasosta voidaan vastata yhtäältä tutkimuksella ja viestinnällä, toisaalta taas huolehtimalla eläkejärjestelmän rahoituksellisesta kestävydestä ja siitä, että eläkeuudistuksessa huomioidaan sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden vaatimukset.

Toimenpide-ehdotus 1.3: Kehitetään työeläkejärjestelmän viestintäpalveluja ja kannustetaan ja tuetaan erityisesti nuoria hakemaan omasta eläketurvastaan tietoa työeläke.fi-sivuilta ja sähköisen työeläkeotepalvelun kautta. Arvioidaan tutkimuksen avulla, miten kansalaisten tietämys eläketurvasta ja eri sukupolvien luottamus eläkelupaukseen kehittyvät.

Työurien pidentäminen perustuu osin toiveeseen, että työkykyiset työntekijät lykkäävät eläkkeelle jäämistään entistä myöhemmäksi. Eläkejärjestelmään on rakennettu tätä varten eläkkeen karttumista ja elinaikakertoimesta muodostuvat kannusteet. Tietämystä erilaisista kannustimista ja vaikutuksista eläketasoon pitää lisätä.

TAVOITE 2. Julkisesta palvelulupauksesta selkeä

Palvelulupaus on julkisen vallan määritelmä siitä, mitä palveluja se pitää niin välttämättöminä, että julkinen valta takaa niiden saannin kaikille. Palvelulupauksen hyvään toteutumiseen tarvitaan lupauksen riittävä selkeys, järjestämisvastuun ja rahoituksen toimiva organisointi sekä laadukas, joustava ja tarkoituksenmukainen palvelutuotanto. Kaikissa näissä on tällä hetkellä ongelmia.

Julkisen palvelulupauksen ytimen muodostavat perustuslain 19. pykälässä tunnustetut sosiaaliset perusoikeudet. Perusoikeudet tulee toteuttaa ilman minkäänlaista syrjintää siten, että kunkin ryhmän erityiset tarpeet tulevat riittävästi huomioituiksi. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen edellyttää usein, että erityisen heikossa asemassa oleviin ryhmiin kuuluvia henkilöitä tuetaan erityistoimin, jos he ovat muutoin vaarassa jäädä eriarvoiseen asemaan. Yhdenvertaisen kohtelun vaatimus ulottuu myös lapsiin, joita on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja joiden tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Nykyinen lainsäädäntö on monimutkainen ja moneen lakiin pirstottu. Sen muovaama palveluvalikoima on muotoutunut pitkän ajan kuluessa, ja usein pieniä uudistuksia on tehty vanhemman päälle. Kuva kokonaisuudesta on hämärtyneet. Sosiaali- ja terveystieteiden palveluja koskeva lainsäädäntö on melko tiukasti sektorikohtaista. Tämä on ohjannut käytäntöä asiakasryhmäkohtaiseen sektoroituneeseen työtapaan, joka usein hankaloittaa asiakkaan tarpeiden kokonaisvaltaista kartoittamista ja niihin vastaamista.

Suurin osa julkisesta palvelulupauksesta on yleistasoista ja tulkinnanvaraista säätelyä. Silloinkin kun yksilölle perustetaan subjektiivisia oikeuksia, niiden täsmällinen sisältö ja ulottuvuus jäävät usein epäselväksi, kuten vammaispuolustuksen soveltamiskäytäntö osoittaa. Heikommassa asemassa olevat ihmiset joutuvat jatkuvasti neuvottelemaan olemassaolonsa kannalta elintärkeistä etuuksista ja palveluista. Tänä päivänä puhutaankin palveluviidakosta, jossa avun tarvitsijan on vaikea suunnistaa ja jossa avun saanti riippuu siitä, miten lakia antajapäässä tulkitaan. Ihmisten oikeuksien kannalta olisi tärkeää pystyä määrittelemään nykyistä selkeämmin, mitä palveluja ja apua millaisessakin elämäntilanteessa ja avuntarpeessa on oikeus saada ja millä ehdoilla.

Julkinen valta joutuu aina tekemään valintoja sen suhteen, mihin vedetään raja ihmisten tarpeissa, joihin vastataan ja joiden huolehtimisesta julkinen valta vastaa yhteisillä verorahoilla. Kun nykyistä hyvinvointiyhteiskuntaa kutsutaan hyväosaisten hyvinvointiyhteiskunnaksi, jossa vähiten apua saavat ne, jotka sitä eniten tarvitsevat, on syytä vakavasti pohtia, kenen oikeudet julkisen palvelulupauksen tulisi ensisijaisesti turvata. Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden luomiseksi heikommassa asemassa olevien yksilöiden oikeuksien turvaamiseen on mahdollista ohjata enemmän resursseja ja julkisen vallan aktiivisia toimia kuin vahvemmassa asemassa olevien. Voimavaroja kohdennettaessa ohjenuoraksi käy avun tarpeen määrä, joka on mahdollista myös porrastaa eri luokkiin (vrt. esim. Saksan hoivavakuutuksen ”pfligestufe”-luokittelu), sekä avun saannin merkitys inhimillisen elämän mahdollistajana ja turvaajana. Ihmis- ja perusoikeusjärjestelmä asettaa viimekätiset rajat näille valinnoille.

Selkeästi määritelty julkinen palvelulupaus on myös välttämätön ehto sille, että yksityisiä voimavaroja voidaan tehokkaasti hyödyntää hyvinvointipalveluiden rahoittamiseen. Toimivia markkinoita yksityisille hoivavakuutuksille ei voi syntyä ilman, että tiedetään, mitä palveluita julkinen valta järjestää.

Toimenpide-ehdotus 2.1: Määritellään julkinen palvelulupaus nykyistä selkeämmin ja otetaan käyttöön sitä kuvaava palveluvalikko

On määriteltävä asiat, jotka julkisen vallan pitää palvelulupauksella lunastaa. Tämä tarkoittaa, että on listattava konkreettisesti ne palvelut ja niiden laajuus, joita pidetään niin välttämättöminä, että julkinen valta takaa niiden saannin kaikille. Aluksi on perattava, mitä kaikkea lainsäädäntö nyt lupaa ja on asettanut kuntien tehtäviksi¹. Tämän jälkeen on arvioitava lupauksen sisältö ja merkitys elämänkulun eri vaiheissa (ikäperusteiset), erilaisissa elämän riskitilanteissa (mm. sairaus) ja elämänkulun siirtymäkohdissa (esim. päiväkodista kouluun). Lopuksi määritellään, mitkä ovat ne välttämättömät ja merkitykselliset palvelut, jotka julkinen valta eri elämäntilanteissa takaa. Kirjoitetaan tämä auki selkokielellä. Selkokielisen viestinnän tulee tapahtua asiakaskunnan monikielisyys ja -kulttuurisuus huomioiden, ja vammaisille tulee olla omat viestinnän muotonsa. Tiedon tulee olla helposti kaikkien saatavilla. Yksi tapa olisi kehittää ja ottaa käyttöön kaikkien saatavilla internetissä ja eri palvelupisteissä oleva palveluvalikko. Palveluvalikosta kansalaisten oikeudet palveluihin eri tilanteissa kävisivät ilmi helposti ja ymmärrettävällä tavalla niin, että kukin voi siitä tarpeen tullen tarkistaa omat oikeutensa ja saada tietoa, mistä ja miten palveluja haetaan.

Toimenpide-ehdotus 2.2: Turvataan palvelulupauksessa lasten ja nuorten kasvun tuki

Palvelujärjestelmän ensisijaiseksi tavoitteeksi tulee asettaa se, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on mahdollisimman hyvät lähtökohdat hyvään elämään. Tämän toteuttamiseksi on turvattava resurssit neuvolatoimintaan, varhaiskasvatukseen, peruskoulutukseen, nuorisotyöhön ja perheiden tukemiseen. Hyvän kasvun ja elämänhallinnan tukeminen on päätavoite, ja siinä arjen apu, perheiden tuki, nuorten oman toiminnan tukeminen, nuorille matalan kynnyksen tukea kasvuun ja päiväkotiin ja kouluun vietävät palvelut ovat olennaisia. Lapsiperheiden kodinhoitoapu tulisi määritellä yleiseksi, kaikkia lapsiperheitä koskevaksi sosiaalipalveluksi, jonka myöntämisperusteet perustuvat perheen arjen tuen tarpeisiin kuten muissakin kotipalveluissa. Nuorille tulee tarjota ennaltaehkäisevää toimintaa, kuten nuorisotyötä. Hallituksen ja kuntien on hallitusohjelmaa ja sote-uudistusta toteuttaessa turvattava kaikille lapsille ja nuorille mahdollisimman hyvät lähtökohdat ja riittävä tuki kasvuun ja kehitykselle.

Yksi erityisryhmä, jonka oikeuksia pitäisi vahvistaa, ovat mielenterveysongelmaiset lapset ja nuoret, joille palvelujärjestelmän toimet ovat riittämättömiä. Tämä on johtanut käytännössä siihen, että mielenterveyspalvelujen piiriin kuuluvia lapsia ohjataan lastensuojelun asiakkaiksi. Monin paikoin on yhä olemassa sellainen käytäntö, että psykiatrisen hoidon edellytykseksi asetetaan lapsen huostaanotto. Laista ei löydy perusteita tälle käytännölle ohjata lapsia väärän palvelujärjestelmän piiriin. Tästä johtuu, että lastensuojelulaitoksissa on nykyisin mielenterveysongelmaisia lapsia, joiden oikea paikka olisi sairaanhoidon eikä lastensuojelun piirissä. Tämä on ongelmallista sekä hoitoa tarvitsevan mutta sitä ilman jäävän lapsen itsensä että lastensuojelulaitosten ja siellä asuvien muiden lasten kannalta. Palvelujärjestelmää tulee kehittää siten, että lapsille ja nuorille tarjotaan riittävästi mielenterveyspalveluja ja matalan kynnyksen tukea. Erityisen suuri aukko palvelujärjestelmässä näyttäisi olevan kuntouttavien palvelujen kohdalla.

Toimenpide-ehdotus 2.3: Vahvistetaan palvelulupauksessa vanhusten ja vammaisten sekä heikoimmassa asemassa olevien oikeuksia palveluihin ja tarvittavaan apuun

Vanhusten asema tarvitsemiensa palvelujen saannissa on eriarvoinen. Tutkimukset osoittavat, että samalla kun iäkkäiden määrä on kasvanut, palvelut ovat niukentuneet. On pulaa sekä laa-

¹ Lisätietoa VM:n kuntien lakisäätöiset tehtävät raportista: https://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/03_kunnat/20130117Kuntie/name.jsp

dusta että määrästä. Varsinkin kotiin annettavasta hoidosta ja palveluista on krooninen puola, mutta myös laitoshoidon ja palveluasumiseen jonotetaan. Niin koti- kuin laitoshoidossa olevat iäkkäät ovat nykyisin yhä huonompikuntoisia ja suuri osa on muistisairaita. Virikkeelliseen toimintaan ei kuitenkaan ole aikaa. On syntynyt myös eriarvoisuutta, sillä varakkaammilla on mahdollisuus ostaa palveluja yksityiseltä sektorilta ja käyttää suuremmankin omarahoitusosuuden sisältämiä palveluseleitä palvelujen rahoittamiseen. On myös eriarvoista kohtelua siinä, saako laitoshoidossa oleva kaikki hintaan kuuluvat palvelut vai joutuuko maksamaan osan itse hoitomaksun päälle. Palveluasumisessa hinnoittelu on kirjavaa. Uuden vanhuspalvelulain tarkoitus on korjata vanhusten toimintakyvyn tukemisessa ja palveluissa nyt esiintyviä määrällisiä ja laadullisia puutteita. Lain tarkoituksena on muun muassa tukea ikääntyneen väestön hyvinvointia, terveyttä, toimintakykyä ja itsenäistä suoriutumista sekä parantaa heidän osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksiaan elinoloihinsa ja heille järjestettäviin sosiaali- ja terveystalveluihin liittyvissä asioissa. Lain tarkoitusten saavuttaminen käytännössä riippuu paljolti, miten sitä kunnissa tulkitaan. Lain vaikutuksia tulee arvioida niin pian kuin mahdollista, jotta tiedetään, onko sitä tarpeen muuttaa.

Vammaisten osalta taas jatkuvat neuvottelut, byrokratia ja oikeusriidat siitä, onko henkilöllä oikeus palveluihin ja apuvälineisiin, ovat nykyään usein elimellinen osa vammaispalvelulain soveltamista käytännössä. Esimerkiksi tulkkaus- ja kuljetuspalvelujen riittämättömyys, byrokratia apuvälineiden käyttöön saamisessa, tuen puute koulutuksessa ja työnteossa ovat yleisiä ongelmia eri vammaisryhmien kohdalla. Lain tavoite, subjektiivisten oikeuksien luomisesta yksilön tarvitsemiin palveluihin, on hyvä, mutta lain käytännön toteutumisessa on ongelmia, ja oikeudet jäävät liian usein toteutumatta. Oikeustapausten määrä ja sisältö osoittavat, että kunnan näkemykset, mitä palveluja tai apuvälineitä vammaisen henkilö tarvitsee, eroavat usein henkilön omasta käsityksestä.

On tarpeen priorisoida vaikeavammaiset palvelulupauksessa ja nostaa esiin tarve karsia apuväline- ja palvelubyrokratiaa. Oikeus kommunikaatioon on työryhmän mielestä ehdoton perustarve, josta ei voi tehdä harkinnanvaraista tai erikseen päätettävää etuutta. Ylivoimaisesti tärkein asia on tulkkauksen saatavuus ja laatu, eli kommunikaation turvaaminen. Riittävä tulkkauspalvelu, tarvittavat avustajapalvelut sekä tarpeenmukaiset apuvälineet tulee saada ilman puuduttavaa byrokratiaa sen jälkeen, kun oikeus vammaispalvelulain mukaisiin palveluihin on todettu. Sama koskee sopeutumisvalmennusta ja asiointiin, vapaa-aikaan, opiskeluun ja työhön liittyviä kuljetuspalveluja.

Toimenpide-ehdotus 2.4: Työkyvyttömiä eläke-edellytysten selvittely valtakunnalliseksi ja yhdenmukaiseksi

Pitkäaikaistyöttömistä henkilöistä osa on työkyvyttömiä, mutta eivät eläkkeellä, joka olisi heidän oikeutensa. On arvioitu, että tällaisia henkilöitä on valtakunnallisesti noin 30 000. Nykyisin heidän tilannettaan selvitetään vaihtelevasti työvoimatoimistojen ja sosiaalitoimistojen kautta. Lääkärit eivät ole riittävän perehtyneitä näihin tapauksiin. Usein eläkehakemukset kirjoitetaan puutteellisesti perehtymättä henkilöiden työhistoriaan ja -kykyyn, ja eläkehakemuksensa hylkäyksen saaneet jäävät omilleen ilman systemaattista seurantaa.

Pitkäaikaistyöttömiä ja työkyvyttömiä henkilöiden eläke-edellytysten selvittäminen pitää organisoida valtakunnallisesti ja yhdenmukaisesti yhteistyössä sairaanhoitopiirien kanssa.

TAVOITE 3. Sosiaali- ja terveystalvelujen järjestäminen ja rahoitus tulee yhdistää kestäväällä tavalla ja varmistaa palvelujen hyvä laatu

Sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämisvastuu Suomessa on kunnilla, ja rahoitus on monikanavainen. Terveydenhuollossa tämä on johtanut siihen, että Suomen terveydenhoitojärjestelmä on OECD-maiden eriarvoisimpia. Työssäkäyvät hoidattavat itsensä työterveyshuollossa, varakkaat yksityisissä palveluissa ja vähävaraiset ja eläkeläiset terveystalvelukeskuksissa, joihin on yhä vaikeampaa päästä pitkien odotusaikojen takia. Sosioekonomiset terveyserot ovat kansainvälisesti vertaillen suuret, eikä niitä ole saatu kavennettua erilaisilla politiikkaohjelmilla. Yleisesti katsotaan, että järjestämisvastuun väestöpohjat ovat nykyään liian pieniä ja asukkaat ovat kuntien voimavaroista riippuen eriarvoisessa asemassa palvelujen saatavuuden ja laadun suhteen. Monikanavarahoitus lisää edelleen eriarvoisuutta, samoin palvelujen erilaiset hinnoitteluperusteet. Järjestelmää pidetään myös joustamattomana ja jäykkänä ja palvelukulttuuria heikkona. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutostusta on koitettu saada aikaan yli kymmenen vuotta, mutta tulokset ovat antaneet odottaa itseään.

Toimenpide-ehdotus 3.1: Toteutetaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennemuutos ja rahoitusmuutos eriarvon vähentämiseksi

Jyrki Kataisen hallituksen sote-linjauksessa järjestämis- ja toimeenpanovastuut jäävät sekaviksi, eikä siinä puututa palvelujen monikanavaisen rahoitukseen. Tämä on ongelmallista eikä kannata ratkaisuna kauaksi. Pakko rahoituskysymyksen ratkaisuun tulee EU:n suunnasta, sillä vuoden 2014 alusta voimaan tuleva niin kutsuttu potilasdirektiivi (2011/24/EU) edellyttää, että raha seuraa potilasta ja potilas saa tietyn edellytyksin itse valita, mistä hoitonsa hakee EU:n alueella.

Sote-uudistuksessa on välttämätöntä selkeyttää sosiaali- ja terveystalvelujen järjestämis- ja rahoitusvastuu uudistamalla ne kestäväällä tavalla. Reformin tulee vahvistaa sosiaali- ja terveydenhuollon peruspalveluja sekä toteuttaa perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon (vertikaalinen) ja terveys- ja sosiaalipalvelujen (horisontaalinen) integraatio. Palvelujen kestävä rahoituksen ja riittävän asiantuntemuksen turvaamiseksi sote-palvelujen järjestämisvastuu tulee koota riittävän suurille ja harvoille toimijoille. Uudistuksella tulee tavoitella riittävän yksikanavaista sosiaali- ja terveydenhuollon rahoitusjärjestelmää.

Toimenpide-ehdotus 3.2: Lisätään koulutuksessa hyvän palvelun periaatteiden ja yhteistyötaitojen osaamista sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen laadun ja palvelukulttuurin parantamiseksi

Vaikka asiakaslähtöisyys on ollut toiminnan keskeisenä periaatteena jo pidemmän aikaa, se ei näytä läheskään aina kuitenkaan toteutuvan. Hyvän palvelun ja asiakaslähtöisten toimintamallien katsotaan lisäävän hoidon vaikuttavuutta, palveluiden kustannustehokkuutta ja asiakkaiden ja työntekijöiden tyytyväisyyttä.

Keskeinen väylä vaikuttaa sosiaali- ja terveystalveluissa työskentelevien henkilöiden taitoihin toteuttaa hyvän palvelun periaatteita on alan koulutus. Nykyisin esimerkiksi lääkärikoulutuksessa vuorovaikutustaitoja opetetaan hyvin vaihtelevasti. Myös sosiaalityön koulutuksessa vuorovaikutustaitojen opetus vaihtelee paljon yksikköjen välillä. Hyvän palvelun periaatteita ei tulisi opettaa yksittäisillä opetusjaksoilla, vaan niiden tulisi olla koulutuksen läpileikkaava sisältö. Useimmille sosiaali- ja terveydenhuollon alan koulutusohjelmiin ei ole soveltavuustestiä, soveltavuustestien käyttöä tulee selvittää.

Toimenpide-ehdotus 3.3: Otetaan käyttöön kansallinen sertifiointijärjestelmä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen seurantaan, arviointiin, raportointiin ja valvontaan

Palvelutuotannon moninaistuessa ja valinnanvapauden kasvaessa tarvitaan tietoa olemassa olevista palveluista ja niiden sisällöstä, palvelujen tuottajista sekä palvelujen laadusta ja hinnasta. On varmistettava, että kaikkia palvelun tuottajia, niin julkisia kuin yksityisiäkin, koskevat samat laatuvaatimukset ja että jokainen myös täyttää ne. Kunnalla on velvollisuus varmistaa, että sekä sen omat että ostopalvelut täyttävät asetetut laatuvaatimukset. Kunnan on myös pidettävä luetteloa hyväksymistään palvelujen tuottajista.

Palvelujen käyttäjän kannalta on olennaista, että hänellä on saatavilla yhdenmukaista ja riittävää tietoa eri palvelun tuottajien palveluista valintansa pohjaksi. Palveluvaaka-tyyppisten, vertailun mahdollistavien palvelujen tiedon tarjontaa tulisi systemaattisesti laajentaa, niin että niiden kautta olisi saatavissa palvelujen järjestämiseen, tuottamisen laatuun (esim. infektiot, potilasvahingot, asiakaspalaute) ja hintoihin liittyvää vertailutietoa.

Kansallinen laatusertifiointi on yksi keino tukea niin julkisten kuin yksityisten palvelujenkin laadun kehittämistä. Se lisäisi kansalaisten mahdollisuuksia verrata eri tuottajia toisiinsa sekä päätöksentekijöiden ja palveluntuottajien mahdollisuuksia seurata, arvioida ja verrata palveluja. Sertifiointi parantaisi myös valvonnan mahdollisuuksia ja yhdenmukaisuutta maan eri osissa.

Sertifiointi edellyttää kansallisten, palvelukohtaisten sosiaali- ja terveystalouden laatuvaatimusten asettamista, ja niistä muodostuvan laatusertifikaatin hyväksymistä. Jokaisen palveluntuottajan, niin yksityisen kuin julkisenkin, olisi sertifioitettava tiettyyn määräaikaan mennessä. Laatuvaatimusten tulisi olla tutkimuksella päteviksi osoitetut ja kuvata laatua niin asiakkaiden kokemusten, ammatillisen työn laadun kuin johtamisen laadun ja kustannusvaikutavuuden tai kohdentamistehokkuuden näkökulmista. Sertifiointijärjestelmän ylläpitäjä olisi sovittava, ja sertifiointin kustannukset voitaisiin kattaa sertifiointimaksuina. Sertifiointin tulosten tulisi olla julkisia ja palveluntuottajilla pitäisi olla velvoite julkaista tuloksensa säännöllisesti, jotta palveluja tarvitsevat saavat ajantasaista tietoa valintansa perusteeksi. Olisi asetettava työryhmä pohtimaan ja selvittämään asiaa.

Toimenpide-ehdotus 3.4: Julkisen sektorin markkinakuva kuntoon

Julkisille palveluille tulee kehittää oma brändi, jotta yksioikoinen kuva byrokraattisesta ja heikosta palvelusta saataisiin murrettua. Tarvitaan asiallista tietoa ongelmista ja niiden ratkaisuisista sekä viestintää myös saavutuksista ja hyvistä tuloksista. Sosiaali- ja terveydenhuollon koulutuksessa tulisi panostaa viestintään, jotta monimutkaisista asioista osataan viestiä oikealla tavalla.

Selkokiehityksen viestintä tulee ottaa huomioon, että Suomi on jo nyt monikielinen ja -kulttuurinen. Viestintä tulee tehdä kaikilla vaadittavilla kielillä ja ottaen huomioon asiakkaiden kulttuurierot. Viestinnän tulee vastata myös vammaisten tarpeisiin.

Olennainen osa palvelumuotoilua on myös tiedon muotoilu, jonka tavoitteena on tiedon helppo omaksuttavuus. Kun tietoa muotoillaan, otetaan huomioon sen kohderyhmien tarpeet ja todellisuus. Tiedon muotoilun välineitä ovat muun muassa tiedon esittäminen, esimerkiksi asiatekstin lisäksi tai sijaan tarinat, kuvat, kuvasarjat; tiedon visuaaliset tekijät, kuten koko, värit; tiedon viestintäpaikka, esimerkiksi sosiaaliviraston esitelineen lisäksi tai sijaan palvelupisteen seinäpinnat tai tiedontarvitsijan arjen vakituiset paikat, kuten ruokakauppa. Näiden välineiden mahdollisuuksia monipuolisesti hyödyntämällä pystytään muokkaamaan tieto omaksuttavaan muotoon eri-ikäisille ja eritaustaisille tiedon tarvitsijoille.

TAVOITE 4. Luodaan sosiaaliturvan ja palvelujen tuotantoon ja rahoitukseen kannusteita ja uusia muotoja

Tarve täydentää julkisten sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmien tarjoamaa perusturvaa yksityisillä säästämis- ja vakuutus pohjaisilla ratkaisuilla tulee kasvamaan tulevaisuudessa. Syyinä tähän on ikääntyneen väestön palvelutarpeen kasvu, jonka ennakoidaan aiheuttavan merkittävän haasteen julkisille hyvinvointipalveluja tuottaville järjestelmille. Palvelutarpeen on ennakoitu kaksinkertaistuvan 2030-luvulle tultaessa verrattuna nykypäivään. Samaan aikaan huomattava osa eläkeläisväestöstä on entistä varakkaampia. Eläkkeelle siirryttäessä ihmisten varallisuus on suurimmillaan. Vaikka riittävän julkisen rahoitus pohjan turvaaminen on ensisijaista, voidaan rahoitus pohjaa tukea erilaisin täydentävin mallein. Yksi tapa keventää julkisen sektorin hoivamenorastusta on luoda edellytyksiä sille, että ihmiset voivat käyttää nykyistä joustavammin omia varojaan haluamiensa palvelujen ostoon. Tämä seikka on ajoittain johtanut ehdotuksiin varallisuuteen pohjautuvista hoivamaksuista. Tällaiset pakkoon perustuvat ratkaisut loisivat kuitenkin helposti epäoikeudenmukaisia tilanteita ja saattaisivat johtaa siihen, että hyvinvointiyhteiskunnalta häviäisi varakkaampien tuki. Sen vuoksi tulisi selvittää mahdollisuuksia ratkaisuihin, joilla luotaisiin kannustimia vapaaehtoiseen varallisuuden hyödyntämiseen osana yksityistä varautumista, ja arvioida niiden vaikutuksia sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden näkökulmista. Käänteinen asuntolaina on esimerkki tällaisesta. Tarvitaan myös asiakkaiden asemaa suojaavaa sääntelyä.

Toimenpide-ehdotus 4.1: Selvitetään vaihtoehtoisia järjestämistapoja ja niiden vero kohtelua sekä yksityisen varautumisen sovittamista yhteen julkisten järjestelmien kanssa.

On avattava julkinen poliittinen keskustelu siitä, millä tavoin kansalaiset voisivat hyödyntää omaisuuttaan hyvinvointipalveluiden lisärahoitukseen. Käytännössä oman varallisuuden laajempi hyödyntäminen edellyttäisi uudenlaisten hoivavakuutusten luomista ja verotuksen muuttamista siten, että muuta varallisuutta voitaisiin ilman veroseuraamuksia muuntaa vakuutusturvaksi. Samalla pitäisi määritellä nykyistä tarkemmin, millainen kytkentä vapaaehtoisella varautumisella olisi julkisiin sosiaaliturva- ja palvelujärjestelmiin. Edellytysten luominen tällaisille ratkaisuille vaatii perusteellista julkista keskustelua ja sen pohjaksi tutkimustietoon perustuvaa valmistelua, joka tulisi käynnistää.

Toimenpide-ehdotus 4.2: Harmonisoidaan kunnallinen palvelusetelijärjestelmä

Palveluseteliä pidetään hallinnollisesti kevyimpänä julkisen ja yksityisen yhteistyön järjestämistapana, koska palveluseteli ei edellytä kilpailuttamista, ainoastaan kriteerien asettamista ja tuottajien hyväksymismenettelyä. Palveluseteli mahdollistaa myös tuottajien pysymisen markkinoilla, vaikka kilpailutus olisi jättänyt ne sen ulkopuolelle. Tämän arvellaan auttavan erityisesti pieniä paikallisia tuottajia. Toisaalta suurien tuottajien markkinoille tulon liittyvät alihintaiset tarjoukset ovat kiihdyttäneet monia paikallisia yrityksiä.

Palvelusetelin käyttö sosiaali- ja terveyspalvelujen järjestämisen keinona on lisääntynyt Suomessa viimeisen 10–15 vuoden aikana. Nykyisen lainsäädännön perusteella kunnat voivat päättää sekä niistä sosiaali- ja terveyspalveluista, joiden järjestämiseen palveluseteliä käytetään, että palvelusetelin arvosta. Nykyjärjestelmässä kunnat käyttävät palveluseteliä eri tavoin palvelujen järjestämisessä ja lisäksi saman palvelun hankkimiseen myönnetyn palvelusetelin arvo voi vaihdella kunnittain. Nämä seikat voivat johtaa ja ovat johtaneetkin eriarvoisuuteen palvelujen saannissa. Sen vuoksi palvelusetelikäytäntöjä tulisi pyrkiä yhdenmukaistamaan kuntien kesken.

Myös palvelusetelin muotoja tulisi kehittää. Palvelusetelin käyttöä kalliisiin palveluihin, kuten ikääntyneiden palveluasumiseen, rajoittaa tällä haavaa asiakkaiden suuri omavastuuosuus. Palvelusetelin tulosisidonnaisuutta tulisi kehittää siten, että myös pienituloisilla on mahdollisuus hankkia yksityisiä palveluja palvelusetelin avulla.

Lisäksi tulisi kokeilla palvelutodistuksen käyttöönottoa Suomessa. Tanskassa ikääntyneet voivat palkata myös yksityisen henkilön antamaan kotipalvelua, jos kyseisellä henkilöllä on palvelutodistus. Palvelutodistuksen katsotaan lisäävän palvelujen tarjontaa ja myös kilpailua palveluntuottajien kesken.

Palveluseteli saattaa lisätä sekä alueellista että kansalaisten välistä eriarvoisuutta, koska palvelujen käyttäjillä on erilaisia resursseja tehdä valintoja ja koska palveluntuottajien määrä vaihtelee eri puolilla Suomea ja siksi kunnilla on erilaiset mahdollisuudet tarjota palveluseteliä yhtenä vaihtoehtona. Esimerkiksi Ruotsin malliseen vapaan valinnan järjestelmään siirtyminen voisi olla yksi ratkaisu. Se taas edellyttää alueellisesti yhtenäisiä maksuperusteita, eli järjestäjä määrittelee palvelulle kiinteän hinnan ja mahdollisen kiinteän asiakasmaksun. Tällöin palveluntuottajat kilpailevat laadulla ja saavat tulonsa listautuneiden asiakkaiden perusteella.

Toimenpide-ehdotus 4.3: Yhdenmukaistetaan pelisäännöt ja palvelujen maksuperusteet

Sosiaali- ja terveyspalveluiden kehittämiseen tarvitaan uuden tyyppistä valtion ohjausta. Ohjaukseen kuuluvat valtakunnalliset pelisäännöt ja yhtenäiset tuottajien korvausperusteet sekä normiohjaus sen mukaan, kuinka hyvin hoidon tavoitteet ovat toteutuneet. Ohjaus on ajankohtainen kysymys tilanteessa, jossa palvelutarjonta on monipuolistunut ja asiakkaiden valinnanvapautta ollaan lisäämässä. Myös terveyden- ja sosiaalihuollon toimintaympäristö ja väestön odotukset palvelujärjestelmää kohtaan ovat muuttuneet. Useissa maissa valtio on ohjannut palveluiden rahoittajien, järjestäjien ja tuottajien välisiä suhteita, laatinut pelisääntöjä ja tuottajille maksettavien korvausten kriteereitä. Julkisesti tuotetut, riippumattomat ja kattavat palvelujen laadun seuranta- ja raportointijärjestelmät ovat välttämätön edellytys asiakkaiden valinnanvapauden toteutumiseksi. Muissa maissa kansallisesti määritellyillä, yhtäläisillä ja ennalta määritellyillä kiinteillä tuottajien korvausperusteilla on ollut myönteisiä vaikutuksia, koska silloin tuottajat ovat kiinnittäneet enemmän huomiota hoidon laatuun.

Toimenpide-ehdotus 4.4: Parannetaan julkisen sektorin palvelujen tilaaja- ja tuotteistamisosaamista sekä kustannustuntemusta

Vuonna 2009 sosiaali- ja terveydenhuollon kokonaiskustannuksista yksityissektorin osuus oli 27 prosenttia, sosiaalipalveluissa 30 prosenttia ja terveyspalveluissa 25 prosenttia. Yksityisen palvelutuotannon osuus on koko ajan kasvamassa. Samalla suurten yritysten osuus markkinoista on kasvussa, kun yritykset perustavat uusia toimintayksiköitä ja ostavat pieniä paikallisia yrityksiä. Tulevaisuudessa kunnan rooli palvelujen järjestäjänä niiden tuottamisen sijasta tulee entisestään korostumaan. Yhteistyön yksityisten palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa odotetaan tuovan lisää joustavuutta palvelujen järjestämiseen, monipuolistavan palveluvaihtoehtoja ja asiakkaiden valinnanmahdollisuuksia.

Järjestämisvastuun korostaminen ja palvelujen tuottaminen yhteistyössä yksityisten palveluntuottajien kanssa edellyttää kunnilta palvelujen tilaaja- ja tuotteistamisosaamista, kustannustuntemusta sekä toimivia laadun seurantamittareita. Osaamisvaatimukset koskevat sekä tilannetta, jolloin päädytään palvelujen ulkoistamiseen kilpailuttamalla että palvelujen järjestämiseen palvelusetelillä. Tutkimus on osoittanut, että vain harvat kunnat osaavat tuotteistaa palvelunsa hyvin kilpailua varten. Tuottajat toivovat kunnilta nykyistä yhtenäisempiä kilpailutusmenetelmiä.

Toimenpide-ehdotus 4.5: Lisätään valtionosuusjärjestelmän kannustavuutta kunnille ja suunnataan resursseja halutun politiikan kärkitavoitteiden toteuttamiseen

Kuntien valtionosuudet määräytyvät monimutkaisen laskukaavan perusteella ja valtiolla on sen kautta vähän ohjausmekanismeja sen suhteen, mihin kunnat käyttävät valtionosuutena saadun rahoituksen. Valtionosuusjärjestelmään tulee saada kannusteita kunnille halutun politiikan toteutumisen tueksi. VOS-järjestelmään tulisi sisällyttää liikkuva osa, jonka avulla resursseja voitaisiin suunnata haluttujen politiikkatavoitteiden saavuttamisen mahdollistamiseksi ja kannusteiksi.

Valtionosuusjärjestelmän keskeisin tavoite on järjestää palvelujen tarpeen suhteen toisistaan poikkeaville kunnille taloudellisesti yhtäläiset mahdollisuudet tuottaa palveluja. Nykyjärjestelmässä kunnille eri palvelujen järjestämiseen maksetut valtionosuudet määräytyvät, hyvinkin monimutkaisesti, tarve- ja olosuhdetekijöiden perusteella. Esimerkiksi kunnalle maksetut valtionosuudet terveyspalvelujen järjestämiseen lasketaan väestön ikärakenteen ja sairastavuuden perusteella.

Nykyistä valtionosuusjärjestelmää on mahdollista kehittää siten, että se turvaa aiempaa paremmin ja oikeudenmukaisemmin kuntien mahdollisuudet palvelujen järjestämiseen. Tätä toimintoa voidaan kutsua valtionosuusjärjestelmän järjestämisosaksi. Valtionosuusjärjestelmään olisi myös syytä lisätä niin sanottu vaikuttavuusosa, jonka avulla kuntia voitaisiin kannustaa kehittämään palvelujärjestelmää asetettujen sosiaali- ja terveystavoitteiden mukaisesti. Valtionosuusjärjestelmän vaikuttavuusosa voitaisiin kohdentaa harkitusti esimerkiksi terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen, palvelujen käytön alueellisen ja väestöryhmien välisen tasa-arvon edistämiseen, palvelurakenteiden uudistamiseen ja uusien toimintojen käynnistämiseen ja uusien rakenteiden tukemiseen. Valtionosuusjärjestelmää voitaisiin näin aktiivisesti hyödyntää terveys- ja sosiaalipolitiikan harjoittamisessa.

TAVOITE 5: Työn ja perhe-elämän yhteensovittamisesta entistä joustavampaa

Hyvinvointiyhteiskunta pohjautuu korkeaan työhön osallistumiseen ja mahdollisimman laajaan tulopohjaan. Suomessa sekä miesten että naisten työllisyysaste on matalampi kuin muissa Pohjoismaissa. Myös nuorten ja ikääntyneiden työllisyysaste on Suomessa pohjoismaisittain alhaisella tasolla. Työllisyysasteen nostaminen ja työurien pidentäminen ovat välttämättömiä toimenpiteitä hyvinvointivaltion rahoittamiseksi.

Työllisyysasteen nostaminen vaatii työn parempaa yhteensovittamista niin perheen kuin sosiaaliturvan kanssa. Työn ja perheen yhteensovittaminen liittyy oleellisesti työllisyysasteen nostamiseen ja työurien pidentämiseen. Aikuisiässä ihmisten keskeinen elämänsisältö on työ ja perhe. Perheystävällinen työkuulttuuri tukee työurien pidentämisen tavoitetta sekä perhepolitiikkaa. Työn ja perheen yhteensovittaminen ei koske väestön ikääntyessä vain pienten lasten vanhempia vaan myös omista vanhemmista ja lähisukulaisista huolehtivia aikuisia. Pitkien työurien ja korkea työhön osallistumisen yhtenä edellytyksenä on, että työurat joustavat elämäntaiheeseen, elämäntulon ja työkyvyn mukaan.

Toimenpide 5.1: Vahvistetaan joustavia työjärjestelyjä työpaikoilla

Työn ja perheen onnistuneeseen yhteensovittamiseen vaikuttavat yrityksissä käytössä olevat joustavat työaikamallit ja erilaiset työnteon muodot, joissa voidaan ottaa huomioon myös työntekijöiden yksilöllisiä tarpeita. Joustavilla työjärjestelyillä voidaan edistää sekä työntekijöiden että työnantajien tarpeita.

Eurooppalaisessa vertailussa Suomi sijoittuu hyvin joustavien työaikojen soveltamisessa. Työn ja perheen yhteensovittamista tukevat käytännöt eivät silti ole Suomessa kovin yleisiä ja niiden hyödyntämismahdollisuuksissa on merkittäviä eroja äitien ja isien välillä. THL:n lapsiperhekyselyn 2012 mukaan työssäkävivistä vanhemmista parhaimmillaankin vain noin puolella oli mahdollisuus käyttää päivittäistä työaikaliiukumaa ja vain pieni osa voi tehdä etätöitä. Toisaalta tutkimus kertoo, että pelkkä joustavien työjärjestelyjen olemassaolo ei välttämättä vähennä vanhempien työn ja perheen välillä kokemia jännitteitä. Siksi on tärkeää edistää yhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa, jotta työpaikoilla alettaisiin nykyistä vahvemmin kehittää työnantajan ja työntekijöiden yhteistyönä käytäntöjä työn ja perheen yhteensovittamista tukevaan suuntaan.

Toimenpide-ehdotus 5.2: Tuetaan omia vanhempiansa tai muita läheisiään hoitavien työntekijöiden jaksamista työelämässä.

Työn ja perheen yhteensovittaminen ei koske vain lapsiperheitä. Vuonna 2008 runsas kolmannes palkansaajista huolehti oman kotitaloutensa ulkopuolella asuvista aikuisista. Erityisen paljon sukupolvien välisestä avusta kantavat vastuuta yli 55-vuotiaat palkansaajanaiset, joista yli puolella on vastuuta oman kotitalouden ulkopuolella asuvista aikuisista tai lapsista ja joka kuudennella molemmista.

Tulisi luoda pienten lasten osittaisen hoitovapaan ja -rahan tapainen järjestely niille työssä oleville, jotka osallistuvat omien vanhempiensa ja läheistensä hoitamiseen. Osittaisen hoitovapaan ajaksi työntekijä voi lyhentää työaikaansa työnantajan kanssa sovittavalla tavalla tai, jos ei sopimukseen päästä, lyhentämällä vuorokautinen työaika kuudeksi tunniksi. Osittaisen hoitovapaan ajalta työntekijä on oikeutettu hoitorahaan.

Toimenpide 5.3: Kehitetään nykyistä perhevapaajärjestelmää niin, että perheen ja työn yhteensovittaminen helpottuu alle kouluikäisten ja alakouluikäisten lasten vanhemmille.

Suomessa perhevapaajärjestelmät ovat joustamattomampia ja osa-aikatyön osuus on matalampi kuin muissa maissa. Suomalainen työelämä rakentuu perheiden ja vanhemmuuden kannalta pitkälti joko–tai-ratkaisuihin: joko olemme kokoaikatyössä tai kotona hoitamassa lapsia. Kokoaikatyö on Suomessa yleistä sekä miehillä että naisilla – myös pienten lasten vanhemmilla.

Osittaiselle hoitovapaalle voi jäädä nyt alle 3-vuotiaan lapsen tai eka- tai tokaluokkalaisen lapsen vanhempi. Tutkimusten mukaan merkittävä osa pienten lasten vanhemmista olisi kiinnostunut osa-aikatyöstä. Osittaisen hoitorahan saamisen edellytyksenä olisi vanhempien lyhennetty työaika ja lapsen päivähoidossa oloajan lyheneminen.

Toimenpide-ehdotus 5.4: Otetaan käyttöön valtakunnallinen ennakoivan avun palvelu (Employment assistance program, EAP)

Suomalaisessa työelämässä perheen ja läheisten avun rooli on ollut perinteisesti pieni. Kansainvälisesti on olemassa hyviä kokemuksia siitä, että myös työntekijän perhe ja lähiyhteisö otetaan mukaan työntekijöiden hyvinvoinnin tukemiseen. Usein kynnyksenä on, että läheiset eivät halua tuoda terveyteen liittyviä ongelmia työpaikan tietoon. Työntekijää ja hänen perhettään tukevia ja ennakoivan avun mahdollistavia ohjelmia on kehitetty. Esimerkiksi Ennakoivan avun palvelu on henkilöstöä ja heidän perheitään tukeva työyhteisöohjelma. Ohjelman keskeisin idea on, että työnantaja ostaa ulkopuolisen palvelun, johon työntekijät ja heidän läheisensä voivat hakea ongelmiinsa ratkaisua – ilman että työnantaja tai muu työyhteisö saavat asiasta tietää. Palvelu on käytössä yli 50 maassa. Ennakoivan avun palvelulla yritykset investoivat työntekijöidensä tuottavuuteen. Lisäksi ohjelma on sekä esimiesten että luottamushenkilöiden keskeinen työväline henkilöstöasioiden hoitamisessa niissä yrityksissä, joissa se on käytössä.

EAP-Finland Oy on toteuttanut ohjelmaa Suomessa Euroopan sosiaalirahaston tuella. Muina julkisina rahoittajina ovat olleet Kaakkois-Suomen TE-keskus sekä sosiaali- ja terveystoimiministeriö. Yksityisinä rahoittajina ovat olleet UPM-Kymmene Oyj, Toimihenkilöunioni, Kuusankosken ja Imatran kaupungit sekä joukko pk-yrityksiä. Ohjelman palaute siihen osallistuneilta työyhteisöiltä on ollut myönteinen.

Tulisi selvittää tämän hyväksi havaitun käytännön integrointia laajemmin osaksi yhteiskunnan ja yritysten toimintaa. On selvitettävä, miten lainsäädäntöä tulee muuttaa niin, että saadaan muutettua toimintapolitiikkaa ja hallinnollisia ja ammatillisia käytäntöjä. Keskeistä on EAP:n integrointi terveydenhoidon ja sosiaalihuollon kokonaisjärjestelmään. Erityisesti suhde työterveyshuoltoon tulee selvittää huolellisesti. Julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin toimijoiden työnjako on tarkennettava palvelujen tuottamisen rajapinnalla päällekkäisen toiminnan minimoimiseksi. Tuottovaikutukset tulee myös saada selkeämmin näkyville. Kaikkiaan EAP-toiminnan laajamittainen käyttöönotto edellyttää palvelun kohderyhmäkohtaista tuotteistamista sisällön, hinnoittelun, markkinoinnin, yhteistyötahojen ja palvelurakenteen osalta. Tarkoituksenmukaista on pitää avoimena useita rinnakkaisia vaihtoehtoja.

TAVOITE 6. Työn ja sosiaaliturvan yhteensovittaminen osallistavaksi ja kannustavaksi

Kannustinloukuilla tarkoitetaan tilannetta, jossa sosiaaliturvan ja verotuksen jälkeen henkilön käteen jäävät tulot eivät kasva työllistymisen tai työnteon lisäämisen jälkeen. Kannustinongelmat eivät johdu pelkästään palkan ja sosiaaliturvaetuuksien liian pienestä erosta. Työn vastaanottamiseen vaikuttavat myös vapaa-ajan arvostus ja niin sanotut byrokratialoukut. Paperisota ja epävarmuus etuuksien viivästyisestä toimivat vahvana negatiivisena kannusteena lyhyiden keikkatöiden vastaanottamiseen.

Kannustinloukkuja työn vastaanottamiseen esiintyy lähes aina, jos lähtökohtana on kohutuullinen sosiaaliturva. Yleisesti kannustinloukut ovat pienentyneet Suomessa viimeisen 20 vuoden aikana sosiaaliturvan tason kehittyessä hitaammin kuin ansiotulojen. Kokopäivätyön ansiot ylittävät pääsääntöisesti sosiaaliturvan tason. Kannustinloukut koskevatkin ensi sijassa osa-aikatyön ja lyhytkestoisten työkeikkojen vastaanottamista. Osa-aikaiset ja keikkatyöt voidaan katsoa väyläksi työelämään pitkään työttömänä olleelle, joten niiden kannustinongelmat ovat merkittävä kysymys. Kannustinongelmia voi esiintyä myös keikka- ja osa-aikatyöstä kokopäivätyöhön siirtymisessä.

Kannustinloukkujen purkamisella sosiaaliturvan ja ansiotulojen yhteensovittamisella on kaksi keskeistä reunaehto. (i) Osa-aikatyöllä ja tätä täydentävällä sosiaaliturvalla ei tulisi saada samaa tulotasoa kuin kokopäivätyöllä, ellei tavoitteena ole erityisesti lisätä osa-aikatyötä ja vähentää kokopäivätyötä. (ii) Yhteensovituksen lieventämisen tulisi myös luoda uusia työpaikkoja, jotta se olisi kansantaloudellisesti kannattavaa.

Pitkittänyt työttömyys heikentää nopeasti ammattitaitoa, työkykyä ja henkilön hyvinvointia. Jo työttömyyden alusta lähtien tulisi varmistaa, että työttömyys ei johda eristäytymiseen ja syrjäytymiseen. Kunnille ja TE-toimistoille tulisi asettaa velvoite osallistaa työttömät yhteiskuntaan. Keinoina osallistamiseen on perinteisten TE -hallinnon toimenpiteiden lisäksi myös vapaa-ajan palvelut ja yhteisöllinen päivätoiminta. Tämä osallistaminen sovitetaan yksilön toimintakyvyn mukaan, mutta työttömillä on vastaavasti velvollisuus ottaa sitä vastaan. Työttömien lisäksi osallistava sosiaaliturva koskisi myös työttömyysturvan ulkopuolella olevia, esimerkiksi pelkän toimeentulotuen varassa olevia.

Toimenpide-ehdotus 6.1: Veloitetaan kunnat ja TE-toimistot osallistamaan työttömät yhteiskuntaan ja säädetään sosiaaliturvaa tukemaan tätä

Osallistava sosiaaliturva ylläpitää työkykyä ja vähentää syrjäytymistä. Tämä vähentää korjaavien palveluiden tarvetta ja niistä aiheutuvia kustannuksia. Järjestelmän tavoitteena on mahdollistaa osallisuus mahdollisimman monelle työmarkkinoiden ulkopuolella olevalle. Nykyisin Suomi poikkeaa muista Pohjoismaista, sillä aktiivisen sosiaalipolitiikan harjoittaminen on vähäisempää.

Osallistava sosiaaliturva lisää työnteon kannustavuutta, kunjärjestelmän jäykkyys ei kannusta enää valitsemaan vapaalla oloa työnteon sijasta. Osa työttömistä tulee kokemaan osallistavan sosiaaliturvan pakkona, mutta väestötasolla syrjäytyminen ja sen mukana tuomat ongelmat vähenevät. Tavoitteiltaan osallistava sosiaaliturva sopii hyvinvointiyhteiskunnan ideologiaan. Samalla se lisää sosiaaliturvan legitimitettä.

Osallistavan sosiaaliturvan toteutusta varten perustetaan kuntien ja TE-toimistojen yhteinen palvelupiste. Vaihtoehtoisesti kuntien ja TE-toimistojen yhteistyötä tiivistetään muulla tavoin muun muassa yhteisiä tietojärjestelmiä ja tietojen vaihtoa kehittämällä. Osallistaviin työttömien aktivointitoimenpiteisiin sisällytetään perinteisen aktiivisen sosiaalipolitiikan keinovalikoiman lisäksi vapaa-ajan palvelut, kuten liikunta- ja kulttuuripalvelut. Toimenpiteet sovitetaan yksilön toimintakyvyn ja tarpeiden mukaisesti.

Kunnille ja TE-toimistoille lisätään sanktioidut ja kannustavat velvoitteet tarjota työttömäksi jääneille osallistavan sosiaaliturvan mukaisia aktivointitoimenpiteitä. Uudistus lisää kuntien tarjoamien palveluiden määrää. Uudistus tulee huomioida kunnille maksettavissa valtionosuuksissa. Kunta ja TE-toimisto veloitetaan tekemään yhteistyötä yhteispalvelupisteissä tai vaihtoehtoisesti siten, että TE-toimiston palveluita sisällytetään kuntien toimitiloihin. Tiedon kulku ja vaihto tulee olla saumatonta kunnan, TE-toimiston ja muiden toimijoiden kesken.

Toimenpide-ehdotus 6.2: Luovutaan sovitellun työttömyysturvan työajanseurannasta siten, että työnteko katsotaan osa-aikaiseksi tiettyyn rajaan asti pelkkien ansioiden perusteella

Mikäli työttömällä on satunnaisia tai osa-aikatyöstä saatuja tuloja, työtulot sovitellaan yhteen työttömyyspäivärahan kanssa. Sovitellussa päivärähassa jokainen ansaittu euro vähentää työttömyysturvaa 50 senttiä. Soviteltoon päivärahaan liittyy kaksi vastakkaista huolta. Toisaalta huoli siitä, että se on kannustamaton tiukan tulovähenteisyyden ja byrokratian vuoksi. Toisaalta, että se on liian edullinen ja houkuttelee osa-aikatyöhön kokoaikatyön asemesta sekä saattaa johtaa työnantajan ja työntekijän yhdessä sopimaan keinotteluun.

Lyhytkestoisten ja pienimuotoisten töiden vastaanottamiseen voitaisiin kannustaa vähentämällä näiden töiden vastaanottamiseen liittyviä byrokratialoukkuja. Yksi vaihtoehto voisi olla luopuminen soviteltuun työttömyysturvaan liittyvästä työajanseurannasta eräissä tilanteissa. Lyhytkestoisten ja osa-aikaisten töiden vastaanottamiskynnystä voitaisiin madaltaa, jos näissä tilanteissa voitaisiin luopua sovitellun työttömyysturvan toimeenpanon edellyttämästä työajanseurannasta. Jatkovalmistelun pohjana voisi olla malli, jossa työnteko katsottaisiin osa-aikaiseksi tiettyyn rajaan asti ansioiden perusteella ilman erillistä työaikaseurantaa. Muutoksella ei olisi kustannusvaikutuksia, sillä muutos ei vaikuttaisi sovittelun piirissä olevien ansiotulojen määrään. Muutos vähentäisi hallinnollista työtä ja madaltaisi lyhyt- ja osa-aikaisten töiden vastaanottokynnystä.

Toimenpide-ehdotus 6.3: Etuoikeutetaan osa ansiotulosta asumistukeen pienipalkkaisille

Yleinen asumistuki luotiin alun perin pienituloisten työssäkäyvien lapsiperheiden tueksi. Nykyisin asumistuen tuloajat ovat tasolla, että kokopäivätyössä olevilla ei yleensä ole mahdollisuutta saada asumistukea. Yksinasuvalla pääkaupunkiseudulla asumistuki alkaa pienentyä 675 euron jälkeen ja lakkaa kokonaan 1 785 euron tuloilla. Pariskunnalla rajat ovat 200–400 euroa korkeammat.

Korkeiden asumiskustannusten vuoksi muuttaminen kasvukeskukseen pienipalkkaisen työn perässä ei ole usein taloudellisesti kannattavaa. Tämä ongelma lieventyisi, mikäli pienipalkkainen työntekijä voisi saada asumistukea. Asumistuen tuloajojen korottaminen kaikilta olisi erittäin kallista. Sen sijaan etuoikeuttamalla osa ansiotuloista saadaan sama vaikutus kohdennettuna vain työssäkäyviin pienituloisiin. Asumistukea saavista kotitalouksista noin neljänneksellä on palkkatuloja.

Toimenpide-ehdotus 6.4: Yhdenmukaistetaan asumismenojen korvauksen tasot ja määräytymisperusteet asumistuessa ja toimeentulotuessa

Toimeentulotuki on tarkoitettu tilapäiseksi, viimesijaiseksi ja harkinnanvaraiseksi tueksi ylittämissä tilanteissa tai poikkeuksellisissa menoissa. Tämän vuoksi toimeentulotuessa on hyvin vähän työnteon kannusteita eikä niitä ole katsottu mielekkääksi sinne rakentaakaan, pientä

etuoikeutettua ansiotuloa lukuun ottamatta. Toimeentulotuen kannustavuutta voidaankin parantaa parhaiten huolehtimalla siitä, että toimeentulotuki on mahdollisimman paljon alkupe-
räisen tarkoituksensa mukaisesti lyhytaikainen tuki yllättävissä tilanteissa

Kelan syyperusteista etuutta ja asumistukea saava kotitalous on lähtökohtaisesti oikeutettu myös toimeentulotukeen. Kelan syyperusteiset etuudet ovat kaikki korkeampia kuin toimeentulotuen perusosa. Perustoimeentulotuessa korvataan kuitenkin myös asumismenot. Tavallisesti asumismenoja korvataan kunnan kohtuulliseen vuokratasoon asti, minkä seurauksena toimeentulotuessa korvataan selvästi korkeampia asumismenoja kuin Kelan asumistuessa. Tämä selittää osaltaan toimeentulotuen muuttumisen pysyväluonteiseksi tueksi suurelle osaa perusturvan varassa olevilla. 1990-luvulla toimeentulotukimenoista arvioitiin noin kolmanneksen menevän asumismenojen korvaukseen, vuonna 2010 osuuden arvioitiin olevan noin puolet.

Niin asiakkaan kuin kannusteidenkin kannalta ei ole mielekästä, että perusturvan ja asumistuen varassa oleva kotitalous joutuu turvautumaan toimeentulotukeen pelkästään siitä syystä, että Kelan asumistuki on matalampi kuin asumismenojen korvaustaso kunnallisessa toimeentulotuessa. Asumismenojen korvaus tulisi tapahtua asumistukijärjestelmän kautta.

Asumistuen ja perustoimeentulotuessa korvattavien asumismenojen rajat voitaisiin yhtenäistää, tai ainakin lähentää nykyisestä. Vuonna 2015 tapahtuva yleisen asumistuen kokonaisuudistus yhdenmukaistaa näiden kahden asumisen tuen myöntämisehtoja, kun asumistuessa siirrytään kotitalouden koon ja kuntaluokan mukaisiin hyväksytyihin enimmäisasumismenoihin. Mutta tasoero asumistuen ja toimeentulotuen asumismenojen korvaustasojen välillä säilyy. Asumismenojen korvauksen tasoero koskee ennen kaikkea suurimpia kaupunkeja. Sallimalla asumistuessa nykyistä huomattavasti suurempaa kunnittaista vaihtelua (toimeentulotuen tapaan), voitaisiin kustannustehokkaasti lähentää asumistuen ja toimeentulotuen asumismenojen korvaustasoja. Jo nykyjärjestelmässä asumistukeen tehdyn korotuksen menolisäyksestä palautuu toimeentulotuen menojen alentumisena jopa 50 prosenttia. Mikäli asumistuen korotus kohdennetaan suurempiin kaupunkeihin, toimeentulotuen tarpeen väheneminen on vieläkin voimakkaampaa. Työnteon kannustavuus lisääntyy, kun kotitalouksia siirtyy pois toimeentulotuelta ensisijaisten etuuksien piiriin.

Toimenpide-ehdotus 6.5: Perustetaan eläkeläisten osa-aika-, pätkä- ja keikkatöiden sekä vapaaehtoistyön välitys

Ikääntyneet käyvät entistäkin enemmän töissä ja heillä on vahva suuntautuminen työhön – myös eläkkeellä. Vanhuseläkkeellä olevilla työtulojen ansaitseminen on taloudellisesti erittäin kannustavaa. Sen sijaan ongelmana on usein oikeanlaisen työnvälityksen puuttuminen vanhuseläkkeellä oleville työhaluisille.

Vuokratyönvälitysyrittäjä Opteam on jo useamman vuoden ajan tukenut ikääntyneiden työllistymistä eläkeläisten työnvälityspalvelu Nestorin kautta. Lappeenrannassa on puolestaan saatu kannustavia kokemuksia eläkeläisten ylläpitämästä osuuskunnasta, joka välittää eläkeläisiä vuokratyöhön. Pääsääntöisesti eläkeläisiä on työllistänyt kunnallinen kotihoito. Lappeenrannan esimerkki on levittänyt osuuskuntatoiminnan myös Lahteen ja Kouvolaan. Sekä eläkeläisten vuokratyönvälitys että osuuskuntatoiminta voi olla yksi keino vastata väestön ikääntymisestä syntyvään sosiaali- ja terveydenhuollon työvoimapulaan. Lisäksi mahdollisuuksista sekä palkka- että vapaaehtoistyöhön eläkkeellä tulisi tiedottaa nykyistä paremmin.

TAVOITE 7. Kaikilla on asunto ja hyvä asuinympäristö sekä oikeus välttämättömään tietoliikenteeseen ja kansalaiskorttiin

Asunnolla, kodilla ja hyvällä asuinympäristöllä on keskeinen merkitys hyvinvoinnille. Koti on ihmisten hyvinvoinnille yksi tärkeimmistä paikoista. Viihtyisä asuinympäristö vaikuttaa myönteisesti asukkaan hyvinvointiin. Asuinympäristön yhteisöllisyyden vahvistaminen on keskeisessä asemassa asukkaan hyvinvoinnin lisäämisessä tulevaisuudessa. Väestön ikääntyminen lisää tarvetta tukea kotona asumista mahdollisimman pitkään ja tarve uudentyypisille asumisratkaisuille kasvaa.

Väestön ikääntyessä rakennusten esteettömyys on aiempaa tärkeämpää. Ympäristö tai yksittäinen rakennus on esteetön silloin, kun kaikilla käyttäjillä on pääsy rakennukseen ja se on kaikille käyttäjille toimiva, turvallinen ja miellyttävä. Lisäksi tilat ja niissä olevat toiminnot ovat mahdollisimman helppokäyttöisiä ja loogisia. Vaikka esteettömyys käsitteenä viittaa usein rakennetun ympäristön esteettömyyteen, esteettömyys on laaja kokonaisuus. Se tarkoittaa myös kaikkien kansalaisten sujuvaa osallistumista työntekoon, harrastuksiin, kulttuuriin ja opiskeluun. Se merkitsee palvelujen saatavuutta, välineiden käytettävyyttä, tiedon ymmärrettävyyttä ja mahdollisuutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.

Kaikenikäisten Suomen näkökulmasta tarvitaan myös muita toimenpiteitä, jotta kaikilla olisi oikeus asuntoon, hyvään asuinympäristöön, osallisuutta tukevaan tietoliikenteeseen ja esteettömyyteen.

Toimenpide-ehdotus 7.1: Turvataan asunnon tarpeessa oleville asunto vahvistamalla Asunto ensin -politiikan käyttöönottoa

Suomessa on 8 300 asunnotonta, näistä 450 on kodittomia perheitä. Asunnottomuus keskittyy Helsinkiin. Asunnottomien määrä on vuosia pysynyt samana, mutta joillakin ryhmillä, kuten maahanmuuttajilla asunnottomuus on kasvanut ripeästi. Monet pitkäaikaisasunnottomat ovat kuitenkin saaneet asunnon, sillä heille on rakennettu viime vuosina runsaasti tukiasuntoja. Suomi on Euroopan mallimaita Asunto ensin -periaatteen toteuttajana. PAAVO Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelmalla 2012–2015 halutaan poistaa asunnottomuus kokonaan. Hallitus jatkaa työtään pitkäaikaisasunnottomuuden poistamiseksi. Edellisen vähentämishojelman kausi päättyi vuonna 2011. Ohjelman tavoitteena oli puolittaa pitkäaikaisasunnottomuus lisäämällä 1 250 asuntoa ja tukiasuntoa pitkäaikaisasunnottomille. Tämä määrällinen tavoite ylitettiin. Uuden ohjelmakauden tavoitteena on poistaa pitkäaikaisasunnottomuus kokonaan vuoteen 2015 mennessä. Erityisesti Helsingissä vuokra-asuntopula uhkaa kuitenkin tavoitteen toteutumista.

Asunto ensin -politiikkaa ei kuitenkaan tule rajata vain pitkäaikaisasunnottomuuteen, sillä nopeimmin kasvava asunnottomien ryhmä ovat nuoret alle 25-vuotiaat helsinkiläiset. He eivät yleensä asu kadulla vaan kavereiden nurkissa. Syynä on halpojen vuokra-asuntojen puute. Asia kytkeytyy myös nuorisotakuun toteuttamiseen, sillä sen onnistumiseksi nuori tarvitsee myös asunnon. Asunnottomien suurin ryhmä ovat hiljan eronneet miehet, joiden ongelma tosin yleensä poistuu nopeasti. Perheet joutuvat asunnottomiksi vuokratarjainten takia.

Asunto ensin -politiikan mukaisesta halpojen vuokra- ja tukiasuntojen rakentamista tulee lisätä erityisesti nuorille ja perheille. Valmisteilla olevaan sosiaalihuoltolakiin tulee sisällyttää pykälä, että sosiaalitoimen puoleen kääntyvää asunnotonta asiakasta on autettava asunnon saannissa. Sosiaalitoimen palveluilta ja tukitoimilta ei voitane odottaa vaikuttavuutta ihmisen selviytymiskyvyn parantumisena, jos ihminen on asunnoton.

Toimenpide-ehdotus 7.2: Selvitetään nykyisten esteettömyyssäännöksiä lieventämistä

Kohtuuhintainen asuntorakentaminen on erityisesti pääkaupunkiseudulla ongelma, joka vaikeuttaa muun muassa nuorten työllistymistä. Nykyisiä asuntojen esteettömyyttä koskevia säännöksiä on pidetty liian tiukkoina ja yhtenä syyppäänä asuntojen kalleuteen. Esimerkiksi selvitysmies Olavi Syrjäsen esitykset rakentamisen hintaa nostavien normien karsimisesta koskevat myös esteettömyyttä. Lisäksi selvityksen mukaan ARAn on keskityttävä vahvemmin kohtuuhintaisen vuokra-asumisen edistämiseen.

Vaikka työryhmä nostikin esiin kysymyksen ylisääntelyn purkamisesta rakennusohjeista (asunnot ja laitokset), olisi kuitenkin huolellisesti pohdittava, onko ikääntyvän väestön oloissa järkevää lieventää esteettömyysvaatimuksia. Kun ihminen vanhenee, vammautuu tai muuten tulee esteetöntä asuntoa tarvitseväksi, pitäisi hänen muuttaa, mahdollisesti myydä asuntonsa ja ostaa uusi, jos nykyinen sattuu olemaan ei-esteetön. On arvioitava, kumpi on kalliimpaa, esteettömien asuntojen rakentaminen vaiko asunnon muuttaminen jälkikäteen esteettömäksi. Jälkikäteen muuttamista voidaan tukea myös asunnonmuutostuen avulla kuten nykyisissäkin sosiaalipalveluissa. Olisi kuitenkin selvitettävä eri vaihtoehtojen kustannuksia ja hyötyjä.

Toimenpide-ehdotus 7.3: Otetaan käyttöön aktiivinen tilapolitiikka

Koulut ja muut vastaavat julkiset tilat tulee saada asukkaiden ja järjestöjen käyttöön. Asia voidaan merkittävästi edistää esimerkiksi sähköisin lukoin, jolloin järjestölle annetaan käyttöoikeus. Kevytrakenteisesti voidaan erottaa ne tilat, jotka eivät ole ulkopuolisen käyttäjän käytettävissä. Siivous otetaan osaksi käyttöehtoja ja käyttöehtojen rikkominen katkaisee käyttöoikeuden. Uusissa rakennuksissa voidaan jo suunnittelussa ottaa huomioon ulkopuolinen käyttö esimerkiksi erillisillä sisäänkäynneillä pukuhuoneisiin ja voimistelusalaisiin, kotitalousluokkiin ja muihin eniten ulkopuoliseen käyttöön soveltuviin tiloihin.

Toimenpide-ehdotus 7.4: Luodaan hyvälle erityisasumisen rakentamiselle vapaaehtoinen tuotemerkki

Tuotemerkki antaa kansalaisille selkeän käsityksen tuotteen laadusta ja sen takaamasta toiminnallisuudesta. Erityisasuminen nostaa vanhusten ja vammaisten henkilöiden tarpeet esiin. Tuotemerkki auttaisi kansalaisia hahmottamaan, mitä asuminen käyttäjälle tarjoaa. Se tarjoaa myös kilpailuedun yrityksille ja palveluille, jotka täyttävät tuotemerkin vaatiman laatutason.

Vapaaehtoisena toteutettu tuotemerkki on syytä valmistella mahdollisimman monien tahojen kanssa. Kaavoitus- ja rakennusalan asiantuntemus, arkkitehtuuri, esteettiset näkökohdat, esteettömyys laajasti ymmärrettynä (tasot, kaiteet, kahvat, valaistus, kuuluvuus ja kommunikointimahdollisuudet), sosiaaliset tarpeet (yhteiset tilat, harrastusmahdollisuudet, liikkumisen mahdollisuus ja tuki) elinkaariajattelu, turvallisuusnäkökohdat ja rakennusmateriaalien valinta (mm. likaantumattomat ja liukastuttamattomat pinnat) on huomioitava ja mukaan saatava vahva asiakas- ja kansalaisnäkökohta.

Toimenpide-ehdotus 7.5: Parannetaan liikkumisen esteettömyyttä: loivat luiskat, penkit, levähdyspaikat, matalalattiabussit

Liikenne- ja viestintäministeriön esteettömyyden tutkimus- ja kehittämisohjelma ELSA päättyi 2005. ELSAn tavoitteena oli virtaviivaistaa esteettömyys kaikkeen suunnitteluun rakentamiseen ja samalla liikennesuunnitteluun. Esteettömyys ei kosketa vain iäkkäitä tai vammaisia, vaan kaikkia käyttäjiä, esimerkiksi lastenvaunujen ja -rattaiden kuljettajia. Parhailaan LVM:ssä ei kuitenkaan ole esteettömyyden ohjelmaa menossa, eikä vireillä myöskään ole uutta ohjelmaa. Uusi esteettömyydenohjelma on tarpeen liikkumisen esteettömyyden edistämiseksi.

Toimenpide-ehdotus 7.6: Tarjotaan kaikille kohtuuhintaiset tietoyhteydet sähköisen asioinnin esteettömyyden turvaamiseksi.

Julkinen hallinto kehittyy kohti sähköistä hallintoa. Sähköisellä asiointilla tarkoitetaan julkisen hallinnon palvelujen käyttämistä tieto- ja viestintätekniikan avulla. Julkisen hallinnon siirtyminen sähköiseksi vaatii, että huolehditaan siitä, että kaikilla on pääsy niihin. Sähköisen julkisen hallinnon on oltava samalla tapaa kuin asiointi virastossa jokaisen kansalaisen kaikkialla saavutettavissa. Kohtuuhintainen valtakunnallinen tietoyhteys on oltava jokaisen suomalaisen saatavilla sähköisen asioinnin hoitamiseksi. Vuonna 2008 ”Laajakaista kaikille” -ohjelmassa asetettiin tavoitteeksi, että nopea 100 Mb/s -laajakaistaverkko on vuoteen 2015 mennessä enintään kahden kilometrin tilaajajohdon päässä vakinaisista asuinpaikoista. Kohtuuhintaisen laajakaistaverkon takaaminen kaikille eri puolilla maata asuville on varmistettava. Maksuton sähköinen asiointi on järjestettävä julkisten tilojen, esimerkiksi kirjastojen, yhteyteen.

Digitaalinen kuilu on keskeinen asia sähköisessä asiointissa. Digitaalisella kuilulla (tai kahtiajaolla) tarkoitetaan yhteiskunnan jakautumista niihin, joilla on mahdollisuus käyttää informaatio- ja viestintäteknologiaa ja niihin, joilla tätä mahdollisuutta ei ole. Esteettömyyden toteutumisen sähköisissä palveluissa on olennainen osa digitaalisen kuivun kaventamista. Fyysisen pääsyn (kohtuuhintaisen internet-yhteyden ja internet-yhteyteen tarvittavien laitteiden) lisäksi tulee varmistaa sähköisen asioinnin edellyttämien taitojen hallintaa. Kyse ei ole ainoastaan siitä, että ihmisillä ei ole tarvittavia välineitä, vaan myös siitä, että kaikki eivät osaa ja kykene käyttämään modernia tietotekniikkaa. On varmistettava näiden ihmisten asiointimahdollisuudet. Erityisesti vanhusten osaamista ja valmiuksia teknologian hyödyntämiseen tulee tukea.

Toimenpide-ehdotus 7.7: Turvataan kaikille mahdollisuus sähköiseen tunnistautumiseen

Virallisia henkilöllisyystodistuksia ovat poliisin myöntämä henkilökortti ja passi. Henkilökortin hinta on 53 euroa, passin 52 euroa (1.1.2013 alkaen). Molemmat ovat voimassa viisi vuotta. Monelle vähävaraiselle kansalaiselle yli 50 euron kertakustannus voi olla liian suuri. Kuitenkin virallista henkilöllisyystodistusta tarvitaan esimerkiksi äänestystilanteessa. Virallisen henkilöllisyystodistuksen hinta voi siten olla esteenä vähävaraisten kansalaisten demokratiaan osallistumiselle ja kansalaisoikeuksien toteutumiselle. Lisäksi virallista henkilöllisyystodistusta tarvitaan usein asioidessa julkisen hallinnon asiakaspalvelupisteissä. Myös pankkikortilla maksaminen vaatii usein henkilöllisyyden todistamista. Valtion tulisi turvata kansalaisilleen sähköinen varmenne, jonka avulla kukin voisi todistaa identiteettinsä. Yksi vaihtoehto olisi ottaa Viron tapaan käyttöön digitaalinen kansalaiskortti, jonka hinta on vaikkapa porrastettu tulojen ja elämänvaiheen mukaan niin, että se on lapsille, nuorille ja vähävaraisille jopa maksuton.

TAVOITE 8. Vahvistetaan sosiaalisen pääoman kasvua ja käyttöön ottoa

Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan yksinkertaistettuna kansalaisten kykyä toimia keskenään, luottaa toisiinsa, vastavuoroisuutta sekä olla suhteessa yhteiskunnan toimijoihin. Tutkimukset osoittavat, että kansalaisaktiivisuuteen kannustava kulttuuri on keskeinen kansalaisten ja demokratian välinen yhteyden rakentaja. Muun muassa Maailmanpankki on nostanut sosiaalisen pääoman yhdeksi talouskasvun tärkeimmistä tekijöistä. Kansalaistoiminta lisää sosiaalista pääomaa. Järjestöillä on yhteiskunnassa tärkeä rooli kansalaisten osallistumismahdollisuuksien tarjoajina, yhteisöllisyyden vahvistajina sekä sosiaalisen pääoman luojina. Järjestöjen kautta yksittäiset ihmiset toteuttavan mahdollisuuksiaan osallistua, vaikuttaa yhteiskuntaan ja huolehtia omasta yhteisöstään. Järjestöt tarjoavat tukea erityisesti vapaaehtoistoiminnan kautta. Kaikki vapaaehtoistoiminta ei ole järjestäytyntä, ja onkin tärkeää tunnistaa kansalaisten omaehtoisen vapaaehtoistoiminnan arvo ja tukea myös sitä monipuolisesti. Kansalaisyhteiskunta on mahdollista vain aktiivisten kansalaisten kautta. Kansalaistoimintaa ja sen toimintaedellytyksiä tulee tukea, ja kansalaisjärjestöjen ja -toiminnan edellytyksiä vapaaehtois- ja auttamistyön tekijöinä tulee vahvistaa.

Toimenpide-ehdotus 8.1: Kehitetään lähidemokratiaa kansalaisten osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien vahvistamiseksi

Kansalaisten osallisuuden ydinkysymyksiä on mahdollisuus vaikuttaa itseä, lähiyhteisöä ja laajemmin yhteiskuntaa koskeviin kysymyksiin. Äänestysaktiivisuuden jatkuvasti pienentyessä demokraattisesti valittujen toimielinten edustuksellisuus kuitenkin kyseenalaistuu, mikä samalla voi heikentää niiden mandaattia. Vaikuttamismahdollisuuksien heikentymistä esiintyy myös kuntaliitosten seurauksena. Kasvaneiden kuntien poliittiset toimijat eivät välttämättä enää tunne kunnan syrjäisempien alueiden oloja. Edelleen hyvinvointipalvelujen keskittyminen voi johtaa suuriin organisaatioihin, joissa päätöksentekijät menettävät kosketuksen paikallisiin palvelutarpeisiin samoin kuin kaikkein haavoittuvimpien ihmisten tilanteisiin.

Näiden haasteiden ottaminen huomioon edellyttää edustuksellisen demokratian varaan nojaavan päätöksenteon uudistumista niin, että kansalaisten aktiivisuutta hyödynnetään nykyistä monipuolisemmin. Uudet teknologiat sekä yhä koulutetumpi, taitavampi, toimintakykyisempi ja aktiivisempi väestö edellyttävät, että suoran vaikuttamisen muotoja kehitetään edelleen. Kansalaisaloitteen kehittämisen ohella tulee selvittää mahdollisuuksia kansanäänestysten hyödyntämiseksi ja lähidemokratian nivomiseksi kuntien päätöksentekojärjestelmää. Erilaisia alueellisia toimielimiä on jo toiminnassa tai kokeiltu eri puolilla Suomea (Posion kyläneuvosto, Rovaniemen ja Sonkajärven aluelautakunnat, Salon aluetoimikunnat jne.). Näissä omaksuttujen käytäntöjen sovellettavuutta erityyppisiin kuntiin on syytä selvittää edelleen.

Toimenpide-ehdotus 8.2: Vahvistetaan ja tuetaan koulun roolia osallisuuteen kasvattajana ja kansalaisvaikuttamisen areenana

Tutkimusten mukaan suomalaiset nuoret tuntevat Suomen poliittisen järjestelmän varsin hyvin, mutta heiltä puuttuu omia osallistumisen kokemuksia ja uskoa omiin vaikuttamismahdollisuuksiin. Opetussuunnitelmaa sekä koulujen päätöksentekokulttuuria ja -käytäntöjä uudistamalla voidaan vahvistaa näitä kokemuksia. Demokratian ja osallistumisen kokemusten tuominen koulutyön arkeen antaa nuorille eväitä vahvaan yhteiskunnalliseen jäsenyyteen myös aikuisina.

Yhteisistä asioista ja yhteiskunnan kehittämisestä kiinnostuneen ja valveutuneen kansalaisidentiteetin vahvistaminen on koulun keskeinen tehtävä. Demokratiakasvatus ja kansalais-

taitojen harjaannuttaminen ovat koulun ydintehtäviä, jotka nykyisessä tieto-oppimista korostavassa kulttuurissa jäävät helposti sivuun. Siksi yhteiskunnallisen vaikuttamisen opetuksen ei pitäisi jäädä koululuokkaan tai yhden oppiaineen varaan. Kun opetuksessa käsitellään kansalaisvaikuttamista, sitä pitää voida kokeilla myös käytännössä. Oppilaat voivat laatia kuntalaisaloitteen, tehdä yhteistyötä kansalaisjärjestöjen kanssa, päästä seuraamaan lautakunnan kokousta, toteuttaa tutkivaa journalismia ryhmätyönä, hyödyntää sosiaalista mediaa nuorten yhteiskunnallisena ilmaisukanavana tai järjestää heille tärkeistä aiheista keskustelutilaisuuden paikallisille poliitikoille.

Koulu voi kasvattaa oppilaita vahvoiksi kansalaistoimijoiksi myös koulun sisäistä päätöksentekoa demokratisoimalla. Oppilaskuntatoiminnan roolia jäsentämällä ja vahvistamalla voidaan tarjota aktiivisille oppilaille aitoja mahdollisuuksia vaikuttaa. Tämä ei kuitenkaan riitä. Merkittävistä koulutyöhön liittyvistä muutoksista pitäisi koulussa tai oppilaitoksessa järjestää neuvoa-antava äänestys. Konkreettiseen asioiden päätöksentekoon osallistuminen sen eri vaiheissa antaa sellaisia omaa arkea lähellä olevia vaikuttamisen kokemuksia, joita ei edustajia vaaleilla valittaessa välttämättä saa. Lisäksi toiset nuoret ja heidän kanssaan muotoutuva nuorisokulttuurinen arki muodostavat tärkeän osan kouluviihtyvyydestä. Nuorten keskinäisiin ryhmäsuhteisiin panostaminen muun muassa opettajankoulutuksen sisällöissä on keskeinen ehto myös nuorten yhteiskunnallisen jäsenyyden tukemisen kannalta.

Toimenpide-ehdotus 8.3: Raivataan kansalais- ja järjestötoimintaa haittaava pikkutarkka byrokratia

Kansalaisyhteiskuntaa ja yhteisöjen omaa toimintaa haittaa liian usein pikkutarkka byrokratia. Verotus- ja kilpailulainsäädännön tiukka tulkitseminen estää monen hyvän tarkoituksen toteutumisen. Ongelmia aiheutuu muun muassa siitä, että ei eroteta, mikä toiminta on kunnallista tai yksityistä palvelutuotantoa ja mikä on vapaaehtoistoimintaan perustuvaa kansalaisyhteiskuntaa vahvistavaa toimintaa.

Verottajan tulkinta vapaaehtoistyöstä palkkatyönä rajoittaa vapaaehtoistyön tekemistä. Esimerkiksi vanhempien vapaaehtoistyö urheiluseuroissa tulkitaan palkkatyöksi, jos vapaaehtoistyö alentaa lapsen jäsenmaksuja. Olisi järkevää säätää jokin vuosiraja, jonka alle jäävä vapaaehtoistyöstä saatava taloudellinen hyöty ei olisi veronalaista tuloa. Näin muun muassa helpotettaisiin pienituloisten lapsiperheiden mahdollisuutta tukea lapsen osallistumista esimerkiksi urheilu- ja kulttuuriharrastuksiin. Samalla edistetään perheiden hyvinvointia ja kansanterveyttä. Sama pätee myös muuhun vapaaehtoistyöhön.

Keskeinen tapa parantaa kansalaisjärjestöjen toimintaedellytyksiä on poistaa toiminnan esteitä. Kansalaistoiminnan edellytyksiä tulee parantaa poistamalla, vähentämällä ja yksinkertaistamalla hallintobyrokratian taloudellisia ja hallinnollisia velvoitteita. Tarvitaan este sellaiselle byrokratialle, joka estää tai hankaloittaa avoimen, innovoivan ja spontaanin yhteisöjä ja yhteisöllistä hyvinvointia edistävän toiminnan. Byrokratian tulee tukea kansalaistoimintaa, ei estää sitä. Tarvitaan selvitys, jossa kartoitetaan lainsäädännöstä vapaaehtoistyötä haittaavat esteet.

Toimenpide-ehdotus 8.4: Käynnistetään sosiaalisen pääoman käyttämiselle ja kehittämiselle oma ohjelma

Vapaaehtoistyö, kansalaistoiminta ja osallistuminen ovat sosiaalisen pääoman olennaisimpia ilmentymiä. Suomessa sosiaalisen pääoman taso on korkea, mutta sen käyttämiseen ja hyödyntämiseen (sekä kartuttamiseen) puuttuu kansallinen strategia. Kunnat eivät osaa tai halua hyödyntää kansalaistoimintaa tehokkaasti ja kehittää yhteistyötä. Tarvitaan laajapohjainen so-

siaalisen pääoman ohjelma. Ministeriöt ja kunnat eivät osaa turvautua tähän pääomaan. Yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa on paljon, mutta sosiaalisen pääoman yhteisen kehittämisen suuntaviivat puuttuvat. Nyt kunnat parhaimmillaan vain joko ostavat palveluita tai antavat järjestöavustuksia.

Sosiaalisen pääoman strategiatyöstön yhtenä elementtinä pitäisi olla palvelulupaukseen liittyen myös työnjaon selkiyttäminen yhteiskunnan ja kolmannen sektorin välillä. Järjestökenttä elää voimakasta muutosvaihetta, kun sen aikaisemmin harjoittama palvelutuotanto on siirtymässä yrityksille. Viimeisimmän järjestöbarometrin mukaan jo vuonna 2012 enemmistö palvelutuotannosta oli siirtynyt pois järjestökentältä.

Sosiaalisen pääoman ohjelman tulee kattaa eri-ikäiset kansalaiset. Päiväkodeilla, kouluilla ja oppilaitoksilla on keskeinen merkitys aktiivisen kansalaisuuden kasvun tukemisessa. Suomessa vain IB-lukiot sisällyttävät opetusohjelmaansa vapaaehtoistoiminnan. Eläkeläiset ovat nuorten ohella aktiivisia vapaaehtoistyön tekijöitä. Aikaisempaa suuremmalla osalla eläkeläisistä on hyvä terveys ja paljon toimintakykyä. Vapaaehtoistoiminta voi tarjota monelle mielekästä toimintaa. Ohjelman tulee sisältää toimenpiteitä, joilla lisätään eri-ikäisten kansalaisten tiedonsaannin mahdollisuuksista toimia vapaaehtoistyössä.

TAVOITE 9. Tutkimuksella tietoon pohjaavaan päätöksentekoon, kehittämistyöllä hyvät käytännöt leviämään

Kaikenikäisten Suomi -työryhmän työskentelyn aikana tuli esiin useita tutkimustarpeita. Yleisesti koettiin, että päätöksenteko ei riittävästi perustu todennetulle tiedolle. Tämä johtuu yhtäältä päätöksentekijöiden asennoitumisesta, jossa tutkimustiedolle ei anneta tarpeellista painoa. Mutta myöskään tutkimusjärjestelmää ei ole viritetty tuottamaan riittävästi päätöksenteon kannalta relevanttia tietoa.

Toimenpide-ehdotus 9.1: Toteutetaan hanke pohjaisen kehittämispolitiikan vaikuttavuuden arviointi ja selvitys toimintojen pitkäjänteisen ja jatkuvan kehittämisen mahdollisuuksista

Hanke pohjainen kehittämistoiminta on kasvanut nopeasti. Suomen sosiaali- ja terveydenhuolto on runsaan 20 vuoden ajan pyrittä uudistamaan ja uudistettu lukuisin hankkein, on eletty hankekehittämisen aikaa. Yksittäisistä hankkeista on tehty arviointeja. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisesta kehittämissuunnitelmasta (KASTE) 2008–2011 on toteutettu arviointi. Ohjelmien nähdään usein luoneen uudenlaisia kehittämis- ja yhteistyöverkostoja. Hankkeiden heikkouksina on kuitenkin nähty muun muassa irrallisuus arkityöstä ja vaikeudet juurruttaa ja levittää hankkeiden hyviä käytäntöjä.

Tarvitaan ohjelmaperusteisen kehittämistyön vaikuttavuuden arviointi, jossa perusteellisesti arvioidaan ohjelma- ja hanke pohjaisen kehittämistoiminnan tuloksellisuus. Kokonaisvaltaisessa, laajassa arviointityössä tulee arvioida hanke pohjaisen kehittämisen hyötyä ja haittoja eri toimijoille. Arvioinnissa tulee selvittää myös mahdollisuuksia painopisteen siirtämiseksi pitkäjänteisempään toimintojen jatkuvaan kehittämiseen ja rahoituksen suuntaamiseen siihen esimerkiksi osana valtionosuuksia.

Toimenpide-ehdotus 9.2: Tehdään selvitys ikäperusteisista laeista ja säädöksistä sen arvioimiseksi, mitkä ovat vielä nykyisellä ja tulevalla väestön ikärakenteella perusteltuja Lainsäädännössä on useita ikään perustuvia oikeuksia ja velvollisuuksia. Ikäperusteisista laeista ei ole kokonaisvaltaista tietoa, minkä vuoksi tarvitaan selvitys, johon kootaan kaikki ikäperusteiset säädökset ja jossa analysoidaan säädösten perustelut ja vaikutukset. Arvioinnissa tulee selvittää, kohtelee ko lainsäädäntö eri-ikäisiä neutraalisti, onko se sosiaalisesti oikeudenmukaista ja yhdenvertaista. Jos ikäperusteiset lait eivät ole enää perusteltuja tai ne ovat syrjiviä, ne on muutettava tai poistettava.

Tarkastelun kohteena tulee olla myös alemman tason säädökset sekä yhteiskunnan eri instituutit ja se esiintyykö niissä kansalaisten ikäperusteista, rakenteellista syrjintää. Vastaavanlainen selvitys on tehty perheen käsitteestä ja erilaisista perhemäärittelmistä lainsäädännössä.

Toimenpide-ehdotus 9.3: Käynnistetään eläketurvaa koskeva tutkimusohjelma

Tuotetaan tietoa sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Tarkastellaan eläketurvaa yhteydessä julkisiin palveluihin, vaihtoehtoihin palvelujen ja täydentävän sosiaaliturvan järjestämistapoihin ja niiden verokohteluun sekä tutkitaan yksityisen varautumisen soveltamista yhteen julkisten järjestelmien kanssa. Arvioidaan tutkimuksen avulla myös sitä, miten kansalaisten tietämys eläketurvasta ja eri sukupolvien luottamus eläketurvaan kehittyvät.

Toimenpide-ehdotus 9.4: Tuotetaan tietoa peruspalvelujen ja ehkäisevien ja edistävien toimien kustannusvaikuttavuudesta sekä tutkittuun tietoon perustuvia indikaattoreita palveluntuottajien ja päättäjien käyttöön

Kuntien taloustilannetta heikentävät ikääntyvä väestö ja hidastunut talouskasvu. Väestön ikääntyminen lisää iäkkäiden palvelujen käyttöä ja kustannuksia. Julkisten menojen lisäys näkyy erityisesti hoivapalvelujen käytöstä syntyvien kustannusten kasvuna. Hidastunut talouskasvu puolestaan vähentää verotuloja kunnissa. Näissä olosuhteissa kuntien päätöksentekijät joutuvat aiempaa tarkemmin harkitsemaan sitä, miten niukkeneviä voimavaroja käytetään. Päätöksenteon tueksi tarvitaan tietoa palvelujen käytön kustannuksista ja vaikuttavuudesta.

Tietoa peruspalvelujen kustannuksista ja vaikuttavuudesta normaaliolosuhteissa on kuitenkin olemassa hyvin vähän. Tutkimus Suomessa ja muissa maissa tarjoaa vain vähän näyttöä sosiaalipalvelujen ja perusterveydenhuollon palvelujen kustannuksista, vaikuttavuudesta ja kustannusvaikuttavuudesta. Tiedon puutteeseen vaikuttaa yhtäältä, että sopivia aineistoja kustannusvaikuttavuuden tutkimiseen ei ole ollut saatavilla, ja toisaalta, että sopivia vaikuttavuusmittareita ei ole kehitetty. Kustannusvaikuttavuuden todentamiseen tarvitaan siis aiempaa parempia aineistoja palvelujen käytöstä ja kustannuksista sekä aineistoja ja menetelmiä, joilla voidaan todentaa palvelujen käytön vaikuttavuus normaaliolosuhteissa. Tällä tavoin voidaan luoda tietoa ja indikaattoreita peruspalvelujen kustannusvaikuttavuuden todentamiseksi.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Terveys- ja sosiaalitalouden yksikössä on meneillään vuodesta 2010 tutkimus peruspalvelujen kustannusvaikuttavuudesta Suomessa. Hankkeessa kerätään kuntien rekistereistä saatavaa yksilötason tietoa perusterveydenhuollon ja sosiaalipalvelujen käytöstä. Tähän aineistoon yhdistetään yksilötason tietoja laitoshoidon palveluista, lääkkeiden käytöstä ja yksityisten terveystalujen käytöstä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Kelan rekistereistä. Lisäksi haetaan tietoa palvelujen käyttöön vaikuttavista taustamuutujista Tilastokeskuksesta. Tällä tavoin saadaan aikaan kokonaisuus, jonka avulla on mahdollista kuvata palvelujen käyttöä, hoitoketjuja, palvelujen kustannuksia ja vaikuttavuutta sekä kehittää menetelmiä palvelujen käytön vaikuttavuuden ja kustannusvaikuttavuuden todentamiseksi. Samantapaista tutkimusta tarvittaisiin myös ehkäisevistä toimista ja terveyden ja hyvinvoinnin edistämistoimien vaikutuksista.

Toimenpide-ehdotus 9.5: Levitetään ja otetaan käyttöön hyvät käytännöt terveystalujen kaventamiseksi

Sosioekonomiset terveyserot ovat Suomen häpeäpilkku. Ne liittyvät eriarvoisiin elämän lähtökohtiin ja eriarvoiseen terveystalujärjestelmään, mutta paljon on tehtävissä myös ottamalla aktiivisesti käyttöön jo olemassa olevia hyviä käytäntöjä. Eri hankkeissa ja alueilla terveystalujen kaventamisessa ja syrjäytymisen ehkäisyssä toimiviksi todetut käytännöt tulisi entistä tehokkaammin saattaa myös muiden tietoon ja käyttöön. Välineinä tiedon levittämisessä voivat toimia esimerkiksi Innokylä-ympäristössä toimivat oppimisverkostot, kuten Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja eriarvoisuuden vähentämisen oppimisverkosto, sekä THL:n Kaventa.fi-verkkopalvelu. Myös päättäjät ja tiedotusvälineet tulee pitää ajan tasalla sosioekonomisten terveystalujen kaventamisen rintamalla tapahtuvasta kehityksestä. Erityisen puhuttelevia olisivat tulokset, jotka sisältävät myös arvion terveystalujen kustannuksista ja niiden kaventamisella saavutettavista säästöistä.

Toimenpide-ehdotus 9.6: Kehitetään uusia palvelumuotoja palvelumuotoilun avulla

Palvelumuotoilu on menetelmä, jossa kansalaisten kanssa yhteistyössä on mahdollista kehittää palvelumuotoja, jotka vastaavat eri alueilla asuvan väestön erilaisiin tarpeisiin. Sekä Aalto-yli-

opisto että Lapin yliopisto tarjoavat osaamista tällä alueella. Yhteistyössä tutkimuslaitosten ja yliopistojen sekä muiden innovatiivisten yhteisöjen kanssa tulisi kehittää tutkimusohjelma sosiaali- ja terveyspalvelujen muotoiluun asiakaslähtöisiksi. Tässä yhteydessä voidaan myös selvittää, tarvittaisiinko alan koulutusohjelmiin soveltuvuustestejä.

Toimenpide-ehdotus 9.7: Asetetaan työryhmä valmistelemaan kansallista laatusertifiointia sosiaali- ja terveyspalveluihin

Palvelujen tuotannon monipuolistuessa tarvitaan yhteisiä laatukriteereitä, jotka kaikkien palvelun tuottajien pitää täyttää. Olisi asetettava työryhmä selvittämään, miten asia on eri maissa toteutettu, ja laatimaan ehdotus sen toteuttamiseksi Suomessa.

Toimenpide-ehdotus 9.8: Käynnistetään kansallinen tutkimusohjelma väestörakenteen muutoksen haasteiden ja mahdollisuuksien identifioimiseksi, kehitetään indikaattoristo sosiaalisen kestävyuden mittaamiseksi ja sukupolvivaikutusten arvioimiseksi kaikissa politiikoissa

Väestön ikääntymisen vaikutusten lisäksi on tutkittava ja arvioitava väestörakenteen muutoksen haasteita ja mahdollisuuksia. Euroopassa on valmistumassa 15 jäsenmaan ja Kanadan yhteistyönä tutkimusohjelma, jossa tutkitaan monitieteisesti sitä, millaisia ongelmia ja mahdollisuuksia väestörakenteen muutos tuo tullessaan, miten eurooppalaisten hyvinvointivaltioiden tulisi ratkoa ongelmia ja miten tarttua muutoksen mukanaan tuomaan potentiaaliin. Suomi on mukana valmistelemassa ohjelmaa, ja sen rahoitus riippuu jäsenmaiden ohjelmalle kohdistamasta rahoituksesta. Suomen Akatemia on alustavasti varannut ohjelmaan rahoitusta. On huolehdittava siitä, että mikäli ohjelma osoittautuu toimivaksi, Suomi osallistuu ohjelman rahoittamiseen. Näin mahdollistetaan osallistuminen suuren yhteiskunnallisen haasteen ratkaisuun eurooppalaisessa ja kansainvälisessä yhteistyössä niin, että voidaan oppia myös muiden ratkaisuista ja saada vertailutietoa Suomen mallin arvioimiseen ja kehittämiseen.

Lisäksi on tärkeää kehittää tutkimuksella sosiaalisen kestävyuden ja koetun hyvinvoinnin mittareita täydentämään nykyistä käytössä olevaa hyvinvointi-indikaattoristoa. Indikaattoriston tulokset pitää koota animaatioiksi tai muiksi havainnollisiksi esityksiksi, jotta ne palvelevat nykyistä paremmin päätöksentekoa. Lisäksi indikaattoristoa pitää kehittää sellaiseksi, että sen avulla voidaan arvioida sukupolvivaikutuksia kaikissa politiikoissa.

7 Lopuksi

Yhteiskunnassa, jossa väestö ikääntyy, sukupolvien välinen ja sisäinen oikeudenmukaisuus on olennaisen tärkeä näkökohta keskusteltavaksi ja sovittavaksi, kun pyritään kaikenikäisille hyvään yhteiskuntaan. Väestörakenteen muutoksen taloudellisesta ulottuvuudesta keskustellaan paljon etenkin julkisen talouden kestävyysnäkökulmasta. Rajalliset resurssit pakottavat etsimään uudenlaisia toimintamuotoja ja haastavat Suomen nykyisen hyvinvointimallin taloudellisen perustan. Haastetta lisää luonnonvarojen rajallisuus ja pitkittynyt velkakriisi.

Kysymys eri-ikäisille hyvästä Suomesta liittyy kuitenkin olennaisesti myös kestävä kehityksen sosiaaliseen ulottuvuuteen. YK on nostanut sosiaalisen kestävyysnäkökulman kolmanneksi pilariksi kestävässä kehityksessä, yhdessä taloudellisen ja ekologisen kestävyysnäkökulman kanssa. Sosiaalinen kestävyys sisältää neljä ulottuvuutta: oikeudenmukaisuus, osallisuus, mahdollisuuksien tasa-arvo ja yhteiskunnallinen eheys. Sosiaalisen kestävyysnäkökulman tavoite sisältyy myös Jyrki Kataisen hallitusohjelmaan. Tavoitteena on lisätä kansalaisten osallistumista ja osallisuutta työhön sekä muihin yhteiskunnan toimintoihin, ehkäistä ja vähentää köyhyyttä, yhteiskunnallista eriarvoa ja syrjäytymistä.

Kaikenikäisille hyvä Suomi pitää myös tulevaisuudessa kiinni pohjoismaisesta hyvinvointimallista. Mallia pitää kuitenkin modernisoida ja painottaa nykyistä enemmän sosiaalisten investointien suuntaan. Sosiaaliset investoinnit ovat yhteiskunnan nykyisten voimavarojen investointia tulevaisuuden hyvinvointiin. Kaikenikäisille hyvään Suomeen tähtäävän hyvinvointipolitiikan tavoitteina ovat aktiivinen kansalainen ja aktiivinen, mahdollistava yhteiskunta. Jokaisella on oikeus ja velvollisuus olla hyödyksi itselleen ja yhteiskunnalle. Tämä merkitsee ensinnäkin, että sosiaaliturvan ja palveluiden toimintalinjaa muutetaan jo toteutuneiden riskien reaktiivisesta hoidosta proaktiiviseen, ihmisten toimintakykyä, kapasiteettien käyttöä, osallisuutta ja osallistumista tukevaksi. Tämä merkitsee niin sosiaaliturvan nykyistä suurempaa kannustavuutta kuin mullistusta nykyisessä palvelukulttuurissa kohti yksilöllistä yhteistyötä asiakkaan kanssa, tavoitteena hänen voimavarojensa vahvistaminen. Julkisen sektorin eri sektorien osaoptimointia vähentämällä saadaan järjestelmän osat toimimaan yhteistyössä kansalaisen tarpeiden mukaisesti.

Olennaisia ovat paitsi yksilöiden, perheiden ja julkisen vallan vastuut ja velvoitteet, myös julkisen ja yksityisen sektorin sekä kansalaisyhteiskunnan kumppanuus. Yksityinen sektori täydentää julkista sektoria antamalla kansalaisille valinnanvapautta ja tasaamalla julkisen puolen kohtamia kysyntäpaineita. Kansalaisyhteiskunnalla on erityinen asema pohjoismaisessa hyvinvointimallissa. Se kokoaa kansalaisia yhteen edistämään yhteisiä asioita yhteiskunnassa, kasvattaa ja vahvistaa sosiaalista pääomaa sekä tuottaa myös erilaisia palveluja ja vertaistukea. Näin kansalaissektori vahvistaa yhteiskunnan sosiaalista eheyttä sekä lisää kansalaisten äänen näkyvyyttä yhteiskunnan päätöksenteossa.

Tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnan tehtäviä ja roolia määritellään parhaillaan monella muullakin taholla kuin tässä ryhmässä. Olennaista Kaikenikäisten Suomi -ryhmälle on, että sen tehtävä fokuoittuu hyvinvointiin sosiaalisen kestävyysnäkökulmasta ja että tehtävänä on tarkastella asioita eri sukupolvien näkökulmasta. On keskeistä ottaa kestävä kehityksen ekologisen ulottuvuuden lisäksi myös sosiaalinen ja taloudellinen kestävyys Suomen tulevaisuusstrategian lähtökohdiksi ja pitää näitä samanarvoisina tavoitteina. Tähän liittyvät myös aukipuhutut julkisen ja yksityisen vastuut ja oikeudet ja niitä vastaava sosiaaliturva- ja palvelulupaus. Rahat eivät riitä kaikille ja kaikkeen, on priorisoitava. On myös toimittava nykyistä tehokkaammin ja vaikuttavammin. Tarpeen on myös rakentaa kehityksen kestävyysnäkökulman eri ulottuvuudet yhdistävä seuranta- ja arviointijärjestelmä indikaattoreineen.